

УКРАЇНСЬКИЙ СЕЛЯНИН

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

2022 рік
Випуск 28

Редакційна колегія:

Відповідальний редактор:

доктор іст. наук, професор С. В. Корновенко.

Заступник відповідального редактора:

доктор іст. наук, професор А. Г. Морозов.

Відповідальний секретар:

кандидат іст. наук Ю. Г. Пасічна.

Члени редколегії:

Арконада Ледесма Пабло – доктор філософії (м. Вальядолід, Іспанія)

Гарсія Андрес Цезар – доктор філософії (м. Вальядолід, Іспанія)

Дарюс Юодіс – доктор філософії, старший науковий співробітник (м. Вільнюс, Литва)

Джордж-Ожен Енаке – доктор іст. наук, професор (м. Галац, Румунія)

Дубінка-Гуца Лізавета – доктор філософії (м. Копенгаген, Данія)

Івангородський Костянтин – доктор іст. наук, доцент (м. Черкаси, Україна)

Льницький Василь – доктор іст. наук, професор (м. Дрогобич, Україна)

Земзюліна Наталя – доктор іст. наук, професор (м. Черкаси, Україна)

Кирилюк Євгеній – доктор економ. наук, професор (м. Черкаси, Україна)

Масненко Віталій – доктор іст. наук, професор (м. Черкаси, Україна)

Путкаралдзе Тамаз – доктор іст. наук, професор (м. Багумі, Грузія)

Радев Тодор – доктор філософії, доцент (м. Софія, Болгарія)

Рєєнт Олександр – доктор іст. наук, член-кор. НАНУ (м. Київ, Україна)

Сердженга Павел – доктор габілітований, професор (м. Жешув, Польща)

Стемпнік Анджей – доктор габілітований, професор (м. Люблін, Польща)

Священко Зінаїда – доктор іст. наук, професор (м. Умань, Україна)

Тельвак Віталій – доктор іст. наук, професор (м. Дрогобич, Україна)

Темченко Андрій – доктор іст. наук, доцент (м. Черкаси, Україна)

Тригуб Олександр – доктор іст. наук, професор (м. Миколаїв, Україна)

Черевко Олександр – доктор економ. наук, професор (м. Черкаси, Україна)

Шмігель Міхал – доктор іст. наук, професор (м. Банська Бистриця, Словаччина)

Збірник індексується в міжнародних базах даних:

Index Copernicus ICV 2021: 82.12

Directory of Research Journals Indexing

Scientific Indexing Services

Ulrich's Periodicals Directory

Bielefeld Academic Search Engine (BASE)

Polythematic database of articles from periodicals of the National

Parliamentary Library of Ukraine

Open Ukrainian Citation Index

EuroPub database

LENS.ORG

InfoBase Index

Scilit

Dimensions

Редколегія висловлює
щирю подяку за сприяння
у підготовці випуску
почесному голові асоціації «Незалежне
об'єднання сільськогосподарських
підприємств Чорнобавського району»,
почесному голові благодійного фонду
імені І.М. Піддубного

**Петру Григоровичу
Душейку**

та керівництву корпорації «Дніпро»:

**Андрію Петровичу Душейку,
Григорію Петровичу Душейку,
Олексію Петровичу Душейку.**

Постановою Президії Вищої атестаційної комісії України
від 22.12.2010 р. № 1-05/8 видання внесено до Переліку
фахових видань з історичних наук
(Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 2).

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 № 1238
видання включено до Переліку наукових фахових видань України.

Наказом Міністерства освіти і науки України
від 15.10.2019 №1301 видання включено до

Переліку наукових фахових видань України категорії «Б».

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації серія КВ №16452-4924Р від 02.02.2010.

Видається за рішенням вченої ради Черкаського національного
університету ім. Богдана Хмельницького
(протокол № 6 від 13.12.2022 р.)

Видання здійснюється за організаційної підтримки
Наукового товариства істориків-аграрників, Науково-
дослідного інституту селянства та вивчення аграрної історії

З електронною версією журналу можна ознайомитися
за адресою: <http://ukr-seliyanyn-ejournal.cdu.edu.ua>

UKRAINIAN PEASANT

COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS

2022 year
Issue 28

Editorial board

Executive editor:

Doctor of Historical Sciences, Professor **S. V. Kornovenko**.

Deputy executive editors:

Doctor of Historical Sciences, Professor **A. H. Morozov**.

Executive secretary:

Candidate of Historical Sciences **Y. G. Pasichna**.

Editorial board:

Arconada-Ledesma Pablo, PhD in History (Valladolid, Spain)
Garcia Andres Cesar, PhD in History (Valladolid, Spain)
Darius Juodis, PhD in History, Senior Researcher (Vilnius, Lithuania)
George-Eugen Enache, PhD in History, Professor (Galați, Romania)
Dubinka-Hushcha Lizaveta, PhD in History (Copenhagen, Denmark)
Ivanhorodskiy Kostiantyn, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor (Cherkasy, Ukraine)
Inytskyi Vasul, Doctor of Historical Sciences, Professor (Drohobych, Ukraine)
Zemziulina Nataliya, Doctor of Historical Sciences, Professor (Cherkasy, Ukraine)
Kyryliuk Yevhenii, Doctor of Economic Sciences, Professor (Cherkasy, Ukraine)
Masnenko Vitaliy, Doctor of Historical Sciences, Professor (Cherkasy, Ukraine)
Putkaradze Tamaz, Doctor of Historical Sciences, Professor (Batumi, Georgia)
Radev Todor, PhD in Economics, Associate Professor (Sofia, Bulgaria)
Reient Oleksandr, Doctor of Historical Sciences, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Serzhenga Pavel, Doctor Habilitowany, Professor (Rzeszow, Poland)
Svyaschenko Zinsida, Doctor of Historical Sciences, Professor (Uman, Ukraine)
Stempnik Andzej, Doctor Habilitowany, Professor (Lublin, Poland)
Telvak Vitaliy, Doctor of Historical Sciences, Professor (Drohobych, Ukraine)
Temchenko Andriy, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor (Cherkasy, Ukraine)
Trygub Oleksandr, Doctor of Historical Sciences, Professor (Mykolaiv, Ukraine)
Cherevko Oleksandr, Doctor of Economic Sciences, Professor (Cherkasy, Ukraine)
Šmigel' Michal, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor (Banska Bystrzytsia, Slovakia)

The collection is indexed in international databases:

Index Copernicus ICV 2021: 82.12
Directory of Research Journals Indexing
Scientific Indexing Services
Ulrich's Periodicals Directory
Bielefeld Academic Search Engine (BASE)
Polythematic database of articles from periodicals of the National Parliamentary Library of Ukraine
Open Ukrainian Citation Index
EuroPub database
LENS.ORG
InfoBase Index
Scilit
Dimensions

The Board expresses its sincere gratitude for helping to prepare the issue

to the honorary chairman of the association «Independent association of agricultural enterprises of Chornobayiv district», the honorary chairman of the I. M. Poddubny Charitable Foundation

Petro Grygoryevych Dusheyko
and the leaders of «Dnipro» agro-Industrial corporation:
Andriy Petrovych Dusheyko,
Grygoriy Petrovych Dusheyko,
Oleksiy Petrovych Dusheyko.

According to the decision of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine dated October 22, 2010 №1-05 / 8 was included in the List of professional journals on historical sciences (Bulletin of the Higher Attestation Commission of Ukraine - 2011. - №2). According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 11.21.2015, №1238 the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 15.10.2019 №1301 the edition is included to the Register of Scientific Professional Editions of Ukraine of «B» Category.

Certificate of state registration of printed mass media series KB №16452-4924P from 02.02.2010.

Issued according to the decision of the academic council of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (records № 6 from 12.13.2022).

The publication is organized with the support of the Scientific Society of Historians-Agrarians, the Scientific-Research Institute of the Peasantry and the study of agrarian history.

The electronic version of the journal is available at the web-address: <http://ukr-seliany-n-ejournal.cdu.edu.ua>

ЗМІСТ

Селянство за умов соціокультурних, соціально-економічних та суспільно-політичних трансформацій другої половини XIX – XX ст.

Перехрест Олександр, Тітіка Олена

Сільський жіночий сегмент оборонної епопеї на території України
в перший період німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр.....5

Історія аграризму

Корновенко Сергій, Компанієць Олексій

Українсько-чехословацький аграристський дискурс 1920-х – 1930-х рр.....14

Голод 1921 – 1922 рр., Голодомор 1932 – 1933 рр.

Байкеніч Дмитро

Територія поширення масового штучного голоду 1921–1923 років
в Україні в політиці комуністичного режиму.....27

Капустян Ганна

Просвітницька місія ВІТ (WIT, World Information Transfer) у розкритті
правди про Голодомор-геноцид 1932 – 1933 рр. в Україні.....34

Мовчан Ольга

Генеза, динаміка та сучасний стан наукового дискурсу
з проблеми голоду 1921–1923 рр. в УСРР в українській історіографії.....41

Методологія, історіографія та джерелознавство аграрної історії

Ковальова Наталія

«Літопис Червоної Калини» як джерело з історії селянської революції
у Наддніпрянській Україні (1917–1920 рр.).....54

Присяжнюк Юрій

Методичні рекомендації викладання аграрної історії України
другої половини XIX – першої третини XX ст. учням середніх шкіл.....64

Рецензії

Корновенко Сергій

Літопис села, що віддзеркалює українську історію.....72

CONTENTS

The peasantry under the conditions of socio-cultural, socio-economic and socio-political transformations in the late 19th – the 20th century

Perehrest Olexander, Titika Olena

The rural women's segment of the defense epic on the territory of Ukraine in the first period of the German-Soviet war of 1941 – 1945.....5

History of agrarianism

Kornovenko Serhii, Kompaniiets Oleksiy

Ukrainian-czechoslovak agrarianist discourse in 1920s - 1930s.....14

The famine of the 1921 – 1923, the Holodomor 1932 – 1932

Baykienich Dmytro

The territory of the spread of the mass artificial famine of 1921–1923 in Ukraine in the policy of the communist regime.....27

Kapustyan Hanna

Enlightening mission of WIT (WORLD INFORMATION TRANSFER) in disclosure of the truth about the 1932-1933 Holodomor-genocide in Ukraine.....34

Movchan Olga

The genesis, dynamics and current state of scientific discourse on the problem of the famine of 1921–1923 in the Ukrainian ssr in Ukrainian historiography.....41

Methodology, historiography and source studies of agrarian history

Kovalova Nataliia

«The chronicle of the red guelder rose» as a source from the history of the peasant revolution in Dnipro Ukraine (1917–1920).....54

Prysiazhniuk Yuriy

Methodical recommendations for teaching the agrarian history of Ukraine in the second half of the 19th – first third of the 20th century in secondary school.....64

Reviews

Kornovenko Serhii

The chronicle of the village that reflects Ukrainian history.....72

Селянство за умов соціокультурних, соціально-економічних та суспільно-політичних трансформацій другої половини XIX – XX ст.

The peasantry under the conditions of socio-cultural, socio-economic and socio-political transformations in the late 19th – the 20th century

УДК 94 (477) «1941 – 1945» – 0.58.244

DOI: 10.31651/2413-8142-2022-28-Perehrest-Titika

Olexander Perehrest

PhD hab. (History), Professor, Professor of the Department of World History and International Relations, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8606-4213>

e-mail: kaf.vsesvit@ukr.net

Olena Titika

Ph.D. (in History), Associate Professor of the Department of World History and International Relations, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3632-7534>

e-mail: cherkassy_2013@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Perehrest, O. & Titika, O. (2022). The rural women's segment of the defense epic on the territory of Ukraine in the first period of the German-Soviet war of 1941 – 1945. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 28, 5-13. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Perehrest-Titika

THE RURAL WOMEN'S SEGMENT OF THE DEFENSE EPIC ON THE TERRITORY OF UKRAINE IN THE FIRST PERIOD OF THE GERMAN-SOVIET WAR OF 1941 – 1945

Abstract. Purpose. *The goal is a generalized analysis of the rural women's segment of the defense epic on the territory of Ukraine during the first period of the German-Soviet war 1941-1945, an assessment of the role of rural women in ensuring the functioning of the agrarian sphere of the republic's economy in extremely difficult wartime conditions, showing their labor achievements in the production of food for the front and the rear, participation in actions to help military units and the front, evacuation of agricultural resources to the rear regions of the country, conditions of everyday life of rural women's society.*

The scientific novelty of the research lies in the fact that the materials presented in it, in the context of the stated goal, complement the historiography of the national history of the period of the Second World War in general, and the history of the Ukrainian peasantry in particular.

Conclusions. *Rural women played an important role in ensuring the functioning of the agrarian sphere in the conditions of the defense epic on the territory of the republic in the first period of the German-Soviet war of 1941-1945. They successfully replaced men mobilized for the army as mechanics and in management positions in collective farms and state farms, and were the main workforce during the care and harvesting of the crop in 1941 and the execution of a complex of autumn and spring field work in 1942, in the process of production of livestock products. Thanks to their hard daily work, the front and the rear received the necessary food and raw materials. Rural women were massively involved in the construction of defensive lines, were active participants in all patriotic actions to help the front. Women played an important role in moving agricultural resources to the eastern regions of the country. In incredibly difficult material and living conditions, their everyday social function was extremely important - caring for families, caring for and raising children, supporting orphans and elderly fellow villagers, the disabled and the families of fallen front-line soldiers, preserving the age-old traditions of the Ukrainian peasantry.*

Key words: *German-Soviet war, Ukrainian peasantry, agriculture, rural women, the role of rural women in agricultural production and campaigns to help the front, difficult everyday material and living conditions.*

Олександр Перехрест

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8606-4213>
e-mail: kaf.vsesvit@ukr.net

Олена Тітка

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3632-7534>
e-mail: cherkassy_2013@ukr.net

Бібліографічний опис для цитування: Перехрест О., Тітка О. Сільський жіночий сегмент оборонної епопеї на території України в перший період німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр. *Український селянин*. 2022. Вип. 28. С. 5-13 doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Perhrest- Titika

СІЛЬСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ СЕГМЕНТ ОБОРОННОЇ ЕПОПЕЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В ПЕРШИЙ ПЕРІОД НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1941 – 1945 РР.

Анотація. Мета – узагальнений аналіз сільського жіночого сегменту оборонної епопеї на території України в перший період німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр., оцінка ролі сільських жінок у забезпеченні функціонування аграрної сфери економіки республіки в надзвичайно складних воєнних умовах, показати їх трудову зв'язку в справі виробництва продовольства для фронту і тилу, участь в акціях на допомогу військовим частинам та фронту, евакуації сільськогосподарських ресурсів в тиллові регіони країни, умови повсякденного життя сільського жіночого соціуму.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що викладені в ньому матеріали в контексті заявленої мети доповнюють історіографію вітчизняної історії періоду Другої світової війни загалом й історії українського селянства зокрема.

Висновки. Сільські жінки відіграли важливу роль у забезпеченні функціонування аграрної сфери в умовах оборонної епопеї на території республіки в перший період німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр. Вони успішно замінили мобілізованих до армії чоловіків механізаторів та чоловіків на керівних посадах у колгоспах і радгоспах, були основною робочою силою під час догляду і збирання врожаю 1941 р. та виконання комплексу осінніх і весняних польових робіт у 1942 р., у виробництві тваринницької продукції. Завдяки їхній тяжкій щоденній праці фронт і тил одержували необхідне продовольство і сировину. Сільські жінки масово залучалися на будівництво оборонних рубежів, були активними учасниками всіх патріотичних акцій на допомогу фронту. Жінки відігравали вагомий роль у переміщенні в східні регіони країни ресурсів сільського господарства. В неймовірно тяжких матеріально-побутових умовах повсякдення надзвичайно важливою була їх соціальна функція – опікування родинами, догляд і виховання дітей, підтримка сиріт й літніх односельців, інвалідів та сімей загиблих фронтовиків, збереження вікових традицій українського селянства.

Ключові слова: німецько-радянська війна, українське селянство, сільське господарство, сільські жінки, роль сільських жінок в аграрному виробництві та акціях на допомогу фронту, тяжкі матеріально-побутові умови повсякдення.

Постановка проблеми. Серед найважливіших проблем вітчизняної історії особливе місце належить тим, що пов'язані з історією українського селянства в період німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр. Це зумовлено тим, що його економічний і людський потенціал був одним із основних чинників, котрі визначили наслідки військового протиборства СРСР і Німеччини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах позитивних змін у теоретико-методологічних підходах до дослідження воєнної проблематики та розширення можливостей джерельного забезпечення, котрі відбулися в період незалежності України, історіографія історії українського селянства 1941 – 1945 рр. поповнилася низкою сучасних праць, в яких на матеріалах усієї України або окремих регіонів і областей охарактеризовано внесок українського селянства у зміцнення обороноздатності й економіки СРСР в роки війни, показано напружену працю селян на початку війни та в період відбудови після визволення території республіки від займанців, функціонування сільського соціуму в екстремальних умовах війни, визначені трагічні демографічні й матеріальні наслідки війни для українського села¹. Однак, у вказаних працях (як і в численних публікаціях попередніх десятиліть, присвячених історії українського селянства воєнної доби), питання внеску сільських жінок України в боротьбу з загарбниками, їхньої ролі у вирішенні проблем пов'язаних з сільськогосподарським виробництвом та функціонуванням соціальної й побутової сфери села в умовах війни не одержали належного висвітлення. Здебільшого дослідники розглядають їх фрагментарно на дотичному рівні. Не одержали вони повноцінної уваги й у межах спеціально присвячених жіночій воєнній проблематиці працях².

Мета. У контексті зазначеного актуальним є аналіз українського сільського жіночого сегменту в історії німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр. й визначення ролі українського сільського жіночого фактора в ній загалом і у перший період війни зокрема.

Виклад основного матеріалу. Напередодні німецько-радянської війни сільські мешканці склали більшість серед населення УРСР. Станом на 1 січня 1941 р. із загальної чисельності населення УРСР 40 965,6 тис. осіб вони склали 27 231,5 тис. осіб або 66,5%.³ Своєю чергою більшість серед сільського населення склали жінки. Так, за переписом станом на 17 січня 1939 р. у 17 східних областях із загальної кількості населення 30 671,6 тис. осіб особи жіночої статі склали 16 038,9 тис. (52,3%)⁴. У віці від 14 до 17 років – 1363,0 тис., у віці від 18 до 59 років – 8366,8 тис., у віці від 60 років і старше – 1656,1 тис. (або відповідно 8,5%, 52,2% і 10,3% від загальної кількості осіб жіночої статі)⁵. На підставі наведених даних можна констатувати, що жіночий потенціал українського села на початку німецько-радянської війни був вагомим складником сільського соціуму і саме йому довелося винести основний тягар у справі забезпечення функціонування сільськогосподарської галузі в екстремальних умовах початкового періоду війни.

В умовах війни влітку 1941 р. на ланах України розгорнулася справжня «битва» за урожай, яка мала не лише економічне, але й стратегічне значення. На час розгортання бойових дій у більшості областей вже завершувалася підготовка до збирання урожаю, а у південних навіть почалися жнива.

Перед трудівниками села стояло завдання зібрати урожай, виконати державні поставки зернових та інших культур, тваринницької продукції, забезпечити Червону армію продовольством, а оборонну промисловість – сировиною.

1 Безмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945 / ред. І. О. Герасимов. Київ : „Книга Пам'яті України”, 2000. 944 с.; Політична історія України. XX ст. : у 6 т. / ред. І. Ф. Курас. Київ : Генеза, 2003. Т. 4. Україна у Другій світовій війні, 1939–1945. 584 с.; Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах / ред. С. В. Кульчицький. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 2. 655 с.; Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси : в 2 кн. / ред. В. А. Смолій. Київ : Наукова думка, 2010. Кн. 1. 735 с. Кн. 2. 943 с.; Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939 – 1945 рр.). Київ : Альтернатива, 1999. 336 с.; Перехрест О. Г. Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.). Київ : Ін-т історії України, 2010. 150 с.; Перехрест О. Г. Українське село в 1941 – 1945 рр. : економічне та соціальне становище. Черкаси : Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 2011. 668 с.; Кучер В. І., Потильчак О. В. Україна в 1941–1944 : трагедія народу за фасадом Священної війни. Київ: Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук», 2011. 368 с.; Перехрест О. Г., Тітка О. О. Український селянський фактор у німецько-радянській війні 1941 – 1945 рр. *Український селянин*. 2021. Вип. 25. С. 30 – 42.

2 Коваль М. В. Подвиг жінок радянської України у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр. *Український історичний журнал*. 1975. № 12. С. 24 – 46; Галаган В. Я. Ратный подвиг женщин в годы Великой Отечественной войны. Киев. Высшая школа, 1985. 302 с.

3 Народне господарство Української РСР в 1971 році. Київ : Статистика, 1972. С. 12, 14, 16; Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 3987. Арк. 7.

4 Ibid. Арк.7 зв.

5 Ibid.

Вирішення цих завдань відбувалося у надзвичайно скрутних умовах. Насамперед гострою була проблема дефіциту робочої сили, зумовлена залученням до діючої армії найбільш працездатної частини сільського населення – чоловіків. Особливо відчутною була втрата механізаторів і спеціалістів. Із кожної МТС на фронт було мобілізовано 60–70% працівників. Значно скоротилася і матеріально-технічна база сільськогосподарського виробництва. Так, упродовж перших тижнів війни лише з МТС було передано військовим частинам та іншим організаціям для транспортних та оборонно-будівельних робіт близько 9,3 тис. тракторів та більша частина автомобілів⁶. Також кожний колгосп і радгосп віддали фронту найкращих коней та багато возів. Переведення ремонтних заводів на виконання воєнних замовлень різко зменшило ремонтну базу для сільськогосподарської техніки. Погіршилося постачання сільського господарства паливом, запасними частинами для тракторів, комбайнів, автомобілів та іншої техніки й механізмів. У розпал збиральних робіт сільське працездатне населення та транспортні засоби колгоспів, МТС і радгоспів залучалися на будівництво оборонних споруд, аеродромів та інших воєнних об'єктів.

Все це створювало неймовірно важкі умови для виконання сільськогосподарських робіт, вимагало максимальної мобілізації наявних матеріально-технічних та людських ресурсів. У колгоспах і радгоспах переглядалися плани збиральних робіт із тим, щоб провести їх у найкоротші терміни, здійснювалася нова розстановка робочої сили, ставка робилася на повніше використання техніки, що залишилася, та живого тягла, ширше застосування ручної праці, залучення до роботи жінок, літніх людей і підлітків.

Оскільки більшість чоловіків-керівників пішла в армію, на керівну роботу висувалися жінки. Вони стали головами і членами правління колгоспів, бригадирами, завідувачами тваринницьких ферм.

Винятково велике значення мала заміна механізаторів, які пішли на фронт, оскільки від цього залежало використання на жнивах та інших роботах тракторів і комбайнів.

Проблема була розв'язана за рахунок залучення до роботи жінок, які мали спеціальності механізаторів і раніше працювали на тракторі, комбайні чи автомашині, та масового оволодіння сільськогосподарською технікою жінками-селянками, дівчатами та частково підліткам. В усіх областях, районах та при кожній МТС було організовано їхнє технічне навчання на короткотермінових курсах – місячних для підготовки трактористів і 15-денних для підготовки комбайнерів та помічників комбайнерів. Підготовка жінок-механізаторів здійснювалася й шляхом індивідуального навчання, яке проводили досвідчені механізатори. Упродовж першого воєнного місяця в Україні було підготовлено без відриву від виробництва 35 тис. трактористок⁷, а також багато тисяч комбайнерок. Вони гідно замінили чоловіків-механізаторів, які пішли на фронт. Більшість з них відзначалася ударною працею і виконувала по 2–3 норми впродовж робочого дня.

Збиральна кампанія 1941 р. багата на факти самовідданої праці селянства. Люди працювали від зорі до пізнього вечора, часто по 20 годин на добу. У багатьох колгоспах і радгоспах була організована цілодобова робота простих збиральних машин на транспортній або на змінній живій тязі. Різко збільшилась питома вага ручної праці, яку виконували в основному жінки, підлітки і літні люди. Частка трудоднів, які виробили у серпні 1941 р. в окремих колгоспах жінки, сягала 60%, а підлітки та літні колгоспники – 30%⁸.

Завдяки трудовій звитязі сільських трудівниць у багатьох господарствах і районах збиральні роботи здійснювалися організовано і швидкими темпами. Так, станом на 15 липня 1941 р. у шести південних і східних областях – Запорізькій, Сталінській, Дніпропетровській, Ворошиловградській, Миколаївській та Кіровоградській – було зібрано врожай з площі 959 тис. га, вдвічі більшої ніж на той же час у 1940 р. Станом на 11 жовтня 1941 р. колгоспи восьми східних областей республіки план збирання зернових виконали на 93, 8%. На 1 жовтня 1941 р. було обмолочено по республіці 52,9% усього скошеного хліба⁹. Зібраний в Україні й зда-

6 Перехрест О. Г. Українське село в 1941 – 1945 рр. : економічне та соціальне становище. Черкаси : Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 2011. С. 125.

7 Ibid.

8 Лаута С. Колгоспне селянство Радянської України в роки Великої Вітчизняної війни. Київ : Вид-во Київського університету, 1965. С. 39.

9 Ibid; Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 – 1945 гг. в 3 т. Киев : Политиздат Украины, 1975. Т. 1. С. 136.

ний державі хліб складав восьму частину всіх зернових, заготовлених у 1941 р. у тилових районах СРСР¹⁰.

Силами жінок-колгоспниць і робітниць радгоспів було проведено і часткове збирання пізніх культур. За неповними даними, станом на 1 жовтня 1941 р. по республіці було зібрано соняшнику 17,1% посівної площі, овочів – 27,4%, картоплі – 5,7%. Лише у Чернігівській, Сумській, Полтавській, Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській, Ворошиловградській та Сталінській областях руками сільських трудівниць було заготовлено 176 855 т овочів і картоплі, що становило 31,9% від плану¹¹.

Одночасно із проведенням збирання зернових та інших культур, на плечі жінок ліг увесь комплекс робіт у сфері громадського тваринництва. Ними проводилася заготівля сіна та інших кормів, забезпечувалися догляд та відгодівля великої рогатої худоби, свиней, овець, птиці. На 10 вересня 1941 р. план обов'язкових поставок державі молока колгоспно-селянським сектором у 15 східних областях було виконано на 63,8%, а у колгоспах – на 62,3%; план обов'язкових поставок яєць – на 58,4%, вовни – 71,1%. На 20 вересня в цих же областях було заготовлено 167 973,6 т м'яса, зокрема колгоспами 106 787,4 т (80,5% плану)¹².

Восени 1941 р. у колгоспах та радгоспах неокупованих районів республіки переважно силами жінок відповідно до встановлених планів було проведено сівбу озимих, продовжувалося збирання технічних культур та овочів, здача їх державі.

Ціною неймовірних зусиль радянські війська на Південно-Західному фронті у другій половині листопада 1941 р. зупинили наступ загарбників, а у період зимових боїв звільнили від окупантів ряд районів республіки. Трудівникам сільського господарства неокупованих районів до червня – липня 1942 р. довелося працювати у надзвичайно складних умовах. Села прифронтової смуги були обезлюднені – так мало у них залишалося мешканців. Більшість серед них складали

жінки, літні люди, діти. Наприклад, у радгоспі «Індустрія» Станично-Луганського району Ворошиловградської області, який мав 6767 га землі, залишилося всього 537 робітників, із них 402 жінки; із 105 трактористів лише троє були чоловіки; комбайнерами – майже одні жінки; жінки складали 90% тваринників радгоспу. Та все ж колгоспники та робітники радгоспів змогли не лише зібрати частину урожаю 1941 р., а й виконати основний обсяг весняних польових робіт. Всього за період з 1 січня по 20 червня 1942 р. колгоспниками і робітниками радгоспів Ворошиловградської, Харківської та Сталінської областей було заготовлено 30 287 т харчового зерна, 5070 т соняшника, 2964 т соломи і 7242 т фуражного зерна, а також багато інших видів продовольства та фуражу. Лише у Ворошиловградській області навесні 1942 р. було засіяно 596 948 га: в колгоспах – 489 853 га, або 96,8% до 1941 р., у радгоспах – 107 095 га, або 88,8%¹³. У колгоспах і радгоспах було відновлено роботу тваринницьких ферм. І хоча порівняно небагато продукції давало тваринництво цих районів України, але яким цінним було воно в умовах максимального напруження, в якому перебувала вся країна.

У червні–липні 1942 р. в неокупованих районах розгорнулася робота з догляду та обробітку посівів сільськогосподарських культур і підготовці до збирання врожаю. Однак господарська діяльність була призупинена подальшим розвитком воєнних дій. На початку червня 1942 р. нацистські війська перейшли у новий наступ й окупували всю територію України.

В умовах швидкого просування ворожих військ углиб країни важливого значення набула допомога Червоній армії у будівництві оборонних споруд і рубежів, військових аеродромів та інших об'єктів. Загалом у республіці влітку – восени 1941 р. на ці роботи залучалися 2 млн осіб цивільного населення¹⁴, з них сотні тисяч сільських мешканців, переважно жінок і підлітків, зусиллями яких було зведено тиліві оборонні лінії протяжністю понад 4 тис. км.

10 Перехрест О. Г. Українське село в 1941 – 1945 рр. : економічне та соціальне становище. Черкаси : Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 2011. С. 126

11 Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 - 1945 гг. в 3-х т. Киев : Политиздат Украины, 1975. Т. 1. Советская Украина в период отражения вероломного нападения фашистской Германии на СССР и подготовки условий для коренного перелома в войне (июнь 1941 - ноябрь 1942 гг.) Авт. кол. : И. В. Архипов, П. Н. Балковой, В. С. Друз и др. С. 137, 139.

12 Ibid. С. 138.

13 Перехрест О. Г. Українське село в 1941 – 1945 рр. : економічне та соціальне становище. Черкаси : Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 2011. С. 127.

14 Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 - 1945 гг. в 3-х т. Киев : Политиздат Украины, 1975. Т. 1. Советская Украина в период отражения вероломного нападения фашистской Германии на СССР и подготовки условий для коренного перелома в войне (июнь 1941 - ноябрь 1942 гг.) Авт. кол. : И. В. Архипов, П. Н. Балковой, В. С. Друз и др. С. 1.

Спорудження такої величезної мережі оборонних рубежів стало справжнім народним подвигом. Трудомісткі земляні роботи проводилися вручну, часто всього за кілька десятків кілометрів від передових позицій. Люди добиралися до місця роботи пішки, працювали по 18, а то й більше годин на добу, у спеку й холод, під дощем, відпочивали під відкритим небом. Були проблеми з організацією харчування та наданням медичної допомоги. Вдома у багатьох жінок без належного догляду залишалися діти та особисте господарство. Чимало їх загинуло або було поранено під час частих нальотів ворожої авіації. Більшість мобілізованих на будівництво сільських жінок з розумінням і свідомо брали участь у роботах, виконували та перевиконували норми денного виробітку в 2–3, а то й більше рази. Водночас були й такі, хто під різним приводом намагався ухилитися від участі в роботах і залучався у примусовому порядку. Мало місце і самовільне залишення будівельних об'єктів, неякісне виконання робіт. Однак негативні явища загалом не позначилися на результатах будівництва, й оборонні рубежі поставали на шляху ворога. На багатьох фортифікаційних спорудах були надовго затримані нацистські війська, які зазнали великих втрат у живій силі та техніці. Водночас через прорахунки військового керівництва частина оборонних рубежів виявилася непридатною для використання або не була використана Червоною армією.

В основному на жителів сільських населених пунктів було покладено роботи з ремонту та підтримання у належному стані ґрунтових та шосейних шляхів. Оскільки працездатних чоловіків у селах було обмаль, то до цих робіт залучалися в основному жінки та сільська молодь. Наприклад, на шосейній дорозі Херсон – Миколаїв – Одеса з кінця червня 1941 р. щоденно працювало понад 4 тис. колгоспників. Лише впродовж тижня вони побудували 20 мостів та значно покращили полотно автомобільних доріг. У Київській, Полтавській, Харківській, Сумській і Чернігівській областях упродовж декількох тижнів влітку – восени 1941р. ремонтом доріг і мостів було зайнято в середньому в кож-

ній області 5–7 тис. землекопів, теслярів, 3–4 тис. їздових з підводами. Відповідно до розпоряджень республіканських органів влади від 14 липня, 19 та 31 серпня 1941 р. у ряді областей ділянки шляхів закріплювалися за районами та селами, а районні та сільські ради для їх упорядкування створили спеціальні ремонтно-дорожні бригади, виділяли колгоспників, транспортні засоби, матеріали з місцевих ресурсів¹⁵. У багатьох місцях селяни ремонтували та зводили нові мости, посилювали під навантаження існуючі, будували переправи через річки.

Взимку сільські мешканці працювали на розчищенні доріг та військових аеродромів від снігових заметів. Наприклад, на Харківщині великий обсяг таких робіт виконували жінки та молодь із сіл Ізюмського, Петрівського, Боровського, Лозівського, Куп'янського та інших районів області¹⁶. Часто мешканки прифронтових сіл надавали допомогу військовим частинам безпосередньо в ході бойових дій, доставляючи на передову снаряди підводами, санками або й на руках¹⁷.

Наявні документальні дані свідчать про масову участь із перших днів війни сільських жінок у створенні фонду оборони. Вони передавали до нього особисті грошові заощадження, облігації державних позик, цінні речі, перераховували вартість зароблених трудовнів, вносили із особистих запасів продовольство та ін. Сільські жінки робили цільові внески на будівництво танків та літаків, вимушено брали участь в ініційованій владними структурами акції за дострокову сплату річних податкових внесків, а також як річного внеску, так і всієї підписки по позиції третьої п'ятирічки. Навесні 1942 р. в неокупованих районах серед жінок результативно пройшло розміщення державної воєнної позики 1942 р., в багатьох селах на неї підписалися й внесли суми місячного заробітку, а то й більші суми всі колгоспниці. Відчутною була допомога сільських жінок України пораненим воїнам. На території республіки, де вже в перші тижні війни перебувало 158 евакошпиталів на 56 200 ліжок, а пізніше шпитальна мережа була розширена ще на 87 400 ліжок¹⁸. Фактично кожен шпиталь мав шефів

15 Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 - 1945 гг. в 3-х т. Киев : Политиздат Украины, 1975. Т. 1. Советская Украина в период отражения вероломного нападения фашистской Германии на СССР и подготовки условий для коренного перелома в войне (июнь 1941 - ноябрь 1942 гг.) Авт. кол. : И. В. Архипов, П. Н. Балковой, В. С. Друз и др. С. 101.

16 ЦДАГО України. Ф. 7. Оп. 2. Спр. 4. Арк. 423, 433; Оп. 3. Спр. 1276. Арк. 26.

17 Державний архів Харківської області. Ф. 2. Оп. 11. Спр. 1. Арк. 213.

18 Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 - 1945 гг. в 3-х т. Киев : Политиздат Украины, 1975. Т. 1. Советская Украина в период отражения вероломного нападения фашистской Германии на СССР и подготовки условий для коренного перелома в войне (июнь 1941 - ноябрь 1942 гг.) Авт. кол. : И. В. Архипов, П. Н. Балковой, В. С. Друз и др. С. 105.

із сільської місцевості. Колгоспи та радгоспи постачали шпиталіам продукти харчування, а сільські жінки і дівчата брали участь в облаштуванні приміщень, забезпеченні їх постільною білизною, догляді за пораненими, робили індивідуальні продовольчі подарунки.

Сільські жінки молодого віку і дівчата взяли участь і в патріотичному русі донорів. Щоправда, у сільській місцевості цей рух не був таким масовим, оскільки там не було належних умов для забору донорської крові. Однак факти свідчать, що чимало селянок, зокрема із приміських, а також прифронтових сіл здавали кров для порятунку поранених у міських донорських пунктах та розташованих поблизу військових шпиталіах.

Наприкінці літа 1941 р. сільське населення долучилося до розпочатої в республіці кампанії зі збору для фронтовиків теплих речей, матеріалів та сировини для їх пошиття. Тільки протягом вересня – листопада 1941 р. у республіці за активної участі сільських жінок було зібрано 1 174 972 кг вовни, понад півмільйона овечих шкур, багато теплої білизни, тілогрійок, светрів, вовняних шкарпеток та інших теплих речей¹⁹. Восени і взимку 1941–1942 рр. активність у цьому русі проявляли сільська жіноча молодь неокупованих районів республіки. Так, у Харківській області в цей період їхніми зусиллями було зібрано 1698 кожухів, 1800 пар валянок, 15 154 пар рукавиць, 13 918 теплих шкарпеток²⁰, у Ворошиловградській області у листопаді – грудні 1941 р. – 1500 кожухів, 700 пар валянок та багато інших речей²¹. У багатьох селах були створені майстерні та гуртки з пошиву й в'язання теплих речей. Широко практикувалося пошиття одягу й білизни вдома. У прифронтових районах сільські жінки брали участь у побутовому обслуговуванні воїнів: облаштовували лазні, прали та ремонтували обмундирування, білизну. В селах Слав'янського, Барвінківського, Лиманського, Старосалтівського та Шевченківського районів сільськими комсомолками було створено низку пунктів прання і ремонту білизни для червоноармійців²². У Ворошиловградській,

Сталінській та інших областях влаштувалися будинки три – п'ятиденного відпочинку для фронтовиків (за 5–10 км від передової), в обладнанні та забезпеченні яких харчуванням брали участь селянки²³.

Жінки широко залучалися й до виконання заходів із переміщення ресурсів колгоспів і радгоспів у тиллові регіони СРСР. Перегін техніки і худоби здійснювався своїм ходом на відстані, що перевищували в середньому півтори-дві тисячі кілометрів. Жінки-механізатори брали участь у підготовці техніки до евакуації та керували нею під час перегону малопридатними для цього шляхами, часто під бомбардуванням та обстрілами ворожої авіації, нестачі пального. За несприятливої обстановки на фронті та надзвичайно складних умов, в яких відбувалася евакуація сільськогосподарської техніки, українським сільським механізаторам, частину яких склали жінки, вдалося вивезти за межі України 20 302 трактори із 50 тис., що підлягали до евакуації²⁴.

Жінки становили більшість погоничів гуртів худоби, яку переганяли на схід. Їх обов'язком було годування і напування тварин, видоювання, зоотехнічне та ветеринарне обслуговування на всьому довгому шляху перегону. Станом на 20 жовтня 1941 р. із колгоспів УРСР до евакуації було підготовлено таку кількість поголів'я худоби: коней – 469,9 тис. голів, або 14,2% від наявних на 1 січня 1941 р.; великої рогатої худоби – 2 млн 155,1 тис. голів, або 59,8%; овець – 2 млн 750 тис. голів, або 82,1%; свиней – 877,6 тис. голів, або 26,7%. З цієї кількості перегнано за межі УРСР і надійшло в області РРФСР: коней – 158,1 тис. голів; великої рогатої худоби – 1 млн 080,7 тис. голів, овець – 761,5 тис. голів, свиней – 168,9 тис. голів, або відповідно 31,8%, 50,1%, 64,0% та 19,2% від кількості худоби, піднятої до евакуації²⁵. Частина евакуйованої худоби здавалась у дорозі заготівельним організаціям та частинам Червоної армії. У результаті проведеної в перший період війни евакуації ресурсів сільського господарства України вдалося врятувати

19 Лаута С. Колгоспне селянство Радянської України в роки Великої Вітчизняної війни. Київ : Вид-во Київського університету, 1965. С. 42.

20 ЦДАГО України. Ф. 7. Оп. 2. Спр. 4. Арк. 423, 433.

21 Державний архів Луганської області. Ф. 311. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 96; Спр. 184. Арк. 11.

22 ЦДАГО України. Ф. 7. Оп. 3. Спр. 1276. Арк. 56.

23 Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939 – 1945 рр.). Київ : Альтернатива, 1999. С. 100–101.

24 Перехрест О. Г. Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.). Київ : Ін-т історії України, 2010. С. 133.

25 ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 30. Спр. 62. Арк. 226; Перехрест О. Г. Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.). Київ : Ін-т історії України, 2010. С. 135.

від ворога їх значну частину і поставити на службу обороні.

Жертовна праця сільських жінок на колгоспних і радгоспних полях й фермах та активна участь у різноманітних акціях, спрямованих на допомогу фронту, здійснювалися в умовах різкого погіршення їхніх матеріально-побутових умов. За обов'язкову й ненормовану роботу вони фактично не одержували ніякої платні. Виплати по трудових як грошові, так і натуральні, у більшості господарств були призупинені, оскільки не було для цього ні достатніх коштів, ні продукції, які майже повністю забиралися державою на потреби війни.

Водночас значна частина сільських трудівниць та очолюваних ними індивідуальних господарств сплачували державні податки та страхові платежі. Надзвичайно обтяжливою була існуюча ще з довоєнних часів практика обов'язкових поставок сільськогосподарської продукції, згідно з якою кожен селянській двір повинен був здати державі за низькими заготівельними цінами визначену кількість м'яса, молочних продуктів, яєць та іншої продукції зі своєї присадибної ділянки. За таких умов основним джерелом існування для селян залишалася присадибна ділянка. За рахунок вирощеної на ній продукції селяни не лише харчувалися, а й розраховувалися податковими та іншими платежами. За відсутності в більшості селянських господарств чоловіків та постійній зайнятості на роботах

у громадських господарствах жінок та підлітків догляд за присадибною ділянкою та домашньою худобою здійснювався з надмірними зусиллями членів селянських сімей. Основний тягар роботи лягав на руки літніх жінок та дітей. Повсякденне життя селянських сімей обтяжувалося неможливістю одержувати кваліфіковану, а часто й елементарну медичну допомогу, зокрема в період різкого зростання захворюваності в осінньо-зимовий період. Відчутним був дефіцит товарів промислової та продовольчої груп, особливо товарів першої необхідності. Ціна на них на ринку та в перекупників неймовірно зроста й більшість селян не мала можливості їх придбати. З перебоями працювали пошта й телефонна мережа, порушилася робота сільських закладів освіти: школярів широко залучали до сільськогосподарських робіт, у школах не вистачало вчителів, підручників та навчального приладдя, а в учнів – одягу та взуття, з настанням холодів багато шкіл не працювали через відсутність палива.

Висновки. У повсякденному житті багатьох селянських сімей, в яких, як правило, головували жінки, звичайним явищем було напівголодне, а з похолоданням – й напівхолодне існування. Усе це відбувалося на фоні постійних невтішних повідомлень з фронту, надходження звісток про загибель рідних та односельців, що мало гнітючий негативний вплив на моральний стан сільського жіночого соціуму.

References:

1. Bezsmertya. Knyha Pam'yati Ukrayiny. 1941–1945. [Immortality. Book of Memory of Ukraine. 1941–1945.]. (2000). (Ed). Herasymov, I. Kyiv: Knyha Pam'yati Ukrayiny. [in Ukrainian].
2. Politychna istoriya Ukrayiny. XX. [Political history of Ukraine. XX century]. (2003). (Ed). Kuras, I. Kyiv: Heneza, 4. [in Ukrainian].
3. Istoriya ukrayins'koho selyanstva [History of the Ukrainian peasantry] (2006). (Ed). Kul'chyts'ky, S. Kyiv : Naukova dumka, 2. [in Ukrainian].
4. Ukrayina v Druhiy svitoviy viyni: pohlyad z XXI stolittya. [Ukraine in World War II: a view from the XXI century]. (2010). (Ed). Smoliy, V. Kyiv: Naukova dumka, 1. [in Ukrainian].
5. Koval', M. (1999) Ukrayina v Druhiy svitoviy i Velykiy Vitchyznyaniy viynakh (1939 – 1945) [Ukraine in the Second World War and the Great Patriotic War (1939 – 1945)]. Kyiv: Al'ternatyva. [in Ukrainian].
6. Perehrest, O. (2010). Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny v roky Velykoyi Vitchyznyanoi viyny (1941 – 1945). [Agriculture of Ukraine during the Great Patriotic War (1941 – 1945)]. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny. [in Ukrainian].
7. Perehrest, O. (2011). Ukrayins'ke selo v 1941 – 1945: ekonomichne ta sotsial'ne stanovyshe. [Ukrainian village in 1941 – 1945: economic and social situation]. Cherkasy: Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy. [in Ukrainian].
8. Kucher, V. & Potilchak, O. (2011). Ukrayina 1941–1944: trahediya narodu za fasadom Svyashchenoyi viyny. [Ukraine 1941–1944: the tragedy of the people behind the facade of the Holy War]. Bila Tserkva : TOV «Bilotserkivdruk». [in Ukrainian].

9. Perehrest, O. & Titika, O. (2021). Ukrayins'kyy selyans'kyy faktor u nimetsk'o-radyansk'iy viyni 1941–1945. [The Ukrainian peasant factor in the german-soviet war (1941 – 1945)]. *Ukrainskyi Selianyn*, 25, 30–42. [In Ukrainian].
10. Koval', M. (1975). Podvyh zhinok radyans'koyi Ukrayiny u Velykiy Vitchyznyaniy viyni 1941 – 1945. [Feat of women of Soviet Ukraine in the Great Patriotic War (1941 – 1945)]. *Ukrains'kyi istorychnyi zhurnal*, 12, 24 – 46. [In Ukrainian].
11. Galagan, V. (1985). Ratnyy podvig zhenshchin v gody Velikoy Otechestvennoy voyny. [The feat of arms of women during the Great Patriotic War]. Kyiv : Vysshaya shkola. [in Russian].
12. Narodne gospodarstvo Ukrayins'koyi RSR u 1971. [The national economy of the Ukrainian SSR in 1971]. (1972). Kyiv: Statystyka. [in Ukrainian].
13. Central State Archive of Public Associations of Ukraine, Fund 1, Inventory 23, File 3987 [in Ukrainian].
14. Lauta, S. (1965). Kolhospne selyanstvo Radyans'koyi Ukrayiny v roky Velykoyi Vitchyznyanoi viyny. [The collective farm peasantry of Soviet Ukraine during the Great Patriotic War]. Kyiv: University of Kyiv, 208. [in Ukrainian].
15. Ukrainskaya SSR v Velikoy Otechestvennoy voyne Sovetskogo Soyuza 1941–1945. (1975). [Ukrainian SSR in the Great Patriotic War of the Soviet Union 1941–1945], 1, Kiev: Politizdat Ukrainy. [in Russian].
16. Koval', M. (1970). Vse – dlya peremohy. Podvyh trudyashchykh Ukrayiny u Velykiy Vitchyznyaniy viyni. 1941– 1945. [Everything is for the overhaul. The feat of the working people of Ukraine at the Great Victory Day. 1941–1945]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
17. Central State Archive of Public Associations of Ukraine, Fund 7, Inventory 2, File 4 [in Ukrainian].
18. Central State Archive of Public Associations of Ukraine, Fund 7, Inventory 3, File 1276 [in Ukrainian].
19. State Archive of the Kharkiv region, Fund 2, Inventory 11, File 1 [in Ukrainian].
20. State Archive of the Luhansk region, Fund 311, Inventory 1, File 3 [in Ukrainian].
21. State Archive of the Luhansk region, Fund 311, Inventory 1, File 184 [in Ukrainian].
22. Central State Archive of Public Associations of Ukraine, Fund 1, Inventory 30, File 62 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 15.08.2022

Схвалено до друку / Accepted: 13.10.2022

Історія аграризму

History of agrarianism

UDC 94(477+437):[329.7:338.43.021.8]»192/193»(045)

DOI: 10.31651/2413-8142-2022-28-Kornovenko-Kompaniiets

Serhii Kornovenko

PhD hab. (History), Professor, Director of the Research Institute of Peasant History and Agrarian History, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6268-2321>
e-mail: s-kornovenko@ukr.net

Oleksiy Kompaniiets

post-graduate student of the Department of Archeology and Auxiliary sciences of history, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6239-3039>
e-mail: oleksiy_kompaniyets@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Kornovenko, S. & Kompaniiets, O. (2022). Ukrainian-czechoslovak agrarianist discourse in 1920s - 1930s. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 28, 14-26. (In English). doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Kornovenko-Kompaniiets

UKRAINIAN-CZECHOSLOVAK AGRARIANIST DISCOURSE IN 1920s – 1930s

Abstract. Purpose. *The purpose is to investigate the Ukrainian-Czechoslovak agrarianist discourse of the 1920s and 1930s.*

Conclusion. *The authors found out that in the 1920s and 1930s, active cooperation developed between Czechoslovak and Ukrainian agrarianists, the most prominent centre of which was the Ukrainian Agrarian Society and the Ukrainian Academy of Economics in Podybrady. In the writings of Ukrainian and Czechoslovak agrarianists, the concept of «the newest agrarianism», together with criticism of liberalism, capitalism, socialism, communism and fascism, acquired a logical and systematic presentation. The ideological mutual influence regarding the defence of the economic and moral advantages of agriculture, small private ownership of land, cooperation, as well as state regulation of the economy is noticeable. The Ukrainian-Czechoslovak agrarianist discourse clearly emphasizes moderate reforms, which are understood as tools for the formation of a large class of grain-grower owners. The views of the theorist of Ukrainian agrarianism of the interwar period H. Simantsiv are related to the opinions of theorists and practitioners of Czechoslovak agrarianism – A. Svehla, M. Hodza, J. Kettner and others, whose works the author of «the newest agrarianism» became acquainted with during his activities in the Ukrainian Agrarian Society (UAS) and the Ukrainian Academy of Economics in Podybrady. In addition, the Symantsiv Ukrainian model of the newest agrarianism is based on the understanding of not only European, in particular Czechoslovakian, agrarianist theoretical thought, but also Ukrainian. The durability of the Ukrainian intellectual agrarianist tradition, such as the views of M. Hrushevsky and V. Lypynsky, is palpable, its distinct presence in the Symantsiv's Ukrainian concept of agrarianism. H. Simantsiv managed to logically and consistently reveal the essence and content of the newest agrarianism. He substantiates the principles and positions of modern agrarianism concerning the individuality of the peasantry, its mentality, the role of the peasantry as an active subject of state- and nation-building, etc. Thus, the intellectual heritage of H. Simantsiv is a self-sufficient Ukrainian concept of the newest agrarianism, which is consistent with the Czechoslovak agrarianist discourse.*

Key words: *agrarianism, «the newest agrarianism», Ukrainian-Czechoslovak agrarianist discourse, H. Simantsiv, A. Svehla, M. Hodza.*

Сергій Корновенко

доктор історичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту селянства та вивчення аграрної історії, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6268-2321>
e-mail: s-kornovenko@ukr.net

Олексій Компанієць

аспірант кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6239-3039>
e-mail: oleksiy_kompaniyets@ukr.net

Бібліографічний опис для цитування: Корновенко С., Компанієць О. Українсько-чехословацький аграристський дискурс 1920-х – 1930-х рр. *Український селянин*. 2022. Вип. 28. С. 14-26. doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Kornovenko-Kompaniiets

УКРАЇНСЬКО-ЧЕХОСЛОВАЦЬКИЙ АГРАРИСТСЬКИЙ ДИСКУРС 1920-Х – 1930-Х РР.

Анотація. *Мета* – дослідити українсько-чехословацький аграристський дискурс 1920-х – 1930-х рр. **Наукова новизна** дослідження полягає у тому, що авторами обґрунтовано самодостатність української концепції аграризму, її співзвучність із чехословацьким аграристським дискурсом.

Висновки. Авторами з'ясовано, що у 1920-х – 1930-х рр. між чехословацькими та українськими аграристами розгорнулася активна співпраця, найпомітнішим осередком якої були Українське аграрне товариство та Українська господарська академія в Подєбрадах. У працях українських та чехословацьких аграристів концепція «новітнього аграризму», разом із критикою лібералізму, капіталізму, соціалізму, комунізму і фашизму, набула логічного і системного викладу. Помітним є ідейний взаємовплив щодо відстоювання економічних та моральних переваг сільського господарства, дрібної приватної власності на землю, кооперації, а також державного регулювання економіки. Українсько-чехословацький аграристський дискурс чітко акцентує на поміркованих реформах, які розуміються інструментами формування чисельної верстви хліборобів-власників. Погляди теоретика українського аграризму міжвоєнного періоду Г. Сіманціва споріднені з думками теоретиків і практиків чехословацького аграризму – А. Швєгла, М. Годжі, Й. Кеттнера та інших, з працями яких автор «Новітнього аграризму» познайомився під час діяльності в Українському аграрному товаристві (УАТ) та Українській господарській академії в Подєбрадах. Поруч із тим, сіманцівська українська модель новітнього аграризму ґрунтується на осмисленні не лише європейської, зокрема чехословацької, аграристської теоретичної думки, а і української. Відчутною є тяглість української інтелектуальної аграристської традиції, наприклад поглядів М. Грушевського та В. Липинського, її виразна присутність у сіманцівській українській концепції аграризму. Г. Сіманціву вдалося логічно і послідовно розкрити сутність і зміст новітнього аграризму. Ним обґрунтовано принципові положення і позиції новітнього аграризму, що стосуються окремішності селянства, його ментальності, ролі селянства як активного суб'єкта державо- та націотворення тощо.

Ключові слова: український аграризм, чехословацький аграризм, Г. Сіманців, А. Швєгла, М. Годжі, Й. Кеттнер.

Problem statement. The first third of the 20th century – a unique period of European history. Despite the fact that it is relatively short in time, it is extremely saturated with diverse socio-cultural transformations that fundamentally changed the political map of Europe and the world, and in many ways determined the course of world history in the first half of the 20th century. These changes related not only to the revolutionary upheavals experienced by the European continent, but also to the appearance of previously unknown phenomena, new subjects of both international politics and the domestic political life of many European countries. One of the phenomena of European history of the first third of the 20th century in general and Central-South-Eastern European countries in particular, Central-South-Eastern European agrarianism became an active subject of the domestic

political life of Central-South-Eastern European countries – the peasantry. Central-South-Eastern European agrarianism is represented by Polish, Bulgarian, Czechoslovak, Romanian, Ukrainian, etc. variants.

At the turn of the 1920s and 1930s, active cooperation developed between Czechoslovak and Ukrainian agrarianists, the most prominent centre of which was the Ukrainian Agrarian Society (UAS) and the Ukrainian Academy of Economics in Podebrady. Considering this, the analysis of the Ukrainian-Czechoslovak agrarianist discourse of the post-war period, represented by the intellectual work of H. Simantsiv, M. Hodža, A. Svehla and other agrarianism theorists, is relevant.

Research analysis. Some questions that resonate with our topic were reflected in foreign historiography in the publications of A. Bartlova¹, S. Cambel², M. Peknik³, E. Petrovičová⁴ and other authors. They are also highlighted in the works of domestic researchers: articles by K. Galushka⁵, S. Kornovenko, Yu. Pasichna, O. Kompaniyets⁶, T. Pikovska⁷ and other authors; collective monographs: “Peasant-Centric Phenomenon of the Ukrainian Revolution of 1917-1921: Agrarianism”⁸, “Peasant-Centric Dimension of the Socio-Cultural Space of Ukraine During the Revolution of 1917-1921”⁹, etc.

At the same time, the Ukrainian-Czechoslovak agrarianist discourse of the interwar period is poorly studied. Taking this into account, the authors of the article **aim** to investigate the

Ukrainian-Czechoslovak agrarianist discourse of the 1920s and 1930s.

The statement of the basic material. Czechoslovakia in the interwar period became a «second Motherland» for Ukrainians who did not recognize the establishment of Soviet power in Ukraine after the end of the Ukrainian Revolution of 1917-1921. The Czechoslovak authorities treated Ukrainian émigré intellectuals with respect and understanding, who initiated the creation of educational and scientific institutions in the country Ukrainian institutions. The rulers of Czechoslovakia did not prevent the establishment of the Ukrainian Agrarian Society (UAS) and the Ukrainian Academy of Economics in Podyebrady, which became one of the centres of Ukrainian agrarianist thought in emigration in the interwar period as well. They owe their status to H. Symantsiv, a Ukrainian agrarianism theoretician whose creative activity was closely connected with these institutions. At that time, a number of thorough works came out from his pen: «the newest agrarianism» (the typescript of which is kept in the funds of the Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine (TsDAVOU))¹⁰ and «Our Political Parties and the Peasants». In April 1929, in a series of public speeches at the Ukrainian Academic Community in Podjebrady and at the Republican-Democratic Club in Prague, H. Simantsiv made public the main provisions of the newest Ukrainian agrarianism. The report had a positive public resonance, its text was published on its pages in 1929 by the «Tryzub» journal¹¹,

1 Bartlova, A. (2000). Dr. Milan Hodža a mladá agrárna generácia. *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18.5.2000*. Uherské Hradiště, Slováké muzeum v Uherské Hradišti, s. 68-77.

2 Cambel S. (2000). Slovenské agrárne hnutia a Milan Hodža. *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18.5.2000*. Uherské Hradiště, Slováké muzeum v Uherské Hradišti, s. 57-67.

3 Peknik M. (2008). Milan Hodža a agrárne hnutie. Bratislava : Ustav politických vied SAV, 192 s.

4 Petrovičová E. (2009). Štátnik a politik Milan Hodža. *Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied*. Issue 1, pp. 77-85

5 Галушко К. Консерватор на тлі доби: В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих». Київ : Темпора. 2002. 288 с.; Галушко К. «Хліборобська ідеологія» В. Липинського у системі східноєвропейського аграризму. *Український історичний збірник*. 200. №2. С. 164–200.

6 Kornovenko S., Zemzulina N. Ukrainian agrarianism as an option of eastern european agrarism in political programs of the ukrainian national parties of the period of the Ukrainian revolution. *Український селянин*. 2019. Вип. 21. С. 14–20. DOI: 10.31651/2413-8142-2019-21-14-20; Kornovenko S., Pasichna Y. Eastern european agrarianism. Ukrainian intellectual space in the late 19th and early 20th centuries. *Український селянин*. 2019. Вип. 22. С. 24–30. DOI: 10.31651/2413-8142-2019-22-24-30; Kornovenko S. The ideology of Eastern European agrarianism in the programmatic provisions of Czechoslovak and Ukrainian political parties (in the face of social and political turmoil of the early 20th century). *Acta historica Neosoliensia Vedecký časopis pre historické vedy*. 2019. Vol. 22, Iss. 2, Pp. 4–23; Kornovenko S., Kompaniies O. Evolution of Milan Hodža Views on Theory of Agrarianism and Practices of «Agrarian Democracy». *Eminak*. 2022. Вип. 3 (39). Pp. 113 – 124. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.3\(39\).594](https://doi.org/10.33782/eminak2022.3(39).594)

7 Піковська Т. Національні програми Чехословацької Республіканської (аграрної) партії (1899 – 1922 рр.). *Гілея*. 2016. Вип. 115. С. 455–458.

8 Kornovenko S., Глібішук М., Ільницький В., Компанієць О., Лозовий В., Пасична Ю., Тельвак В. Селяноцентричний феномен Української революції 1917 – 1921 рр.: аграризм. Черкаси, 2021. 244 с.

9 Peasant-centric dimension of the socio-cultural space of Ukraine during the revolution of 1917 – 1921: collective monograph / S.V. Komovenko, V.P. Telvak, V.S. Lozovyi, etc. Liha-Pres, 2021. 128 p.

10 Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ). Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Доповідь Г. Сіманціва «Новітній аграризм», прочитана в Українській академічній громаді в Подєбрадах та в Республікансько-Демократичному клубі в Празі. 1929 р. Арк. 1-37.

11 Сіманців Г. Новітній або селянський аграризм. *Триzub*. 1929, Чис. 51-52

and the following year it was published in Paris as an individual brochure¹². In addition, in 1930-1931, he published «Our Political Parties and the Peasantry»¹³ on the pages of several issues of the journal «Selo». In this article, H. Simantsiv clarified the attitude of the CP(b)U, UPSR, USDRP, URDP, UHDS, OUN towards the Ukrainian peasantry.

In interwar Czechoslovakia, agrarianism was the core ideology of the political program of the most powerful Republican Party of Farmers and Small Peasants¹⁴. The political conditions in which Czechoslovak agrarianism existed at that time have every reason to be considered unique for Central-Southeastern Europe, taking into account the fact that the Czechoslovak state was an «island of democracy in a sea of dictatorships». During the 1920s and 1930s, the agrarian parties of Czechoslovakia maintained strong positions in the parliament and government, proving themselves to be reliable coalition partners.

The universally recognized ideologues of Czechoslovak agrarianism were A. Svehla and M. Hodza. In particular, A. Svehla headed the Republican Party of Farmers and Small Peasants from 1909 to 1933, and the Czechoslovak government from 1922 to 1929. A well-known pamphlet authored by him is «Three Thoughts on Agrarianism»¹⁵, published in 1925. No less authoritative was M. Hodza, a fellow party member of A. Svehla, who in 1922-1926 and 1932-1935 held the position of Minister of Agriculture, and in 1935 – 1938 – Prime Minister of Czechoslovakia. In 1930, he became the author of the brochure «Agrarianism: a Series of Lectures on the Ideology of Czechoslovak Political Parties»¹⁶, and a year later he edited the collection of articles, speeches and scientific studies «Paths of Central European Agrarian Democracy»¹⁷.

H. Simantsiv interprets «agrarianism» as a «theoretical expression of peasant movements», but notes that «the concept of agrarianism is defined differently by different authors. Agrarianism is an agrarian programme. Agrarianism is

the ideology of agrarian movements. Agrarianism is a grain-growers' socio-political system. Agrarianism is everything connected with the land, it is a manifestation of the power of the land over human»¹⁸.

As a representative of Ukrainian agrarianism, he reasonably argued the separation of agrarianism from socialism, emphasizing that agrarianism and socialism are separate political phenomena, just like peasantry and labour, which are the social basis of agrarianism and socialism, respectively¹⁹. Comparing socialism and agrarianism, H. Simantsiv substantiated that socialist models focus only on two actors – «employer and employee», instead, agrarianism focuses on «one more living being, which in its person unites both employer and employee – the grain-grower»²⁰.

The views of the Czechoslovak thinker J. Kettner are consistent with the considerations of H. Simantsiv regarding the relationship between agrarianism and socialism. In the work «Liberalism, Socialism and Agrarianism»²¹ he convincingly revealed that agrarianism during the 19th century developed alongside socialism as opposed to liberalism. However, agrarianism wanted to avoid the mistakes of two competing ideological currents. First, unlike socialism, it does not set unattainable goals and is based on real life. Secondly, agrarianism, according to J. Kettner's observation, constructs an ideal model – agrarian democracy, which, unlike socialism, is achieved through evolution and reforms, and not through revolutionary struggle. According to this thinker, the meaning of agrarianism is social justice, i.e., equality of rights and responsibilities²².

M. Hodza's position regarding the differences between agrarianism and socialism and liberalism is also consistent. He, like V. Lypynsky and H. Simantsiv, other theoreticians of agrarianism, spoke against the «chaos of private capitalist economy» harmful to the peasants, as well as against socialist transformations that would deprive the peasant of private owner-

12 Сіманців Г. Новітній або селянський аграризм. Париж : Imp[rimerie] de Navarre, 1930. 20 с.

13 Сіманц Г. Наші політичні партії та селянство. *Село*. Ч. 2. Прага, 1930, С. 29-34; Сіманц Г. Наші політичні партії та селянство. *Село*. Ч. 3. Прага, 1930, С. 27-41; Сіманц Г. Наші політичні партії та селянство. *Село*. Ч. 4. Прага, 1930, С. 23-29; Сіманц Г. Наші політичні партії та селянство. *Село*. Ч. 6. Прага, 1931, С. 30-47

14 Stepankova O. O ideologii agrarismu. Sbornik praci Filozofii cke fakulty brnënske university. 1961. Vol. 10. Iss. G5. Pp. 60.

15 Švehla A. Tři uvahy o agrarismu. Praha : MAB, 1925. 19 s.

16 Hodža M. Agrarism: Cyklus přednašek «o ideologii českoslov. politických stran». Praha : ÚSČS. 1930. 16 s.

17 Hodža M. Članky, řeči, studie. Svázok IV, Cesty stredoevropskej agrarnej demokracie 1921 – 1931. Praha : Novina, 1931. 560 s.

18 ЦДАВОВУ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Арк. 37, Арк. 2-4.

19 Ibid. Арк. 2.

20 Ibid. Арк. 3.

21 Kettner J. Liberalismus, socialismus a agrarismus. Praha 1931

22 Ibid. Pp. 18.

ship of land and destroy agricultural production. Therefore, professing both anti-capitalism and anti-communism, M. Hodza advocated agrarianism – the «third way». The latter, in his opinion, consisted in moderate reforms that would create a significant class of agricultural owners, who would be a bulwark against the spread of communism, and on the other hand, would oppose the elements of the capitalist market, which would save peasant farms from exploitation by capital and ruin²³.

At the same time, if the predecessors – P. Kulish, P. Struve – emphasized the open antagonism between the city and countryside, then H. Simantsiv offers a different approach. He appeals to historical experience, primarily Soviet, and notes: «... socialism after the failed practice of Russian Bolshevism ... looks for an accomplice in the peasantry rather than actively fighting with it. Equally for the peasantry, worker socialism is the most natural accomplice on the way to progress»²⁴. In this way, the author of «The Newest Agrarianism», emphasizing the separation of agrarianism from socialism, sees no reason for their opposition. Considers peasants and workers partners in development. At the same time, the thinker clearly defines that next to socialism «a new sociological force has grown: agrarianism»²⁵.

For the Ukrainian peasantry, modern agrarianism, according to H. Simantsiv, is the most favourable political and social formula²⁶. The author's judgments about the role of the land and those who work on it are quite agrarian in nature: «salvation is in the land, in its laws, in those masses of the peasantry who work on the land and reflect in themselves these laws of the land, the laws of nature, its development and manifestations. According to this slogan, agrarianism builds its sociological and political-economic system. This is actually the main relevance of agrarianism in general and for Ukrainian socio-constructive thought in particular»²⁷. Indeed, during the second half of the 19th century – in the 1930s in Central-South-Eastern Europe, in Ukraine, a qualitatively different peasantry was formed. They became an ideoman peasantry – an active subject of history, a bearer of agrarianist

ideology. The fundamental difference between the peasantry and the workers in everyday life, culture, worldview, etc. formed the separateness of the ideological meanings of agrarianism and socialism.

The thoughts of M. Hodza, in particular, about the unifying potential of agrarianist ideology, which is capable of uniting both the Slavic peoples in particular and Europe in general, are consonant with the originality of agrarianism. He emphasized that there is nothing but agrarianism that could unite the Slavic peoples with the main goal of ensuring and strengthening peace. «And I ask you – writes M. Hodza – what principle, what economic or social program could penetrate so deeply into all classes of Slavic peoples to unite them, to form a bridge not only between Slavic, but also non-Slavic peoples connected by the same interests»²⁸. Neither nationalism, clericalism, nor socialism, according to A. Toshkov, were able to perform the work that M. Hodza called the consolidation of Europe²⁹.

H. Simantsiv, using the works of the classics of European agrarianist thought, substantiated the difference between agrarianism and socialism. First of all, the fact that «socialism for a long time did not take into account the peasantry as a social factor». Such an effective subject as «grain-grower», which is different from «employer» and «employee», was overlooked. His distinctiveness, according to H. Simantsiv, is that the farmer is neither a bourgeois nor a proletarian. It is «a new type of social production; ... the bearer of individualism, because he is both an entrepreneur and a producer, and he also comes as a member of society, in which both factors – employer and entrepreneur – are in one person»³⁰. The peasantry, which, unlike the proletariat, works on its own farm and directly experiences the results of such farming, according to H. Simantsiv, is an «economically self-employed stratum of society»³¹.

In this context, the position of the theorist of Ukrainian agrarianism echoes the Czechoslovak agrarian thought. For example, M. Hodza also considered that liberalism cannot be the ideology of agriculturalists, because for liberalism ag-

23 Звіт про науково-дослідну роботу за договором від 30.04.2021 № 81/02/0120 «Аграризм: селяноцентричний феномен Української революції 1917 – 1921 рр.». URL: https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/2021.02.0120_kornovenko_81.2021_zz.pdf

24 ЦДАВОВУ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Арк. 2.

25 Ibid. Арк. 2.

26 Ibid. Арк. 36-37.

27 Ibid. 4.

28 Toshkov A. Agrarianism as Modernity in 20th-Century Europe: The Golden Age of the Peasantry. Bloomsbury Academic. 2019. Pp. 118.

29 Ibid. 118 – 119.

30 ЦДАВОВУ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Арк. 3.

31 Сіманц Г. Наші політичні партії та селянство. Село. Ч. 2. Прага, 1930, С. 32.

riculture is only a source of raw materials. Even after the disappearance of feudal relations, the peasantry did not get the opportunity to become an independent active subject of political life on a par with other estates³².

This feature of the peasant, according to the Ukrainian thinker, determines the separation of agrarianism as a representative of the peasant ideology from socialism - a representative of the workers' ideology. According to the author of «The Newest Agrarianism», agrarianism «reflects» «this peasant psychology and this peasant philosophy»³³. For the peasants, the advantage of agrarianism as a peasant ideology among other socio-political analogues, rightly believes H. Simantsiv, lies in the fact that 1) it does not invent anything new, it is natural for the peasantry; 2) «he does not build abstract schemes, detached from life»; 3) avoids utopian goals and tasks; 4) represents the systematized «spiritual treasures of the peasantry, ... strives to be ... an expression of peasant interests.; 5) «organizer of peasant social activity»; 6) is closely and directly connected with peasant socio-political self-awareness»³⁴.

A similar position about the unique role of the peasantry, in particular about its state-making potential, was defended by Czechoslovak agrarian theoreticians. Thus, speaking in 1919 at the congress of the agrarian party, M. Hodza stated: «Only thanks to the strength and unity of the peasantry, the Czechs and Slovaks were not assimilated by the Austrians and Hungarians. Therefore, the revived state must rely on the close interaction of Czech and Slovak peasants who share one idea – agrarianism»³⁵.

It draws attention to the fact that in the interwar theory of agrarianism of H. Simantsiv there is not only a theoretical modification of the classics of European agrarianism, but also a distinct Ukrainian component, represented in particular by the views of V. Lypynsky. For example, like the last one, the author of «The Newest Agrarianism» uses such a concept as «grain-grower». He uses it as a synonym for the peasantry. In his judgments, the thinker also appeals to such a general agrarian category as «laws of the land». The classic of Ukrainian conservatism has repeatedly written about the struggle of two op-

posites: the «law of the land» and the «law of capital».

H. Simantsiv's reasoning about the moral and psychological aspects of agrarianism, in relation to such a category as «despair», are original. The author of «The Newest Agrarianism» interprets it as a source of deconstructive rebellion, hatred, mistrust – everything that leads to the degradation of both the individual and society, makes it impossible to construct an optimistic model of the future³⁶. Instead, agrarianism with its «law of the land», not temporary, but eternal life values – salvation from despair, the basis for building an optimistic perspective. Such considerations, in our opinion, are reasonable. Agrarianism really appears to be a middle ground between two irreconcilable antagonists: socialism and capitalism. This is the way of development of another, different from the industrial type of society – agrarian, its culture and philosophy based on the laws of nature, primarily «the law of the land».

Developing his judgments about agrarianism, H. Simantsiv gives different versions of the interpretation of this concept: 1) agrarian programme; 2) ideology of agrarian movements; 3) agricultural socio-political system; 4) everything related to the earth is a manifestation of the power of the earth over man; 5) unconscious sensual rationalism; 6) scientifically systematized scientific agrarianism is the antithesis of scientific socialism, liberalism, and conservatism³⁷. In his opinion, «the concept of agrarianism, like concepts such as rights, socialism, etc., cannot be defined. Agrarianism can be described, elucidated and understood, but not defined, even commonly. This is a whole system of concepts, a worldview. Agrarianism has its own fund of ideals, its own social philosophy and its own policy: economic, social, legal, cultural, etc. ... The newest agrarianism is peasant agrarianism»³⁸. Such an author's approach to the interpretation of agrarianism corresponded to the level of development of the contemporary agrarianist and socio-political European thought in general. We do not have any fundamental objections to it. At the same time, the thesis that «the concept of agrarianism ... cannot be defined» is debatable.

32 Матвеев Г. «Третий путь?»: Идеология аграризма в Чехословакии и Польше в межвоенный период. Москва : Издательство МГУ. 1992. С. 64

33 ЦДАВОВУ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Арк. 3.

34 Ibid. Арк. 7.

35 Матвеев Г. «Третий путь?»: Идеология аграризма в Чехословакии и Польше в межвоенный период. Москва : Издательство МГУ. 1992. С. 24.

36 ЦДАВОВУ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Арк. 4.

37 Ibid. Арк. 4.

38 Ibid.

Having presented the author's understanding of the newest agrarianism, H. Simantsiv successfully revealed the essence of this phenomenon, its socio-economic, philosophical and other components. In this we see the attempt of the author of «The Newest Agrarianism» to systematize and generalize the previous European and Ukrainian agrarianist intellectual product, to give scientific coherence and integrity to the ideological concept. The social significance of agrarianism, according to the thinker, lies in the fact that, unlike other socio-political ideologies, he interprets the peasantry as a «separate social class of modern society»³⁹. The social nature of the peasantry, according to the concept of modern agrarianism, is not identical with either the proletariat or the bourgeoisie. The phenomenon of the peasantry consists in the fact that, unlike the working class, it owns «its own middlemen of production», and unlike the capitalist, it «lives from the exploitation of their own, not someone else's, strength». The specificity of agricultural production determined the social specificity of the peasantry as well: «made the peasant a kind of middle figure between two extreme, warring forces – the class of the proletariat and the class of the bourgeoisie»⁴⁰. Taking this into account, the peasantry is an independent, separate subject of history, – summarizes H. Simantsiv.

Agrarianism in the interpretation of the author of «The Newest Agrarianism» understands the social stratigraphy in the middle of the peasantry as a natural phenomenon. It is not considered, as among the Bolsheviks, a reason for the exacerbation of social contradictions in the peasant environment. It is not a basis for «seeing in the peasantry some differentiation of it into several classes with opposing interests»⁴¹. The theoretician of the newest Ukrainian agrarianism argues the opinion that the integrity of the peasantry, despite the social stratigraphy, is ensured by the commonality of its interests, and not by the degree of economic prosperity. Thus, H. Simantsiv understands the peasantry as a community united by common values, interests, etc., as «one family»⁴². Complementary integrity of the peasantry is ensured by its following interests: 1) economic; 2) cultural; 3) political; 4) spiritual; 5) social, etc.⁴³. According to the au-

thor of «The Newest Agrarianism», the range of common interests of the peasantry is wide, it concerns social life in all its diversity.

The position of M. Hodza is also similar. He argued that neither workers led by communists, nor «patriots» with their nationalism, nor clerics with Catholic ideas were capable of becoming leaders of the Slavic movement after the World War I. M. Hodza contrasted the peasant with them as the embodiment of the moral strength of the people⁴⁴. Since it was about the states of the Slavic peoples, whose economy in the interwar period remained largely agrarian, the ideology of agrarianism, according to M. Hodza, should have become a powerful unifying factor.

The philosophy of agrarianism was commented on by H. Simantsiv no less substantively. He defined it as anthropocentric and peasant-centric. Anthropocentrism manifests itself in the following: 1) for agrarianism, every person is primarily a person and an end in himself, despite differences in origin, social status, etc.; 2) leaves the right of worldview choice to a person: «... he does not call for a fight, neither with religion, nor against it, leaving everyone a free hand to take his position in relation to it»⁴⁵. Strategically, agrarianism, like other anthropocentric philosophical systems, strives for the universal ideal: «a perfect person in a perfectly organized society»⁴⁶.

The philosophy of modern Ukrainian agrarianism, despite the separate meanings, is closely intertwined with other worldview principles, and is not separated from the pan-European anthropocentric philosophical thought. The peculiarity of its methodology is that universal human values are interpreted from the position of peasant centrism. H. Simantsiv, like other European agrarianists, believed that the peasantry, as an active subject of history, is capable of creating all the necessary conditions for the harmonious intellectual, physical and moral development of the individual⁴⁷.

The ethical principles of agrarianism are based on the fact that it does not overestimate the moral qualities of the peasantry, while at the same time it does not accept the moral codes of other classes. The ethical principles of the countryside and the moral order of the countryside are an

39 Ibid. Арк. 7.

40 Ibid.

41 Ibid. Арк. 8.

42 Ibid.

43 Ibid. Арк. 9.

44 Колейка Й. Славянские программы и идея славянской солидарности в XIX и XX веках. Прага: Statni ped. Nakl-vi. 1964. С. 122.

45 ЦДАВОВУ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Арк. 9

46 Ibid. Арк. 10.

47 Ibid. Арк. 11.

objective fact that is perceived by agrarianism as a fact⁴⁸. And in this, we believe, his peasant-centrism is clearly revealed.

The starting points in the socio-economic concept of agrarianism are purely sociological questions, the author of «The Newest Agrarianism» is convinced. Among the important and conceptual ones, he distinguishes the following: 1) the role and mission of a person in society; 2) the dialectic of the relationship between the individual and society, individual social strata; 3) «how society should be organized in general and specifically with regard to the interests of rural people». The answers to these and other questions are based on the basic principle of peasant-centrism: «from the point of view of the peasant, his worldview and public interests. The needs of rural life, its imperatives are the main criteria for this»⁴⁹.

For the contemporary development of the nation and the state, according to H. Simantsiv, the peasantry played an important social and cultural role. The author of «The Newest Agrarianism» substantiated his understanding of the role of the peasant as a builder of the state by the historical circumstances of the development of Ukraine, primarily by the uniqueness of the peasantry compared to other national social strata. First of all, he took into account the unique mentality of the Ukrainian peasantry. H. Simantsiv emphasized that «in the peasantry, which is closely connected with a certain territory with its entire being and mentally lives with a sense of spontaneous national unity, there are reliable foundations for the stability and endurance of the national will in the defence of its territory, its land»⁵⁰.

Similar to the classics of European and Ukrainian agrarianism, the thinker spoke of the peasantry as a state builder in view of two main factors, in his opinion: 1) the peasantry is a bearer and personification of national values; 2) for the peasantry, the concept and feeling of the Motherland is not an abstraction, but a clear concreteness that is nourished by settlement and the practice of management on the native land⁵¹.

In the above judgments of the author of «The Newest Agrarianism», we observe a reflection of both European and Ukrainian agrarian

theory and practice of the beginning of the 20th century, primarily of the period of the Ukrainian Revolution of 1917-1921. For example, M. Hrushevsky frankly believed that «the main basis of the Great Ukraine for a long time, if not always, there will be a peasantry, and it will have to be built on it. In the long times of our early life, we kept repeating that the future of Ukrainian revival and the future of Ukraine in general lies in the peasantry and only in the peasantry. For a whole century, Ukrainianness and peasantry became almost synonymous. From the time when all other strata betrayed their nationality, all the material for national building was drawn from it, and it placed its hopes on it: Ukraine will be able to stand up only when this titan thrown into the abyss of darkness and unconsciousness, this deprived of sight, rises anew and strength, Samson, cut off from his political and national consciousness. ... it (the peasantry – author) became the spring of our revolutionary movement»⁵².

In particular, in his lectures on the problems of agrarianism, M. Hodza also proved that the peasantry and agriculture play a leading role: «I am sure... that we will find in agriculture an important element of what humanity so badly needs – a new reassuring idea, a new psychology of democracy, the peace and self-discovery that today, ten years after the World War, humanity needs so much. When it is possible in almost all social strata to see the signs of a strong crisis, which indicates uncertainty, the threat of internal decomposition and revolution, the greater virtues are demonstrated by the agriculturalist who, in the midst of moral crisis and nihilism, embodies peace»⁵³.

According to H. Simantsiv, the optimal socio-legal model in which private and public legal relations are harmoniously combined is agrarianism – «the third logically possible direction», «the golden mean between the two extreme directions mentioned above»⁵⁴. According to him, «society has the right and duty to manage and regulate social relations, but in such a way that the initiative of individuals can freely manifest itself. Society does not dare to develop to the detriment and at the cost of killing the individual and his freedom, but equally, the individual does not dare to be completely unlimited in his valid-

48 Ibid. Арк. 9.

49 Ibid. Арк. 10.

50 Ibid. Арк. 11.

51 Ibid. Арк. 11.

52 Твори: у 50 т. М. С. Грушевський / ред. П. Сохань та ін. Львів: Світ. 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 252.

53 Галушко К. Консерватор на тлі доби: В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих». Київ: Темпора. 2002. С. 193.

54 ЦДАВОБУ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Арк. 12.

ity to the detriment of society»⁵⁵. This approach is fully correlated with the views of Czechoslovak agrarianists, in particular, M. Hodza, who insisted on the right of the state to intervene in business activities, as well as to act as a social arbiter⁵⁶.

Denying the importance of class antagonism, dictatorship, and revolution as locomotives of history, not perceiving their meanings, agrarians offer an alternative tool for improving society, particularly in the socio-economic and socio-political spheres. The fundamental goal in the evolution of the social model, according to the provisions of modern agrarianism, is «human and their good. This goal is common, eventually, or should be common to all social strata»⁵⁷. This approach is common to both Ukrainian and Czechoslovak versions of agrarianism. A. Svehla, M. Hodza, H. Simantsiv were equally opposed to any type of dictatorship, which was considered to degrade the social order and human dignity and contradict the democratic nature of the peasant. Since dictatorship is inextricably linked with the concentration of power, it makes it impossible to achieve social stability, which is one of the main tasks of agrarianism. Therefore, according to Czechoslovak agrarianists, the dictatorship could not ensure the representation of peasant interests and morals.

H. Simantsiv, as well as M. Hodza, attached decisive importance to the economic emancipation of the peasantry, the tool of which both thinkers considered cooperation. Thus, implementing the ideology of agrarianism in practice, M. Hodza attached decisive importance to the economic emancipation of the peasantry, the tool of which he considered cooperation. He made significant efforts to create the Central Cooperative of Economy and Trade as the national headquarters of credit societies, which began operating in 1912 in Budapest. With the formation of Czechoslovakia, M. Hodza initiated the creation of a new Central Cooperative in 1919, which was later moved to Bratislava. As the Minister of Agriculture in 1924, M. Hodza managed to create a nationwide network of district credit cooperative societies, called «Roľnícke hňábhé pokladnice» (Farmers' Joint Treasuries).

The cooperation is also widely interpreted by H. Simantsiv. He puts the following meanings into it: 1) «class cooperation instead of class struggle»; 2) «instead of social battles – mutual compromises and concessions for the sake of the common good»; 3) «cooperation of all living forces of the people»; 4) harmonious development of «all constituent parts of society, and therefore of an individual»⁵⁸. At the same time, the author of «The Newest Agrarianism», in our opinion, offered an innovative understanding of cooperation for his time as a tool for implementing complementary socio-economic and socio-political models. A complementary society is a society of common values and ideals, development, perspectives, comfort, harmonious combination of individual and collective principles.

Different from previous principles, modern agrarianism sees a solution to such a component of the peasant issue as agrarian/land. First of all, he understands it as a component of a holistic agrarian policy to solve the peasant issue in general; secondly, its solution will take place on the basis of national economic and legal programs of agrarianism, which provides for the existence of such an institution as the institution of private property⁵⁹; thirdly, it is about a peaceful solution on the basis of expediency and possible justice⁶⁰. As an option, H. Simantsiv justified the appropriateness of using such a tool as parcellation. He gives the following arguments in his favour: 1) it is fair, since the peasantry will receive the land that previously belonged to him and which was alienated from him; 2) it is expedient, as it is a guarantee of preserving social peace and «preserving ethnic culture»⁶¹. Undoubtedly, the peasantry should benefit from the solution of the agrarian/land issue: «The land must belong to the peasant legally and in fact. There is no peasantry without the land and without the land. And therefore, there can be no problems here»⁶².

The prospects for the economic development of the peasantry through agrarianism are not equated with the development of large landholdings. H. Simantsiv notes that agrarianism is the antithesis of latifundism. Solving the agrarian/land issue on the basis of latifundism is unacceptable for agrarianism⁶³. Inefficient for agrarianism is solution option a land issue from the

55 Ibid.

56 Hodza M. Agrarismus. Praha, 1931. Pp. 9.

57 ЦДАБОВУ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Арк. 16.

58 Ibid. Арк. 17.

59 Ibid. Арк. 29.

60 Ibid. Арк. 17.

61 Ibid.

62 Ibid. Арк. 29.

63 Ibid.

point of view of black redistribution. Under the conditions of that time, as well as under modern conditions, land without capital is simply natural wealth, which is not a market category. Capitalization of land is no less important issue for peasants, as is the issue of land ownership. Guided by the «middle» path, modern agrarianism does not at the same time use the category of «capital» to exhaust the complexity of all that «determines peasant well-being»⁶⁴. The combination of land and capital does not guarantee that the peasants will receive their due remuneration for their work. Such a guarantor, according to the theorist of modern agrarianism, is the profitability of agriculture in general. It determines the fair remuneration of the peasant, not the size of land ownership/land use. In this way, the triad: land – capital – profitability, is the formula for the formation of a wealthy peasantry – the socio-cultural basis of the nation and the state.

Similar to H. Simantsiv is the attitude of M. Hodža to large land ownership. Like most adherents of the Czechoslovak variant of agrarianism, he unequivocally condemned large feudal land ownership, considering it not only an anachronism, but also a morally unjust phenomenon⁶⁵.

The basic principle of an agrarian state is democracy. It reflects its fundamental essence, its goal – «the good of all citizens»⁶⁶. Such a state model, based on civil society, provides «all adult citizens, regardless of status, family and property, participation in the creation of state will»⁶⁷. The power of such a state lies in complementary unity. This is the fundamental difference between an agrarianist state and a class state. The latter delegates all the power to one class to the detriment of the interests of other classes, H. Simantsiv argued⁶⁸. In accordance with this interpretation of the agrarian state, the concept of the model of its basis was also developed. It is fundamentally different from liberalism and collectivism. The latter are rejected by modern agrarianism as one-sided, taking into account the dominance of the individual in the first case, and the collective in the second. Taking this into account, another «national economic organizational principle» that is determined by the tasks of the national economy is optimal for theorists

of modern agrarianism. It is also determined by the ideal of «a person and a people, a healthy, morally strong and educated people, and at the same time a democratic people, all of whose components are equal and where any supremacy of one or another stratum would be excluded»⁶⁹. The guarantor of the realistic existence of such an ideal is the material security of a person, his existence. Taking this into account, agrarianists prove that the proper material support of man and society is the leading idea of the economic policy of the state, the main national economic task⁷⁰.

The agrarianist economic program is a way of systematic, in accordance with the laws of evolution, restructuring of the social order on the basis of institutional complementarity – an original model of mutual complementarity of economic institutions. Modern Japan, for example, is developing according to this model. This, in our opinion, is its difference from contemporary revolutionary socialism, liberalism, and conservatism. In this context, H. Simantsiv writes about the economic and political cooperation of all social strata of society and the state. The duty of the latter is to create appropriate conditions under which the subject of economic activity can fully reveal its potential, «but without damage and exploitation of other persons»⁷¹.

The legal programme of agrarianism is based on the principle of private property rights. Justifying this approach, the author of «The Newest Agrarianism» reasonably states: 1) only private property best provides a person with justice in the results of his work; 2) private property is the most powerful motivator of a person «to economic activity, diligence, creativity and entrepreneurship»; 3) historical experience, in particular Ukrainian experience, convinces «that only the one who dominates and has power is the one who owns the land, this basis of life»⁷². According to the concept of modern agrarianism as a «middle way», private property is not only a right, it is also a duty. First of all, «owning does not mean only having the right to dispose of this object indefinitely, or to manage it in such a way that it benefits not only the owner, but also the entire society»⁷³. In this way, legal agrarianism

64 Ibid. Арк. 30.

65 Hodža M. Agrarismus. Praha, 1931. Pp. 16.

66 ІЦДАБОВУ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Арк. 20.

67 Ibid.

68 Ibid.

69 Ibid.

70 Ibid.

71 Ibid. Арк. 23.

72 Ibid. Арк. 25.

73 Ibid.

is qualitatively different from capitalism and socialism. He does not accept the anti-cultural and anti-social tendencies of capitalism and denies the socialist ideology of abolishing the institution of private property, which is understood as the source of the «poverty of population»⁷⁴.

Guided by the thesis that the meaning of human life lies in the possibility of improvement, the concept of modern agrarianism provides for the corresponding agrarian social policy. According to its content, it is anthropo- and peasant-centric. Its task is to prevent natural disasters (famine, cold, disease, mutilation, etc.) and to protect society from degradation or mitigate the consequences of such social deviations as moral depravity, criminality, etc. The agricultural social program is a socially complementary project. Its implementation is aimed at all layers of society excuses to level class contradictions, prevent natural, demographic, and social cataclysms. The tool in the implementation of agrarian social policy is the relevant social institutions subordinated to the idea of a «socially healthy countryside and city»⁷⁵.

Like other components of the newest agrarianism, the cultural agrarianist program is an integral component of a holistic agrarianist approach to the evolutionary and natural improvement of society, solving the peasant issue in general. Without the cultural development of the village, agrarianists could not imagine an economic, political, social, etc. solution to the peasant issue⁷⁶. Culture is understood by H. Simantsiv as an important factor in the «progress of the countryside as a whole»⁷⁷. His opinions about the fact that the political liberation of the Ukrainian peasantry from serfdom made him an equal member of society are correct, but «this did not make the peasant free; he is still far from true freedom, he is still weighed down by the yoke of spiritual darkness, superstition, humiliation, groundless fear of «those in power» and all other remnants of the old, feudal-serfdom times»⁷⁸. On the basis of such an understanding of the situation in the cultural life of the peasantry by modern agrarianism, the task of agrarianist cultural policy was formulated, which was called «to bring a ray of

light into this darkness, to free the peasant from the bonds of spiritual backwardness, to make science and art available to him, to decorate his life with cultural interests»⁷⁹.

As we can see, Ukrainian modern agrarianism is a new socio-political system, a holistic realistic worldview. His appearance is determined by «real objective circumstances and he understand this life and tries to influence it only on the basis of modern social relations and means of eternal abilities. Realism in ideas, realism in actions»⁸⁰. At the same time, agrarianism is a middle way between collectivism and individualism. Its goal is to create «the most favourable conditions for the peasantry for its existence and development»⁸¹. Thus, agrarianism is a peasant-centric phenomenon.

The Ukrainian and Czechoslovak versions of agrarianism equally support the understanding of the peasantry as a separate subject of history, as a «separate social class». The peasantry is fundamentally different from the proletariat and the bourgeoisie, it is a separate, «new social type – agrarian»⁸². Individuality primarily lies in the synthetic nature of the peasantry, «because it carries within itself the beginnings of collectivism and individualism», all of it is labour⁸³. The peasantry as a whole, according to H. Simantsiv, is a «working class». Therefore, he considered the «division into «labour» and «non-labour» to be «objectively groundless», its use in science – a «misunderstanding», and in political life – a «tactical and campaigning technique»⁸⁴.

Agrarianism opposes the modern city to the modern countryside. According to H. Simantsiv, these two worlds are mutually interested in each other. The village fed the city biologically. Modern agrarianism calls for the countryside to feed the city ideologically as well. In this, agrarianism sees the task of the peasantry – «to restore this balance and balance the extremes of modern society. To the modern city, the peasantry must bring the original human goods lost by this city – nature and peace»⁸⁵.

The conclusions. So, summarizing the above, we state. In the writings of Ukrainian and Czechoslovak agrarians, the concept of «the

74 Ibid.

75 Ibid. Арк. 28.

76 Ibid.

77 Ibid. Арк. 27.

78 Ibid.

79 Ibid.

80 Ibid. Арк. 32.

81 Ibid.

82 Ibid. Арк. 33.

83 Ibid. Арк. 33-34.

84 Сіманц Г. Наші політичні партії та селянство. *Село*. Ч. 2. Прага, 1930, С. 31-32.

85 ЦДАВОВУ. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 747. Арк. 35.

newest agrarianism», together with criticism of liberalism, capitalism, socialism, communism and fascism, acquired a logical and systematic presentation. The ideological mutual influence regarding the defense of the economic and moral advantages of agriculture, small private ownership of land, cooperation, as well as state regulation of the economy is noticeable. The Ukrainian-Czechoslovak agrarianist discourse clearly emphasizes moderate reforms, which are understood as tools for the formation of a large class of grain-grower owners.

The views of the theorist of Ukrainian agrarianism of the interwar period H. Simantsiv are related to the opinions of theorists and practitioners of Czechoslovak agrarianism – A. Svehla, M. Hodza, J. Kettner and others, whose works the author of «the newest agrarianism» became acquainted with during his activities in the Ukrainian Agrarian Society (UAS) and the Ukrainian Academy of Economics in Podjebrady. In addition, the Symantsiv Ukrainian

model of modern agrarianism is based on the understanding of not only European, in particular Czechoslovakian, agrarian theoretical thought, but also Ukrainian. The durability of the Ukrainian intellectual agrarianist tradition, such as the views of M. Hrushevsky and V. Lypynsky, is palpable, its distinct presence in the Symantsiv's Ukrainian concept of agrarianism. H. Simantsiv managed to logically and consistently reveal the essence and content of the newest agrarianism. It substantiates the principles and positions of the newest agrarianism concerning the individuality of the peasantry, its mentality, the role of the peasantry as an active subject of state and nation-building, etc. Thus, the intellectual heritage of H. Simantsiv is a self-sufficient Ukrainian concept of the newest agrarianism, which is consistent with the Czechoslovak agrarianist discourse.

References:

1. Bartlova, A. (2000). Dr. Milan Hodža a mladá agrárna generácia. *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18.5.2000*. Uherské Hradiště, Slováké muzeum v Uherské Hradišti. [in Czech].
2. Cambel, S. (2000). Slovenské agrárne hnutia a Milan Hodža. *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18.5.2000*. Uherské Hradiště, Slováké muzeum v Uherské Hradišti. [in Czech].
3. Halushko, K. (2000). «Khliborobskia ideolohiia» V. Lypynskoho u systemi skhidnoievropeiskoho ahraryzmu. [“Agricultural ideology” V. Lypynsky in the system of Eastern European agrarianism]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, 2, 164 – 200. [in Ukrainian].
4. Halushko, K. (2002). Konservator na tli doby: Viacheslav Lypynskyy i suspilna dumka yevropeiskykh «pravykh». [Conservative against the background of the day: Vyacheslav Lypynsky and public opinion of the European “right”]. Kyiv : Tempora. [in Ukrainian].
5. Hodža, M. (1930). Agrarism: Cyklus přednášek «o ideologii českoslov. politických stran». Praha : ÚSČS. [in Czech].
6. Hodža, M. (1931) Agrarismus. Praha. [in Czech].
7. Hodža, M. (1931). Članky, řeči, studie. Svázok IV, Cesty stredoevropskej agrarnej demokracie 1921 – 1931. Praha : Novina. [in Czech].
8. Kettner, J. (1931). Liberalismus, socialismus a agrarismus. Praha. [in English]
9. Koleyka, Y. (1964). Slavyanskiye programmy i ideya slavyanskoy solidarnosti v XIX i XX vekakh [Slavic programs and the idea of Slavic solidarity in the 19th and 20th centuries]. Praga: Statni ped. Naklvi [in Russian]
10. Kornovenko S., Hlibishchuk M. & Ilnytskyi V. et al. (2021). Selianotsentrychnyi fenomen Ukrainskoi revoliutsii 1917-1921rr.: ahraryzm [Peasant - centric phenomenon of Ukraine revolution 1917 - 1921: agrarianism]. Cherkasy [in Ukrainian].
11. Kornovenko, S, Telvak, V. & Lozovyi, V, etc. Peasant-centric dimension of the socio-cultural space of Ukraine during the revolution of 1917 – 1921. (2021). Liha-Pres. [in English]
12. Kornovenko, S. & Kompaniets, O. (2022). Evolution of Milan Hodza Views on Theory of Agrarianism and Practices of «Agrarian Democracy». *Eminak*, 3 (39), 113 – 124. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.3\(39\).594](https://doi.org/10.33782/eminak2022.3(39).594) [in English]

13. Kornovenko, S. & Pasichna, Y. (2019). Eastern european agrarianism. Ukrainian intellectual space in the late 19th and early 20th centuries. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 22, 24–30. DOI: 10.31651/2413-8142-2019-22-24-30. [in English]
14. Kornovenko, S. & Zemzulina, N. (2019). Ukrainian agrarianism as an option of eastern european agrarism in political programs of the ukrainian national parties of the period of the Ukrainian revolution. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 21, 14–20. DOI: 10.31651/2413-8142-2019-21-14-20. [in English]
15. Kornovenko, S. (2019). The ideology of Eastern European agrarianism in the programmatic provisions of Czechoslovak and Ukrainian political parties (in the face of social and political turmoil of the early 20th century). *Acta historica Neosoliensia Vedecký časopis pre historické vedy*. 22, 2, 4–23. [in English]
16. Matveev, G. (1992). «Tretij put'»: Ideologiya agrarizma v CHEkhoslovakii i Pol'she v mezhvoennyj period [«The third way?»: The ideology of agrarianism in Czechoslovakia and Poland in the interwar period]. Moscow : Publishing house of Moscow State University [in Russian].
17. Peknik M. (2008). Milan Hodža a agrarne hnutie. Bratislava : Ustav politických vied SAV. [in Czech].
18. Petrovičová, E. (2009). Štátnik a politik Milan Hodža. *Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied*, 1, 77-85. [in Czech].
19. Píkovska, T. V. (2016). Національні програми Чехословацької Республіканської (аграрної) партії (1899 – 1922 рр.) [National Programs of the Czechoslovak Republican (Agrarian) Party (1899 – 1922)]. *Hileia. [Hylaea]*, 115, 455–458 [in Ukrainian].
20. Simants, H. (1930). Nashi politychni partii ta selianstvo. [Our political parties and the peasantry]. Selo. [Village], 2. Praha. [in Ukrainian].
21. Simants, H. (1930). Nashi politychni partii ta selianstvo. [Our political parties and the peasantry]. Selo. [Village], 3. Praha. [in Ukrainian].
22. Simants, H. (1930). Nashi politychni partii ta selianstvo. [Our political parties and the peasantry]. Selo. [Village]Ch. 4. Praha. [in Ukrainian].
23. Simants, H. (1931). Nashi politychni partii ta selianstvo. [Our political parties and the peasantry]. Selo. [Village], 6. Praha. [in Ukrainian].
24. Simantsiv, H. (1929). Novitnii abo selianskyi ahrarizm. [Modern or peasant agrarianism]. Tryzub. [in Ukrainian].
25. Simantsiv, H. (1930). Novitnii abo selianskyi ahrarizm. [Modern or peasant agrarianism]. Paryzh : Imp[rimerie] de Navarre. [in Ukrainian].
26. Sokhan, P. (Ed). (2007). Tvory: u 50 t. M. S. Hrushevskiyi. [Works: in 50 volumes by M. S. Hrushevskiyi]. Lviv: Svit, 4, 1. [in Ukrainian].
27. Stepankova O. (1961). O ideologii agrarizmu. Sbornik praci Filozofi cke fakulty brněnske university, 10, 5, 60. [in English]
28. Švehla, A. (1925). Tři uvahy o agrarizmu. Praha : MAB. [in Czech].
29. Toshkov, A. (2019). Agrarianism as Modernity in 20th-Century Europe: The Golden Age of the Peasantry. Bloomsbury Academic. [in English]
30. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy. F. 4465. Op. 1. Spr. 747. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 19.08.2022

Схвалено до друку / Accepted: 10.11.2022

Голод 1921 – 1922 рр., Голодомор 1932 – 1933 рр.

The famine of the 1921 – 1923, the Holodomor 1932 – 1932

UDC 94(477):«1921/1923»

DOI: 10.31651/2413-8142-2022-28-Baikienich

Dmytro Baikienich

*Ph.D. (in History), Senior researcher,
National Museum of the Holodomor-Genocide, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7117-5762>
e-mail: b1946@ukr.net*

Bibliographic Description of the Article: Baikienich, D. (2022). The territory of the spread of mass man-made famine of 1921–1923 in Ukraine in the politics of the communist regime. *Ukrain-skyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 28, 27-33. (In English). doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Ba ikienich

THE TERRITORY OF THE SPREAD OF MASS MAN-MADE FAMINE OF 1921–1923 IN UKRAINE IN THE POLITICS OF THE COMMUNIST REGIME

Abstract. *The purpose* of our research is to highlight the policy of the communist regime regarding the official recognition of the limits of the spread of famine in Ukraine in 1921–1923 and an indication of the factors that influenced the correction of the disaster area.

The scientific novelty of the publication is a comprehensive analysis of normative-legal acts, according to which the officially recognized limits of the spread of the famine of 1921-1923 were changed in Ukraine.

Conclusions.. The confrontation between Ukrainian and Russian communists on the issue of recognizing the famine in Ukraine is shown, in particular, the definition of the territory of its distribution. Moscow's policy of downplaying the scale of the catastrophe and forming a common opinion about its locality in certain regions is traced. Several legislative acts are involved, directly or indirectly pointing to the actual territories covered by the famine of 1921-1923. The connection between determining the scale of famine and Moscow's plans for Ukrainian bread is proved.

Key words: *mass artificial famine, territory of distribution, communist regime, USSR, counties, provinces.*

Дмитро Байкеніч

*кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник,
Національний музей Голодомору-геноциду, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7117-5762>
e-mail: b1946@ukr.net*

Бібліографічний опис для цитування: Байкеніч Д. Територія поширення масового штучного голоду 1921–1923 років в Україні в політиці комуністичного режиму. *Український селянин*. 2022. Вип. 28. С. 27-33. doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Baikienich

ТЕРИТОРІЯ ПОШИРЕННЯ МАСОВОГО ШТУЧНОГО ГОЛОДУ 1921–1923 РОКІВ В УКРАЇНІ В ПОЛІТИЦІ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ

Анотація. *Мета* нашого дослідження полягає у висвітленні політики комуністично-го режиму щодо офіційного визнання меж поширення штучного голоду в Україні в 1921–1923 рр., зазначенні чинників впливу на корегування території катастрофи.

Науковою новизною публікації є комплексний аналіз нормативно-правових актів, відпо-відно до яких змінювалися офіційно визнані межі поширення штучного голоду 1921–1923 рр. в Україні.

Висновки. Про масштаби продовольчої катастрофи в Україні добре знали як у Харкові, так і в Москві. Українські комуністи чітко окреслювали постраждалі від посухи повіти та територію, охоплену голодом. У законодавчому регулюванні меж поширення лиха республіканська влада керувалися фактичною ситуацією на місцях.

Російські комуністи заперечували голод в Україні та не давали згоди на його визнання в 1921 р. У цьому вони керувалися власними планами щодо вивезення українського хлібу. Та навіть визнавши голод як такий у 1922 р., Москва заперечувала його поширення поза межами 5 південноукраїнських губерній. Через відновлення експорту українського збіжжя в 1922–1923 рр. питання голоду зникло з публічного дискурсу. Отже, комуністичний режим дотримувався усвідомленої політики невизнання фактичної території поширення масового штучного голоду 1921–1923 рр. в Україні.

Ключові слова: масовий штучний голод, територія поширення, комуністичний режим, УСРР, повіти, губернії.

Problem statement. The communist regime established in the scientific field and public consciousness the narrative about 5 southern governorates of Ukraine that suffered from a mass artificial famine of 1921–1923. This was due to the fact that the Russian communists officially considered the drought in the steppe areas to be the cause of the famine in the Ukrainian SSR, and its scale as not too catastrophic, compared to the famine in the Volga region. Also, during the famine, the authorities «united» the Ukrainian governorates into two groups – productive and non-productive. Thus, it continued to actively export grain to the RSFSR.

It is unlikely that the area of the spread of the famine clearly coincided with the administrative boundaries of the 5 governorates. It is important to find out what exactly led to the policy of the communist regime to designate territories as starving – ignorance or neglect.

Research analysis. Historiography is quite limited in terms of the mentioned aspect of the issue of studying the massive artificial famine of 1921–1923 in Ukraine. In our research, we primarily used the works of O. Veselova, S. Kulchytskyi, O. Movchan, V. Marochko¹, and R. Serbyn².

The purpose of the article is to study the policy of the communist regime in determining the territory of mass artificial famine of 1921–1923 in Ukraine.

The statement of the basic material. Prolonged hostilities and predatory policy of the communists in the agrarian issue led to a

decrease in the cultivated area and harvests in Ukraine in 1919–1920. Ukrainian peasants suffered significant losses of seed stock and live stock during the food apportionment. A sharp deterioration of the food situation was caused by a drought in the southern Ukrainian governorates in the summer of 1921. The communist regime in Moscow was fully aware of the situation of weather conditions and crop failure in Ukraine.

Information about the poor state of crops on the lands in the southern governorates of Ukraine began to arrive at the end of the spring of 1921. Indicators were measured on a 5-point scale, according to which the probable harvest and tax rates were calculated. The negative dynamics of the condition of the main four breads was clearly observed – on May 15, 3.3 points were recorded, and on July 15, the indicator dropped to 2.5³. In Kharkiv, the republican authorities were forced to delay the process of lowering tax rates due to the significant debts of the regions according to the production schedule⁴. Moscow demanded its full implementation.

The beginning of the new agricultural year and the transition to food tax changed the situation. The first grain harvest confirmed the predicted failure. On July 19, the Politburo of the Central Committee of the CP(b)U reduced the tax rate for some volosts of Odesa and Mykolaiv governorates. The Zaporizhzhia governorate was refused a reduction in the tax burden. It was noted that all governorates, except for Donetsk one, «will have to rely exclusively on their own

1 Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933 1946–1947: Злочини проти народу. 2-е вид., допов. К. Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. 283 с.; Голод 1921–1923 років в Україні: Збірник документів і матеріалів. Упоряд.: О. М. Мовчан, А. П. Огінська, Л. В. Яковлева; Відп. ред. С. В. Кульчицький. К.: Наук. думка, 1993. 237 с.

2 Голод 1921–1923 і українська преса в Канаді. Упоряд. і ред. Р. Сербин. Торонто: Українсько-Канадський-Дослідчо-Документаційний Центр, 1992. 700 с.

3 Итоги борьбы с голодом в 1921 – 1922 гг.: сборник статей и отчетов. М.: ЦК Помгол, 1922. 499 с. С. 253.

4 Голод 1921–1923 років в Україні... С. 24–25.

resources in the near future»⁵. The industrial regions of the Donets governorate (excluding the agricultural Starobilsk, Mariupol, and Shakhty counties) had a special food status throughout the famine⁶.

At the beginning of August, after the end of the harvest, in view of the received detailed information, the Ukrainian authorities changed the productivity of the counties (a grade was given from 1st to 10th, where 1st is an extremely low yield). Thus, Kharkiv, Zmiiv, Chuguiv, Izyum, and Kupyansk counties are included in the 3rd category (30–35 poods per dessiatin); in Odesa governorate up to 2nd grade (25–30) – Tiraspol county, up to 1st (up to 25) – Odesa and Voznesensk; in the Katerynoslav governorate up to 3rd – Novomoskovsk and Pavlograd, up to 2nd – Verkhnyodniprovsk, up to 1st – Kryvyi Rih and Katerynoslav counties; in the Zaporizhzhya governorate, up to the 3rd grade – Oleksandrivsk, Gulyai-Pole and Veliky Tokmak, up to 2nd – Berdyansk, up to 1st – Melitopol counties; in the Poltava governorate up to 3rd – Konstantinograd county; in Mykolaiv governorate up to 3rd – Yelisavetgrad, up to 1st – Kherson, Mykolaiv and Dnipro counties; in the Donetsk governorate, up to 3rd – Starobilsk, Hryshyn, Shakhty, Sloviansk and Debaltsevo, up to 2nd – Mariupol, Taganrog, Yuzivka, Luhansk and Bakhmut counties; in the Kremenchug governorate to 2nd – Oleksandriya county⁷.

According to statistical indicators indicated by the authorities themselves, the most unharvested territories at the end of summer were 8 counties of Zaporizhzhia, Katerynoslav, Mykolaiv and Odesa governorates. The epicentre of the famine was the Mykolaiv governorate. Another 9 neighbouring counties were potential areas for the spread of famine in the near future. In total, 33 counties of 8 governorates were identified as unproductive.

Russian communists opposed the official recognition of the famine in Ukraine, and even more so its comparison with the situation in the Volga region. The denial of the beginning of the famine was connected with the policy of «pumping out» millions of poods of Ukrainian grain for the red capitals and helping the starving people of the Volga region⁸.

In view of the aggravation of the food crisis, the Ukrainian communists in Kharkiv tried to reduce the tax pressure and additionally help the peasants. In particular, on August 12, 1921, the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR adopted a resolution «On the replacement of food tax on wheat in low-harvest governorates with meat» (a total of 10% of the grain tax). The document referred to «counties of Ukraine that were affected by the failure of the bread harvest and are not exempted from the bread tax». These counties included: Odesa, Tiraspol, and Voznesensk (Odesa governorate), Dnipro, Mykolaiv, and Kherson (Mykolaiv governorate), Oleksandrivsk, Melitopol, and Berdyansk (Zaporizhzhia governorate), Katerynoslav, Verkhnyodniprovsk, and Novomoskovsk (Katerynoslav governorate), Mariupol, Taganrog, and Starobilsk (Donets governorate), Kupyansk and Izyum (Kharkiv governorate), Oleksandriya (Kremenchuk governorate)⁹. It is obvious that the situation was the most difficult in the mentioned 18 counties. In these territories, in most cases, the population was forced to reduce the consumption of bread, its use for livestock feed and as seed. Some farmers were suddenly or gradually left without any food supplies, which inevitably led to the destruction of their farms and starvation with fatal consequences.

The sowing campaign in August-October 1921 and the collection of food tax hid the famine situation behind the scenes of public discussion. However, the negative dynamics of food tax collection in low-harvest governorates and the reduction of the sown area in them forced the authorities to return to this issue in a few months.

Already on November 14, 1921, at a meeting of the Ukrainian Economic Council (hereinafter – UEC), it was decided to provide seed and food aid to three poor governorates: Zaporizhzhia, Katerynoslav, and Donets¹⁰. The limitation of the geography of aid provision by these governorates can be explained by the communists' fear of investing resources in the right-bank regions of the Ukrainian SSR after the events of the Second Winter Campaign of the UPR army.

Apparently, the situation in the above-mentioned governorates was so catastrophic that

5 ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 17. Арк. 22 зв., 26.

6 Байкєніч Д. Масовий штучний голод 1921–1923 рр. у Донецькій губернії. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2021. №9 (347). С. 91–103. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-9\(347\)-91-103](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-9(347)-91-103)

7 Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України (ЗУ України). 1921. Ч. 15. Ст. 418.

8 Голод 1921–1923 років в Україні... С. 31, 34.

9 ЗУ України. 1921. Ч. 15. Ст. 441.

10 Голод 1921–1923 років в Україні... С. 49.

even the regional and local authorities raised the issue of recognizing their regions as starving before the leadership of the republic, regardless of the consequences. Already on December 6, 1921, contrary to Moscow's position, Kharkiv recognized a number of territories as starving. They included: Zaporizhzhia governorate in its entirety; Mariupol and Taganrog counties of Donetsk governorate; Katerynoslav, Kryvyi Rih counties in full, Verkhnyodniprovsk in half of the Katerynoslav governorate; Mykolaiv, Kherson and Dnipro counties of Mykolaiv governorate; in Odesa governorate – Tiraspol counties in full and Odesa counties in half¹¹. Despite numerous mentions of the famine and hundreds of requests for help in overcoming it, approximately the same number of affected districts remained aside from such recognition.

Later, in the official report of the Central Commission for Aid to the Starving under the All-Ukrainian Central Executive Committee, it was noted that in December 1921, about 1.25 million people were starving in 4 governorates – Mykolaiv, Zaporizhzhia, Katerynoslav, and Donetsk¹². But this did not correspond to the realities of that time, because archival documents testified about 1.9 million starving people¹³. It can be assumed that their calculation was carried out exclusively in the specified territories, with the aim of understatement the spread of famine.

The need to involve Ukrainian ports and railways to receive and transport for ARA humanitarian and seed cargoes to the Volga region influenced the change in Moscow's position regarding the recognition of famine in Ukraine. Already on January 14, 1922, the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR approved the resolution «On Reducing the Food Tax, Replacing it with Money and Waiving it in Governorates and Counties that Have Been Declared Non-Productive». Officially, the territory affected by the famine was expanded. The «affected» regions include: Zaporizhzhia and Donetsk governorate, Dnipro, Mykolaiv and Kherson (Mykolaiv governorate), Odesa, parts of Tiraspol and Voznesensk (Odesa governorate), Katerynoslav and Novomoskovsk (Katerynoslav governorate), Konstantinograd and Kobelyaky (Poltava governorate)¹⁴. A total of 25

counties and 6 governorates have delineated the area where the famine spread.

Despite Moscow's conditional recognition of the famine in Ukraine, the Russian communists tried to reduce the geography of such regions, denying the difficult situation in them. For example, for this purpose, the propaganda and instructional train of the Central Committee of the RCP(b) «October Revolution» came to Ukraine at the beginning of February. This mission was headed by M. Kalinin, head of the All-Russian Central Executive Committee. After this trip, he stated in the press that the situation of the South of Ukraine is 100 times better than the Volga region¹⁵.

During the spring sowing campaign, the hunger situation worsened even more. The number of starving people in Ukraine increased from 2.7 to 3.9 million in March-May¹⁶. And these were only official statistics from 5 southern Ukrainian governorates. The head of the All-Ukrainian Central Executive Committee H. Petrovskyi tried to officially confirm the presence of starving people in other territories in order to certify the real scale of the disaster. The official provision of both state and international aid depended on this. In a letter to M. Kalinin dated May 1, 1922, G. Petrovsky stated that the following were actually starving: Donetsk, Zaporizhzhia, and Katerynoslav governorates in their entirety, Mykolaiv, Kherson, and Dnipro counties (Mykolaiv governorate), Odesa, Tiraspol, and Voznesensk counties (Odesa governorate). The counties of Kostyantynograd and Kobelyaky (Poltava governorate), Zmiiv, Kupyansk and Izyum (Kharkiv governorate), Elizavetgrad (Mykolaiv governorate) and Oleksandriya (Kremenchuk governorate) were in a difficult situation¹⁷. In fact, the territory affected by the famine at that time was 35 counties and 8 governorates.

Hopes for the improvement of the situation in connection with the new harvest did not come true. The beginning of the harvest confirmed the forecasts of repeated crop failure due to drought. At the same time, grain collection temporarily improved the statistical picture of bread availability in the areas. On July 13, All-Ukrainian Central Executive Committee officially updated the list of starving counties. The following territories were included: Berdyansk, Gulyai-

11 Голод 1921–1923 років в Україні... С. 117.

12 Отчёт о работе Центральной комиссии ... С. 3.

13 ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1034. Арк. 1.

14 Голод 1921–1923 років в Україні... С. 11–12.

15 Голодомори в Україні... С. 120.

16 Отчёт о работе Центральной комиссии... С. 5.

17 Голод 1921–1923 років в Україні... С. 117.

Pole, Melitopol, Velikiy Tokmak, Zaporizhzhia and Genichesk (Zaporizhzhia governorate), Hryshyne, Mariupol, Taganrog and Yuzivka (Donets governorate), Verkhne-Dniprovsk, Katerynoslav, Nikopol, Kryvyi Rih and Pavlograd (Katerynoslav governorate), Dnipro, Mykolaiv and Kherson (Mykolaiv governorate), Odesa, Tiraspol and Voznesensk (Odesa governorate)¹⁸. But this list of 21 counties did not reflect the real situation.

On the same day, the Ukrainian communists adopted another list of territories that were exempted from underpayments of the natural tax «due to the failure of the harvest». It included all counties of Zaporizhzhia, Donets, Mykolaiv, Katerynoslav, and Kremenchug governorates, Odesa, Tiraspol, and Voznesensk (Odesa governorate), Kostyantynograd, and Kobelyaky (Poltava governorate), Izyum, Zmiiv, and Kupyansk (Kharkiv governorate)¹⁹. In our opinion, the second list of 40 districts more truthfully testified to the limits of the spread of famine, in particular, for the first time to a part of the forest-steppe strip.

After the harvest of 1922, as well as overcoming the peak of famine in the Volga region and choosing a course to restore the export of bread, Moscow officially announced the end of the famine as such. At the same time, famine in the Ukrainian governorates remained an obstacle for the communists. The regime launched an information campaign to shift the focus from «fighting famine» to «fighting the consequences of famine». It also required a demonstrable reduction in the area affected by famine. In view of this, at the end of September 1922, a trip of the All-Ukrainian Central Executive Committee commission was organized to Odesa, Zaporizhzhia, Mykolaiv and Kherson governorates²⁰. The report of this trip was heard at the 3rd session of the All-Ukrainian Central Executive Committee on October 14, 1922. Based on the report, it was determined that there are counties in the 5 southern governorates that are «at risk of famine». It is significant that the specified territory outlined the boundaries of the spread of famine, recognized by the All-Ukrainian Central Executive Committee in December 1921, and not the broader list agreed by Moscow on January 14, 1922, namely: Mykolaiv, Dnipro, and Kherson

in the Mykolaiv governorate; Berdyansk, Velikiy Tokmak, Henichesk and Melitopol in the Zaporizhzhia governorate; Nikopol, Kryvyi Rih and Katerynoslav in Katerynoslav governorate; Debaltsevo, Mariupol, Yuzivka and Central mountain districts in Donets governorate; Odesa and Tiraspol in Odesa governorate²¹.

The official determination by the authorities of the territory of the spread of famine had the effect of restricting the provision of the necessary aid in other districts affected by the famine. A vivid example of this was the resolutions of the UEC dated November 3 and 10 on the postponement of collection of the seed loan of spring 1922, which extended to the territories specified on October 14. At the same time, the preliminary resolution of the Council of People's Commissars RSC of the Ukrainian SSR dated October 3 «On the Postponement of the Payment of the Spring Seed Loan of 1922» provided so in favour of a much larger number of starving counties, specified in July²².

It is worth mentioning that already on October 15, 1922, a resolution was issued on changes in the administrative-territorial division of Ukraine. In particular, the Zaporizhzhia governorate became part of the Katerynoslav governorate, and the Mykolaiv governorate became part of the Odesa governorate. The Kremenchuk governorate was liquidated: Zolotonosha, Kremenchug and Khorol counties were annexed to the Poltava governorate, Cherkasy and Chyhyryn – to the Kyiv governorate, Oleksandriya – to the Katerynoslav governorate²³. In this way, the geographical ratio of starving and non-starving governorate was artificially levelled: before the changes – 5 to 7, after – 3 to 6. This maintained the conditional «non-critical» percentage of starving areas in Ukraine determined by Moscow (about 30–35% by the number of counties), without specifying the area of such territories, which was almost half.

The policy of the communist regime towards the starving regions was influenced by the export of grain from Ukraine, which began at the end of 1922. Along with the ban on publishing any information about the export of grain abroad, it was forbidden to report on the famine secretly. We can determine the territory where the famine continued in the first half of

18 ЗУ України. 1922. Ч. 30. Ст. 473.

19 ЗУ України. 1922. Ч. 30. Ст. 474.

20 ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 624. Арк. 72.

21 ЦДАВО України. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 97. Арк. 76-77.

22 Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. Отдел второй. 1923. Ч. 2. Ст. 20–21; ЗУ України. 1922. Ч. 43. Ст. 633.

23 ЗУ України. 1922. Ч. 44. Ст. 655.

1923 only because of the corresponding benefits granted by the authorities to certain regions. In particular, on January 16, 1923, the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR issued a resolution «On the Implementation of the Labour Tax in Areas of the Ukrainian SSR Affected by Famine». It was noted that such districts included those recognized by the All-Ukrainian Central Executive Committee in 1921 as «completely in starvation»²⁴.

Referring to the same resolution of December 1921, the All-Ukrainian Central Executive Committee Decree of May 20, 1923 «On a Unified Agricultural Tax» in paragraph 17th provided benefits for taxpayers of those counties. Starving governorates under the new administrative division were indirectly mentioned in subparagraph «B» of paragraph 18th – Odesa, Donetsk and Katerynoslav governorates²⁵. This was the last document that determined the area of famine before the harvest of 1923, which stabilized the food situation in Ukraine.

The conclusions. The above allows us to state that information about the spread of famine in Ukraine was perceived by the communist

regime in Moscow as hostile and tried to prevent recognition of the scale of the disaster at the legislative level and in the public space. At first, the Russian communists denied the facts of the famine in the Ukrainian governorates, but due to external factors, they were forced to legally recognize the famine. In fact, Moscow, spreading and cultivating the thesis of «5 starving governorates», created the image of a local manifestation of this calamity only in some Ukrainian governorates with a gradual reduction of the affected counties in them.

Instead, the Ukrainian communist authorities from the beginning adhered to the position of recognizing the famine within the actual limits of its spread. With this, Kharkiv tried to prevent the further spread of this phenomenon and weaken the food exploitation of Ukraine. The political confrontation between the centre and the metropolis regarding the delineation of the territory affected by the disaster continued until the regime's official statement about overcoming the famine and resuming the export of Ukrainian bread in the fall of 1922.

24 ЗУ України. 1923. Ч. 6. Ст. 107.

25 ЗУ України. 1923. Ч. 24. Ст. 351.

References:

1. Baykyenich, D. (2021). Masovyy shtuchnyy holod 1921–1923 rr. u Donetsk'kiy huberniyi. [Mass artificial famine of 1921–1923 in Donetsk province]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. [Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University]. 9, 91–103. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-9\(347\)-91-103](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-9(347)-91-103). [in Ukrainian].
2. Serbyn, R. (1992). Holod 1921–1923 i ukrayins'ka presa v Kanadi. [The famine of 1921–1923 and the Ukrainian press in Canada]. Toronto : Ukrayins'ko-Kanads'kyy-Doslidcho-Dokumentatsiynny Tsentr. [in Ukrainian].
3. *Holod 1921–1923 rokiv v Ukraini: Zb. dokumentiv i materialiv*. (1993). [The famine of 1921–1923 in Ukraine: Collection of documents and materials]. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].
4. Veselova, O., Marochko, V. & Movchan, O. (Ed.). (2000). *Holodomory v Ukraini. 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 : Zlochyny proty narodu. 2-e vyd., dopov.* [The Holodomor in Ukraine. 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Crimes against the people]. Kyiv; Niu-York : Vydvo M. P. Kots [in Ukrainian].
5. Zbirnyk uzakonen' ta rozporядzhen' Robitnycho-Selyans'koho uryadu Ukrayiny (ZU Ukrayiny). [CL of Ukraine. Collection of legalizations and orders of the Workers' and Peasants' Government of Ukraine]. 1921. CH. 15. [in Ukrainian].
6. Zbirnyk uzakonen' ta rozporядzhen' Robitnycho-Selyans'koho uryadu Ukrayiny (ZU Ukrayiny). [CL of Ukraine. Collection of legalizations and orders of the Workers' and Peasants' Government of Ukraine]. 1922. CH. 30. [in Ukrainian].
7. Zbirnyk uzakonen' ta rozporядzhen' Robitnycho-Selyans'koho uryadu Ukrayiny (ZU Ukrayiny). [CL of Ukraine. Collection of legalizations and orders of the Workers' and Peasants' Government of Ukraine]. 1922. CH. 43. [in Ukrainian].
8. Zbirnyk uzakonen' ta rozporядzhen' Robitnycho-Selyans'koho uryadu Ukrayiny (ZU Ukrayiny). [CL of Ukraine. Collection of legalizations and orders of the Workers' and Peasants' Government of Ukraine]. 1922. CH. 44. [in Ukrainian].

9. Zbirnyk uzakonen' ta rozporiadzhen' Robitnycho-Selyans'koho uryadu Ukrayiny (ZU Ukrayiny). [CL of Ukraine. Collection of legalizations and orders of the Workers' and Peasants' Government of Ukraine]. 1922. CH. 6. [in Ukrainian].

10. Zbirnyk uzakonen' ta rozporiadzhen' Robitnycho-Selyans'koho uryadu Ukrayiny (ZU Ukrayiny). [CL of Ukraine. Collection of legalizations and orders of the Workers' and Peasants' Government of Ukraine]. 1922. CH. 24. [in Ukrainian].

11. Itogi bor'by s golodom v 1921 – 1922 gg.: sbornik statey i otchetov. (1922). [Results of the fight against hunger in 1921–1922: a collection of articles and reports]. M. : TSK Pomgol. [in Russian].

12. *Otchot o rabote Tsentral'noy komissii pomoshchi golodayushchim pri Vseukrainskom tsentral'nom ispolnitel'nom komitete.* (1922). (Za vremya s 1 yanvarya po 1 sentyabrya 1922 g.). [Report on the work of the Central Commission for Assistance to the Starving at the All-Ukrainian Central Executive Committee. (During the period from January 1 to September 1, 1922)]. Khar'kov. [in Russian].

13. *Sobraniye uzakoneniy i rasporyazheniy raboche-krest'yanskogo pravitel'stva Ukrainy.* (1923) [Collection of legalizations and orders of the workers' and peasants' government of Ukraine], 2. [in Russian].

14. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchih orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy. (TsDAVO Ukrainy) [CSAHB of Ukraine. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. F. 1. Op. 2. Spr. 624 [in Ukrainian].

15. TsDAVO Ukrainy. (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchih orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy) [CSAHB of Ukraine]. F. 258. Op. 1. Spr. 97 [in Ukrainian].

16. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy) [CSAHB of Ukraine (Central State Archives of Public Organizations of Ukraine)]. F. 1. Op. 6. Spr. 17 [in Russian].

17. TsDAHO Ukrainy. (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy) [CSAHB of Ukraine]. F. 1. Op. 20. Spr. 1034 [in Russian].

Надійшла до редакції / Received: 20.09.2022

Схвалено до друку / Accepted: 13.11.2022

УДК 940.5 (477)''1932/1933'':314.156.5
DOI: 10.31651/2413-8142-2022-28-Капустян

Hanna Kapustyan

PhD hab. (History), Professor, Professor of the Department of Theory, History of State and Law, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchug, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7334-9666>
e-mail: atk.history@gmail.com

Bibliographic Description of the Article: Kapustyan, H. (2022). Enlightening mission of WIT (WORLD INFORMATION TRANSFER) in disclosure of the truth about the 1932-1933 Holodomor-genocide in Ukraine. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 28, 34-40. (In English). doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Kapustyan

ENLIGHTENING MISSION OF WIT (WORLD INFORMATION TRANSFER) IN DISCLOSURE OF THE TRUTH ABOUT THE 1932-1933 HOLODOMOR-GENOCIDE IN UKRAINE

Abstract. *The purpose of the article is to analyse the WIT enlightening mission in terms of posing the problem of the 1932-1933 Holodomor-genocide of the Ukrainian nation at the international level, informing the world public about the genocide by famine organized by the Soviet totalitarian regime, involving recognized political, public experts, and statesmen in the discussion about the tragedy of the world scale which is a crime against humanity and humankind, as well as the use of their applied conclusions in the educational process of educational institutions.*

Conclusion. *It has been established that the active use of materials, conclusions, and recommendations of the WIT Conferences dedicated to the organized 1932-33 Holodomor-genocide in the educational process contributes to the transformation of factual knowledge into theoretical one. Analysis of the forms and methods of informing the world public about the crime of the Soviet totalitarian regime, the 1932-33 Holodomor-genocide, the involvement of recognized political, public experts, and statesmen in the discussion about the tragedy of a global scale which is a crime against humanity and humankind contributes to the meaningful progress of the world community towards the recognition of the 1932-1933 Holodomor as a genocide. The materials of the specified problem acquire applied value when they are used at public events dedicated to honouring the memory of the Holodomor victims. It is symbolic that WIT, having consultative status at the UN, where the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide was adopted on December 9, 1948, spreads truthful information about the Holodomor-genocide against the Ukrainian nation through its educational mission at the international level, promotes meaningful progress of the world community towards the recognition of the 1932-1933 Holodomor as a genocide organized by the Soviet totalitarian regime.*

The positions of the WIT public organization regarding the cardinal social, political, and economic problems of world development, which affect the dynamics of civilization, have been made public. Large-scale social and political phenomena are analysed, including the importance of recognition by the world community of the 1932-33 Holodomor as an act of genocide of the Ukrainian nation. The specified topical problems are actively introduced into the enlightening process of educational institutions in the USA and Ukraine.

Keywords: *Holodomor-genocide, Ukraine, World Information Transfer (WIT), educational process.*

Ганна Капустян

доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7334-9666>
e-mail: atk.history@gmail.com

Бібліографічний опис для цитування: Капустян Г. Просвітницька місія ВІТ (WIT, World Information Transfer) у розкритті правди про Голодомор-геноцид 1932 – 1933 рр. в Україні. *Український селянин*. 2022. Вип. 28. С. 34-40. doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Kapustyan

ПРОСВІТНИЦЬКА МІСІЯ WIT (WIT, WORLD INFORMATION TRANSFER) У РОЗКРИТТІ ПРАВДИ ПРО ГОЛОДОМОР-ГЕНОЦИД 1932 – 1933 РР. В УКРАЇНІ

Анотація. Метою статті є аналіз просвітницької місії WIT у частині постановки проблеми Голодомору-геноциду 1932 – 1933 рр. української нації на міжнародному рівні, інформування світової громадськості про організований радянським тоталітарним режимом геноцид голодом, залучення визнаних політичних, громадських експертів, державних діячів до дискусії щодо трагедії світового масштабу – злочину проти людяності і людства, а також використання їх прикладних висновків в освітньому процесі навчальних закладів.

Наукова новизна. У статті вперше проаналізовано просвітницьку місію міжнародної громадської організації World Information Transfer (WIT, BIT, Світова організація передачі інформації) в частині постановки питання та донесення до міжнародної громадськості глобальної проблеми організації радянським тоталітарним режимом Голодомору-геноциду 1932 – 1933 рр. української нації.

Висновки. Встановлено, що активне використання в освітньому процесі матеріалів, висновків, рекомендацій Конференцій WIT, присвячених організованому Голодомору-геноциду 1932 – 33рр., сприяє перетворенню знань фактологічного порядку в теоретичні. Аналіз форм і методів інформування світової громадськості про злочин радянського тоталітарного режиму Голодомору-геноциду 1932 – 1933 рр., залучення визнаних політичних, громадських експертів, державних діячів до дискусії щодо трагедії світового масштабу – злочину проти людяності і людства сприяє осмисленому поступу світової спільноти до визнання Голодомору 1932 – 1933 рр. геноцидом. Прикладного значення матеріали означеної проблеми набувають у використанні їх на громадських заходах, присвячених пошануванню пам'яті жертв Голодомору. Символічно, що WIT, маючи консультативний статус при ООН, у стінах якої було прийнято 9 грудня 1948 року Конвенцію про злочин геноциду, власною просвітницькою місією у міжнародній площині поширює правдиву інформацію про Голодомор-геноцид проти української нації, сприяє осмисленому поступу світової спільноти до визнання Голодомору 1932 – 1933 рр. геноцидом, організованого радянським тоталітарним режимом.

Ключові слова: Голодомор-геноцид, Україна, World Information Transfer (WIT, BIT, Світова організація передачі інформації), освітній процес.

Problem statement. The public organization WIT was founded in the United States in 1987, after the Chernobyl accident on April 26, 1986. This occurrence has become the generator of this non-profit international organization, which announced global changes for global solutions concerning sustainable global development¹. Organizations, that work in the field of civil society development, such as WIT, play an important role in informing and distributing relevant knowledge into the global human space.

Research analysis. The importance of the social structures in the formation and development of civil society was outlined in the late XX - early XXI century. Modern historiography actualizes the issue of substantive content and main milestones in the variety of social move-

ments. The return to taboo topics calls for the intellectual self-organization of society. One of such public educational organizations, namely the Association of Holodomor Researchers in Ukraine, was created in June 1992. Its educational mission was emphasized by researchers and its active participants².

The purpose of the article is to analyse the WIT enlightening mission in terms of posing the problem of the 1932-1933 Holodomor-genocide of the Ukrainian nation at the international level, informing the world public about the genocide by famine organized by the Soviet totalitarian regime, involving recognized political, public experts, and statesmen in the discussion about the tragedy of the world scale which is a crime against humanity and humankind, as well as

¹ World Information Transfer. URL: <https://worldinfo.org/>

² Капустян Г. Асоціація дослідників голодоморів в Україні – дієва інституція у відродженні націонал-демократичних традицій українства. Чорноволивські читання. *Матеріали V Всеукраїнської наукової конференції*. Івано-Франківськ: Симфонія форте. 2019. С. 156; Веселова О. З історії створення і діяльності Асоціації дослідників голодомору в Україні. Київ: АДГУ. 2007. С. 139; Марочко В. «Ми затялися полінів не буде...»: до 30-річчя створення Асоціації дослідників Голодоморів в Україні. URL: <https://holodomorinstitute.org.ua/my-zatyalysya-polyniv-ne-bude-do-30-richchya-stvorennya-asociazciyi-doslidnykiv-golodomoriv-v-ukrayini-v-marochko/>

the use of their applied conclusions in the educational process of educational institutions.

The statement of the basic material. The study of Ivan Petrenko is devoted to the educational activities of public organizations of the Ukrainian diaspora in the USA, in particular the Ukrainian Congressional Committee of America (UCCA), regarding the dissemination of the truth about the Holodomor of 1932–1933 during the years of USSR and the implementation of political control by the Soviet special services³.

To achieve this goal, WIT uses the motto proclaimed by Nelson Mandela: "Education is the most powerful weapon you can use to change the world"⁴. Since 1992, at the UN Headquarters in New York, WIT has been conducting each year one of the world's leading forums to present the scientific work of international experts revealing the connection between environmental degradation and human health, informing about the impact of politics on the environment and human health as well as giving the updates on the goals of sustainable development for educational purposes and social progress⁵.

Dr. Khrystyna Kovyshch-Durbak has been the founder and head of WIT for decades. She is convinced that education provides new knowledge and knowledge provides new opportunities⁶. An important guarantee of the success of democratic processes in the world is a sustainable civil society. Manifestations of modern civil society are multifaceted. In turn, its versatility gives rise to a variety of forms and methods. Overcoming the thorny paths to the establishment of sustainable democracy, Western countries have confirmed with their own experience the multi-vector nature of democratic processes. The full range of forms and methods involved in seeking civil society progress ultimately forces national governments to respond to public demands. And, in this way, to protect from the suffering of war and tyranny in the periods of global change. The noble goal of protecting the rights, freedoms of citizens, democracy is to be achieved through public

organizations are consolidating missionaries. In a historic speech in Fulton (USA, 1946), Winston Churchill emphasized the importance of Western countries as guarantors of democratic processes in the postwar world: "We must never cease to proclaim in fearless tones the great principles of freedom and the rights of man which are the joint inheritance of the English-speaking world and which through Magna Carta, the Bill of Rights, the Habeas Corpus, trial by jury, and the English common law find their most famous expression in the American Declaration of Independence"⁷. The publication by the public organization WIT of cardinal socio-political and economic the world level problems, which affect the dynamics of civilization, as well as the involvement of recognized experts in the analysis of a phenomenon emphasizes the scale and credibility of its conclusions and recommendations which are actively implemented in the educational process of educational institutions in the United States and Ukraine⁸. The winter 2008 issue of the World Environmental Journal was devoted entirely to the problem of hunger. The first page of this publication mentions the topic: "Hunger: a natural or man-made crisis?" WIT takes an indifferent position to the existing urgent problems of mankind, publishes them in its own publication. The problem of food security of the population in many countries of the African and Asian continents is not solved today. Determining the causes of hunger in general, WIT notes: "Traditionally, it is believed that hunger can be caused by reduced food production, or excessive birth rates"⁹. However, not all hunger cases are necessarily caused by this factor. Hunger is a sign that some people do not have sufficient access to food, and this is not due to lack of food resources¹⁰. The magazine distinguishes between natural and artificial causes of hunger. Separately, the publication reports on the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine: "The famine was sometimes used as a means of repressive actions by governments to get rid of opponents. The Example is the Holodomor in Ukraine in the 1930s, when

3 Петренко І. Боротьба комуністичного тоталітарного режиму в 1980-ті рр. проти намагань української діаспори поширити правду про Голодомор 1932–1933 рр. *Міждисциплінарні підходи у дослідженні Голодомору-геноциду Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* (19 листопада 2020 р.). Київ, 2021. С. 126 – 132.

4 URL: <https://osvita.ua/blogs/65508/>

5 Ворлд інформейшен трансфер (ВІТ – Світова передача інформації): Концепція і підхід. *Світовий екологічний журнал*. 2009. Вип. 22 (1,2). С. 19.

6 Durbak K. Opening Statement: „Education brings choices. Choices bring power“. *World Information Transfer*. 2015. Т. 17 (1, 2). Р. 2

7 Черчілль В. Залізна завіса. Невичерпність демократії. Київ: Український письменник. 1994. С. 99–100.

8 Ворлд інформейшен трансфер (ВІТ – Світова передача інформації): Концепція і підхід. *Світовий екологічний журнал*. 2009. Вип. 22 (1, 2). С. 19.

9 Природна чи рукотворна криза? *Світовий екологічний журнал*. 2008. Вип. 21 (4). С. 3.

10 Ibid. С. 3.

Stalin exported food to Belgium, France, and Germany, letting the population of Ukraine starve. Addressing a similar thesis in the study of the Holodomor-genocide of 1932-33 in the course "History of Ukraine" emphasizes the artificiality of the Holodomor organized by the Soviet police regime¹¹. Dr. Durbak cites the bunch of political methods that are used in man-made famine: "The artificial causes of famine are usually politically motivated. Those are bad government policies, wrong or farfetched public policies and repressive political systems"¹². These include wars accompanied by blockades, the destruction of food or crops and the military burden on the economy, which causes shortages of labor, machinery, and fertilizers, thus reducing the area under cultivated land, crops, and production. Revolutions, especially when they involve the peasantry and the bureaucracy, lead to a reduction in harvests, and thus to a famine. Important causes of hunger, leading to poverty of various segments of the population are political instability, armed conflict, corruption, economic insolvency, poor resource management, imperfect trade policy¹³. At the 18th International Conference on Health and the Environment (April 2009), Dr. Durbak noted that the Holodomor in Ukraine was the result of the collectivization of agricultural land under the Soviet regime. "Between 1931 and 1933, 33 percent of the Ukrainian population died under Stalin's brutal rule. Holodomor is a Ukrainian word used to describe forced famine. Documents from former Soviet archives suggest that Stalin deliberately forced farm owners to comply with grain delivery regulations before peasants could harvest their own crops. The question of whether Stalin deliberately caused Ukrainian famine remains controversial. Some believe that Stalin was looking for a way to punish politically disobedient Ukraine, while others believe that the slow killing through starvation was the embodiment of a long-standing desire to "finally solve" the political and cultural "problem" of Ukrainian nationalism. The result of the Holodomor was Soviet and Russian domination over exclusively fertile agricultural lands in Ukraine"¹⁴. The presentation of the Holodomor problem in the educational process involves the use of a specific historical method

of research. It is this method that helps to specify the direct demographic losses due to organized artificial famine. Experts from the WIT scientific conference state the figure of 33% of the population of Ukraine who died as a result of the crime of the Stalinist political regime. Comparing different methods and techniques of studying demographic losses, encourages the use of historical and comparative methods in an effort to achieve objectivity in the presentation of material during the educational process. The Soviet totalitarian regime tried to keep silent about the crime of genocide against the Ukrainian nation. Therefore, the sources of oral history are gaining special importance.

On May 8, 2009, Professor Hanna Kapustyan, a researcher of the oral history of the Holodomor of 1932-1933, presented to the international community at UN Headquarters the evidence of the genocide of the Ukrainian nation by the Soviet totalitarian regime. According to witnesses, the components of the Holodomor genocide of the Ukrainian nation were: the organization of court patrols, as a result of which all food supplies were requisitioned, the economic and information blockade of Ukraine. The ban on information about the famine of 1932-1933 lasted until 1987 in the USSR. The facts published at the UN conference were reflected in the WIT website. A special multi-thousandth issue of which was addressed to educational institutions in the United States, Canada, Central Europe and Ukraine¹⁵. Stalin viewed Ukraine and the Kuban as places of special resistance to communist methods of governing. In November 1932, special party decrees were issued, which encouraged punitive actions in Ukraine and Kuban, where Ukrainians lived compactly, namely, the introduction of inkind fines, organization of yard walks and economic blockade, blacklisting of Ukrainian villages and Kuban districts. The brigades forcibly confiscated from the peasants not only the grain but also other food and valuables so that the peasants could not sell or exchange them for food. Special detachments of activists - "towing brigades" - are being set up to seize food¹⁶.

The third session of International Conference on Health and the Environment, which was held at United Nations Headquarters on December 3rd,

11 Ibid. C. 4.

12 Ibid. C. 3.

13 Ibid. C. 3.

14 Ibid. C. 3.

15 Durbak K. Opening Statement: „Education brings choices. Choices bring power“. World Information Transfer. 2009. Т. 17(3,4). Р. 2.

16 Капустян Г. Можливості і виклики для глобальної енергії у 21-му столітті. *Світовий екологічний журнал*. 2009. Вип. 17(3,4). С. 24 – 25.

2012, was dedicated to the Holodomor of 1932-33 in Ukraine. A characteristic feature of such conferences is the consolidation of democratic intellectuals, their ability through their own education to convey to the world community an understanding of the circumstances of the crime of genocide against the Ukrainian nation. The Permanent Representative of the Republic of Latvia to the United Nations, Mr. Normans Penke, said: "The Holodomor was intended to destroy all living things. Can you imagine the scale of the catastrophe, when 25,000 Ukrainians died every day in the midst of famine! It should also be mentioned that in addition to the famine, it was the state organized a program to eliminate the kulaks, the middle class, and private farmers who were perceived as class enemies of the Soviet Union. Also the introduction of collectivization enabled the killers to physically eliminate more than a million peasants in 1930 - 1932. It is clear that such a policy was secretly pursued by Stalin and his supporters, was well planned, and aimed at destroying the souls of Ukrainians, to ruin Ukraine. These crimes must not be forgotten. I am proud that the Parliament of my country, the Republic of Latvia, has adopted a Declaration recognizing the Holodomor as an act of genocide against the people of Ukraine. Here in Latvia, which has its own tragic experience of Stalin's rule, the victims of the Holodomor will always be remembered and our hearts will always be with the people of Ukraine"¹⁷. The Permanent Representative of the Republic of Estonia to the United Nations, Margus Kolga, stated that among the countries that recognized the Holodomor as genocide, Estonia was the first to adopt a parliamentary declaration on October 20, 1993, condemning "communist genocide policies in Ukraine"¹⁸. Mr. Raimonda Murmokaite is Permanent Representative of the Republic of Lithuania to the United Nations. She noted that such tragedies occur under conditions of mismanagement, disregard for democratic principles, and the rule of law. "Stalin's plans for mass collectivization of agriculture were ruthlessly imposed on the rural population in Ukraine," - the diplomat said. "Many families were deported to Siberia simply because they were successful farmers, agronomists, or entrepreneurs in order to "eliminate the kulaks as a class" and, while being in exile, were later reexiled from one place to another, for keeping

their hard-working spirit even in such inhuman conditions. The past cannot be changed. But the truth must be told. The memory of the victims of the Holodomor must live on. It should be a source of strength in cases of injustice, strengthening our determination to defend and uphold human rights, and to promote democratic governance and the rule of law"¹⁹. Mr. Tamara Gallo Oleksa, President of the Ukrainian Congressional Committee of America (CCA), called the international community not to slow down with the recognition of the crime of genocide of 1932-1933 against the Ukrainian nation by the Soviet totalitarian regime, which did everything possible to hide. She pointed out the information blockade: "The Holodomor was so massive, so horrific, and carried out on such a grand scale that the Soviet authorities did everything possible to take all precautionary measures to hide evidence of this genocide from the world - from sealing Ukraine's border during 1932-1933 to stop starving peasants from fleeing and to prevent any outside efforts to help people reach out to people, to deny its very existence, and to buy collaborations with wellknown journalists of the era, such as Walter Duranti of New York Times. So why take such measures? It is because of the scale of this crime. Never in history have we witnessed a genocide of such magnitude as in Ukraine during 1932-1933"²⁰. Olga Marko, Master of Law, International Lawyer, from Ivan Franko Lviv National University as a lawyer set the task: "to determine the elements of the Holodomor crime and, if available, to prove the *dolus specialis* of the Holodomor crime as genocide, and hence a crime against international law." The lawyer raises the question of "the legitimacy of the retroactive application of the Convention on the Holodomor of 1932-1933, as the crime was committed much earlier than the adoption of the Convention." However, the Soviet government was well aware of its own actions, as the Paris Peace Conference of January 25, 1919, established a Commission to Investigate the Responsibility of War Perpetrators, which defined crimes and divided them into four groups: crimes against the sacred treaties, crimes against international morality, violations of the laws of humanity and war crimes. War crimes included murder, extermination, systematic terror, illtreatment of civilians, deportation of civilians, looting,

17 Пенке Н. Про продовольчу безпеку та сталість. *Світовий екологічний журнал*. 2013. Вип. 15 (1, 2). С. 10.

18 Колга М. Естонія вшановує пам'ять мільйонів жертв голоду-геноциду 1932 – 1933 років в Україні. *Світовий екологічний журнал*. 2013. Вип. 15 (1, 2), С. 9.

19 Мурмокайте Р. Кожна людина має повне право на свободу від голоду. *Світовий екологічний журнал*. 2013. Вип. 15 (1, 2). С. 11.

20 Галло О. Право на правду про Голодомор. *Світовий екологічний журнал*. 2013. Вип. 15 (1, 2). С. 12.

and, most importantly, deliberate starvation of civilians. "Therefore," the speaker notes, "it is safe to say that the Soviet authorities were well aware of the criminality of their actions, as the concept of" starvation "existed long before the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine. Thus, the retroactive application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 1948 and the Study of the Qualification of the Holodomor of 1932-1933, according to the latter Convention, as a crime of genocide of a national and/or ethnic Ukrainian group is legitimate"²¹. Oleksandr Motyl, a professor of political science at Rutgers University, states that the famine in Ukraine in 1932-1933 was politically determined and planned by Stalin. For Stalin, the question of the Ukrainian peasantry was "essentially a national question". By suppressing the peasantry, the most powerful national movement capable of resisting the process of building the USSR was destroyed. After the famine damaged the Ukrainian peasantry, the regime completely condemned the policy of "Ukrainization" pursued since the early 1920s: the Ukrainian elite was gathered and arrested. This attack, directed specifically against Ukrainians, made it possible to define the set of deliberate political actions initiated by the Stalinist regime against the Ukrainian peasantry in the late summer of 1932 as genocide. With the help of famine as a deadly

weapon, the regime tried to punish and terrorize the peasants, resulting in the deaths of more than four million people in Ukraine and the North Caucasus. Professor Motil argues that the famine of 1932-1933 should be considered as one of the types of Soviet massacres committed during the bloody regime²². Professor Ray Gamash of King's College, Pennsylvania, warns that the Holodomor is possible by neglecting stability and rights in relation to the most important resource of any country - the people, and when the sovereignty of the people is brutally and unprincipledly destroyed²³.

Conclusion. Active usage in the educational process of materials, conclusions, recommendations of the WIT Conferences, dedicated to the organized Holodomor-genocide of 1932-33, which contributes to the transformation of knowledge of the factual order is pure theoretical. The materials of this problem gain practical importance in their usage in the lessons of remembrance dedicated to the Holodomor Remembrance Day on the fourth Saturday of November. It is symbolic that the WIT, with its consultative status with the United Nations, which adopted the Convention on the Crime of Genocide on December 9, 1948, distributes truthful information about the Holodomor genocide against the Ukrainian nation through its own international educational mission that

21 Марко О. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні як злочин геноциду. Дослідження злочинної політики Й. Сталіна та його соратників з позиції міжнародного права. *Світовий екологічний журнал*. 2013. Вип. 15 (1, 2). № 13–14.

22 Мотиль О. Голодомор в Україні і брак продовольчої безпеки сьогодні. *Світовий екологічний журнал*. 2012. Вип. 15 (1, 2). С. 4.

23 Гамаш Р. На пам'ять про Голодомор: роздуми про трагедію. *Світовий екологічний журнал*. 2014. Вип. 16 (13). С. 13–14.

References:

1. Churchill, W. (1994). *Zalizna zavisa. Nevycherpnist demokratii*. [The inexhaustibility of democracy]. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. Iron curtain. [in Ukrainian].
2. Durbak, C. (2009). *Opening Statement: "Education brings choices. Choices bring power"*. World Information Transfer. 17 (3,4), 1. [in English].
3. Durbak, C. (2015). *Opening Statement: "Education brings choices. Choices bring power"*. World Information Transfer. 17 (1, 2), 1. [in English].
4. Gamash, R. (2014). *Na pamiat pro Holodomor: rozdumy pro trahediiu*. [In memory of the Holodomor: reflections on the tragedy]. *Svitovyi ekolohichniy zhurnal. [World Environmental Journal]*. 16(13), 13-15. [in Ukrainian].
5. Kapustyan, H. (2009). *Mozhlyvosti i vyklyky dlia hlobalnoi enerhii u 21-mu stolitti*. [Opportunities and challenges for global energy in the 21st century]. *Svitovyi ekolohichniy zhurnal. [World Environmental Journal]*. 17(3,4), 24-25. [in Ukrainian].
6. Kapustyan, H. (2017). *Pam'iat 33-ho klyche molodykh. Spovidi svidkiv i slovo istoryka: naukove vydannia*. [The memory of the 33rd calls the young. Confessions of witnesses and the word of the historian: scientific edition]. Kremenchuk: PP Shcherbatykh O. V. [in Ukrainian].
7. Kapustyan, H. (2019). *Asotsiatsiia doslidnykiv holodomoriv v Ukraini – diieva instytut-siia u vidrodzhenni natsional-demokratychnykh tradytsii ukrainstva. Chornovolivski chytannia. [The Association of Holodomor Researchers in Ukraine is an effective institution in the revival of the national democratic traditions of Ukraine]*. Materialy V Vseukrainskoi naukovoï konferentsii.

[*Chornovol readings* [Materials of the 5th All-Ukrainian Scientific Conference]. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte [in Ukrainian].

8. Kolga, M. (2013). Estonia vshanovuiе pamiat milioniv zhertv holodu-henotsydu 1932 – 1933 rokiv v Ukraini. [Estonia honors the memory of millions of victims of the famine-genocide of 1932-1933 in Ukraine]. *World Environmental Journal. [Svitovyi ekolohichnyi zhurnal]*. 15(1,2), 9-10. [in Ukrainian].

9. Lemkin, R. (2009). Radianskyi henotsyd v Ukraini. [*Soviet genocide in Ukraine*]. Kyiv: Maisternia knyhy. [in Ukrainian].

10. Marko, O. (2013). olodomor 1932 – 1933 rokiv v Ukraini yak zlochyn henotsydu. Doslidzhennia zlochynnoi polityky Y. Stalina ta yoho soratnykiv z pozytsii mizhnarodnoho prava. [The Holodomor of 1932-1933 in Ukraine as a crime of genocide. Study of the criminal policy of J. Stalin and his associates from the standpoint of international law]. *Svitovyi ekolohichnyi zhurnal. [World Environmental Journal]*. 15(1,2), 13-16. [in Ukrainian].

11. Marochko, V. «My zatyalsia polyniv ne bude...»: do 30-richchia stvorennia Asotsiatsii doslidnykiv Holodomoriv v Ukraini. [“We tried, there will be no wormwood...”: to the 30th anniversary of the creation of the Association of Holodomor Researchers in Ukraine]. Retrieved from <https://holodomorinstitute.org.ua/my-zatyalsya-polyniv-ne-bude-do-30-richchya-stvorenniya-asocziaczyi-doslidnykiv-golodomoriv-v-ukrayini-v-marochko/> [in Ukrainian].

12. Mead, M. (2009). *World Environmental Journal*, 21(12), 24. [in Ukrainian].

13. Motyl, O. (2012). Holodomor v Ukraini i brak prodovolchoi bezpeky sohodni. [Holodomor in Ukraine and lack of food security today]. *Svitovyi ekolohichnyi zhurnal. [World Environmental Journal]*. 15(1,2), 4. [in Ukrainian].

14. Murmokaite, R. (2013). Kozhna liudyna maie povne pravo na svobodu vid holodu. [Everyone has the right for a freedom from hunger]. *Svitovyi ekolohichnyi zhurnal. [World Environmental Journal]*. 15(1,2), 11. [in Ukrainian].

15. Oleksa Gallo, T. (2013). Pravo na pravdu pro Holodomor. [The right for the truth about the Holodomor]. *Svitovyi ekolohichnyi zhurnal. [World Environmental Journal]*. 15(1,2), 12-13. [in Ukrainian].

16. Penke, N. (2013). Pro prodovolchu bezpeku ta stalist. [About food security and sustainability]. *Svitovyi ekolohichnyi zhurnal. [World Environmental Journal]*. 15(1,2), 10-11. [in Ukrainian].

17. Petrenko, I. (2021). Borotba komunistychnoho totalitarnoho rezhymu v 1980-ti rr. proty namahan ukrainskoi diaspory poshyryty pravdu pro Holodomor 1932–1933 rr. [The struggle of the communist totalitarian regime in the 1980s against the efforts of the Ukrainian diaspora to spread the truth about the Holodomor of 1932-1933]. *Interdisciplinary approaches in the study of the Holodomor-genocide. Mizhdystsyplinarni pidkhody u doslidzhenni Holodomoru-henotsydu. Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (19 lystopada 2020 r.). [Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (November 19, 2020)]*. Kyiv, 126 - 132. [in Ukrainian].

18. Pryrodna chy rukotvorna kryza? [Natural or man-made crisis?]. (2008). *Svitovyi ekolohichnyi zhurnal. [World Environmental Journal]*. 21(4), 1-5. [in Ukrainian].

19. Shkola nadto chasto ye mistsem nesvobody. [Schools are too often places where you are not free]. Retrieved from <https://osvita.ua/blogs/65508/>

20. Veselova, O. (2007). Z istorii stvorennia i diialnosti Asotsiatsii doslidnykiv holodomoru v Ukraini. [*From the history of the creation and activity of the Association of Holodomor Researchers in Ukraine*]. Kyiv: ADHU. [in Ukrainian].

21. World informeshen transfer (VIT – Svitova peredacha informatsii): Kontseptsii i pidkhid. [World information transfer (WIT - World information transfer): Concept and approach]. (2009). *Svitovyi ekolohichnyi zhurnal. [World Environmental Journal]*, 22 (1, 2), 19. [in Ukrainian].

22. World Information Transfer. Retrieved from <https://worldinfo.org/> [in English].

Надійшла до редакції / Received: 20.06.2022

Схвалено до друку / Accepted: 05.09.2022

УДК 903(477):341.485(=161.2)»1921/1923»(045)

DOI: 10.31651/2413-8142-2022-28-Movchan

Olga Movchan

PhD hab. (History), Senior researcher,

National Museum of the Holodomor-Genocide,

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7117-5762>e-mail: olgamovchanhis@gmail.ua

Bibliographic Description of the Article: *Movchan, O. (2022). The genesis, dynamics and current state of scientific discourse on the problem of the famine of 1921–1923 in the Ukrainian SSR in Ukrainian historiography *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 28, 41-53. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Movchan*

THE GENESIS, DYNAMICS AND CURRENT STATE OF SCIENTIFIC DISCOURSE ON THE PROBLEM OF THE FAMINE OF 1921–1923 IN THE UKRAINIAN SSR IN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

Abstract. *The aim of the article is a conceptual understanding of the genesis, development, and current state of the scientific controversy on the issue of the famine of 1921–1923 in Ukrainian historiography based on a critical analysis of historiographical sources.*

The scientific novelty of the publication is determined by the analysis of the conceptual foundations of the scientific heritage of Ukrainian historians on the problem of the famine of 1921–1923 in Ukraine.

Conclusions. *Studies of the famine of 1921–1923. in Ukrainian historiography, it was initiated by North American historians of the Ukrainian diaspora in the colonial-imperial discourse, according to which the famine was seen as a consequence of the colonial policy of the Russian occupation government aimed at plundering Ukraine's resources and denationalizing Ukrainians. On the basis of this methodological approach, the concept of predetermination of this famine was formed «starvation politic» the Bolsheviks, which aimed to use crop failure to suppress the insurgency of Ukrainians. In the 1950s, to characterize the famine of 1921–1923, the term «artificial famine» was used, as previously used as a functional synonym for the Holodomor of 1932–1933. Since the 1980s. Lenin's «hunger policy» began to be considered as a model of J. Stalin's organization of the Holodomor of 1932–1933., and since the 2020s. – as a component of the policy of genocide of Ukrainians by the Leninist-Stalinist leadership.*

The domestic historiography of the problem was formed within the Soviet historiographical process. The fundamental principles of the Soviet concept of famine were laid down in the writings of party-Soviet leaders of the early 1920s. on the principles of Marxist-Leninist methodology. Its class, party, and imperial character methodologically, factually, and thematically limited the study of the history of famine. Finally, the Soviet ideological construct of the history of the famine was formed by Russian historians in the 1970s. from certain historical mythologemes. He imagined an imperial-colonial myth that concealed the true cause of the famine in the Ukrainian SSR – the anti-Ukrainian colonial policy of the Moscow party-Soviet center. The Soviet myth of famine served as an integral component of ideological colonialism in Ukraine. Positive changes in national historiography have emerged since the second half of the 80s. Ukrainian scientists have attempted to find new theoretical and conceptual foundations for studying the history of famine.

Defining the conceptual foundations of modern national historiography of the first mass artificial famine in Soviet Ukraine, it is worth noting that its development began in line with the totalitarian paradigm, while imperial-colonial discourse remained on the margins for some time. Trying to break out of a rather mechanistic scheme of covering Soviet history, the researchers resorted to the methodological experience of foreign Western historiography. They did a lot to clear the historiographical space from the imperial-colonial myths of Russian historiography. Since the 2000s. the history of the first famine in Soviet Ukraine begins to be considered in the discourse of genocide. The peculiarity of the development of the Ukrainian historiography of the first Soviet famine in recent times was the spread of its interpretation, first as artificial or deliberately organized, and over time, on the basis of the discovery of previously unknown facts of mass famine in 1922–1923, not only in officially starving (southeastern), but also in other areas – as «mass artificial».

Keywords: *Ukrainian historiography, mass artificial famine of 1921–1923 in Ukraine, totalitarian paradigm, imperial-colonial discourse, discourse of genocide.*

Ольга Мовчан

доктор історичних наук, провідний науковий співробітник,
Національний музей Голодомору-геноциду, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7117-5762>
e-mail: olgamovchanhis@gmail.ua

Бібліографічний опис для цитування: Мовчан О. Генеза, динаміка та сучасний стан наукового дискурсу з проблеми голоду 1921–1923 рр. в УСРР в українській історіографії. *Український селянин*. 2022. Вип. 28. С. 41–53. doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Movchan

ГЕНЕЗА, ДИНАМІКА ТА СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОГО ДИСКУРСУ З ПРОБЛЕМИ ГОЛОДУ 1921–1923 РР. В УСРР В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Анотація. *Мета статті* – концептуальне осмислення генези, розвитку та сучасного стану наукової полеміки з проблеми голоду 1921–1923 рр. в українській історіографії на основі критичного аналізу історіографічних джерел.

Наукова новизна публікації визначається аналізом концептуальних засад наукової спадщини українських істориків з проблеми голоду 1921–1923 рр. в Україні.

Висновки. Дослідження голоду 1921–1923 рр. в українській історіографії започатковано північно-американськими істориками української діаспори в колоніально-імперському дискурсі, згідно з яким голод розглядався як наслідок колоніальної політики російського окупаційного уряду, спрямованої на грабунок ресурсів України і денационалізацію українців. На основі такого методологічного підходу було сформовано концепцію зумовленості цього голоду «голодовою політикою» більшовиків, що мала на меті використання неврожаю для придушення повстанського руху українців. В 1950-х рр. для характеристики голоду 1921–1923 рр. було використано термін «штучний голод», який раніше використовувався як функціональний синонім Голодомору 1932–1933 рр. З 1980-х рр. ленінська «голодова політика» почала розглядатись як модель організації Й. Сталіним Голодомору 1932–1933 рр., а з 2020-х рр. – як складник політики геноциду українців ленінсько-сталінським керівництвом.

Вітчизняна історіографія проблеми формувалася в межах советського історіографічного процесу. Зasadничі принципи советської концепції голоду закладались у працях партійно-советських діячів початку 1920-х рр. на принципах марксистсько-ленінської методології. Її класовий, партійний та імперський характер методологічно, фактологічно і тематично обмежили дослідження історії голоду. Остаточо советській ідеологічний конструкт історії голоду був сформований російськими істориками в 1970-х рр. з окремих історичних міфологем. Він уявляв імперсько-колоніальний міф, який приховував справжню причину голоду в УСРР – антиукраїнську колоніальну політику московського партійно-советського центру. Советській міф голоду служив компонентом ідеологічного колоніалізму в Україні. Позитивні зміни у вітчизняній історіографії намітились із другої половини 1980-х рр. Українські вчені зробили спроби пошуку нових теоретико-концептуальних засад вивчення історії голоду.

Визначаючи концептуальні засади сучасної вітчизняної історіографії першого масового штучного голоду в советській Україні, варто зауважити, що її розвиток розпочався в руслі тоталітарної парадигми, тоді як імперсько-колоніальний дискурс певний час залишався на маргінесі. Намагаючись вирватися з доволі механістичної схеми висвітлення советської історії, дослідники удавалися до методологічного досвіду зарубіжної західної історіографії. Вони зробили чимало, щоб очистити історіографічний простір від імперсько-колоніальних міфів російської історіографії. З 2000-х рр. історія першого голоду в советській Україні починає розглядатись і в дискурсі геноциду. Особливістю розвитку української історіографії першого советського голоду в останній час стало поширення його тлумачення спочатку як штучного або навмисно організованого, а з часом, на підставі виявлення раніше невідомих фактів масового голоду в 1922–1923 рр. не тільки в офіційно голодуючих (південно-східних), а й інших місцевостях – як «масового штучного».

Ключові слова: українська історіографія, масовий штучний голод 1921–1923 рр. в Україні, тоталітарна парадигма, імперсько-колоніальний дискурс, дискурс геноциду.

Постановка проблеми. Проблематика масового штучного голоду в Україні початку 1920-х рр. не є новою для вітчизняної історіографії. Проте, на відміну від Голодомору-геноциду 1932–1933 рр., його історія вивчена менш ґрунтовно. Зокрема, слабо досліджена історіографія з проблеми першого советського голоду в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній історіографії перші розвідки з цієї проблематики з'явилися на початку 2000-х років. Їх автори А. Троян і А. Ліньов дослідили стан наукової розробки проблеми вітчизняними істориками у 1990-х роках. Так, А. Ліньов обмежився територіальними межами Миколаївської губернії – однієї з п'яти голодуючих губерній УСРР¹. Наступні історіографічні огляди О. Тригуба, Т. Михайловського, В. Погромського, О. Мовчан, В. Шкварця і К. Горбунова мають вузько тематичну або регіональну спрямованість². Крен у висвітленні внеску миколаївських і херсонських істориків у вивчення історії голоду 1921–1923 рр. на території Миколаївської і Одеської губерній присутній і в статті В. Кириленка «Історіографія голоду 1921–1923 рр. на Півдні України»³. Поодинокі історіографічні розвідки (Е. Катуніна та А. Марченка) присвячені вивченню наукового доробку істориків української діаспори М. Шаповала і Р. Сербина з історії голоду 1921–1923 рр. в Україні⁴. Домінантним явищем у більшості розглянутих праць є переказ змісту публікацій, що аналізуються, або, по суті, їх бібліографічний огляд. Тобто, більшість історіографів досліджує прирощення історичних знань з теми першого советського голоду як кумулятивний процес, без врахування динаміки боротьби ідей.

Метою статті є концептуальне осмислення генези, розвитку та сучасного стану наукової полеміки з проблеми голоду 1921–1923 рр. в українській історіографії на основі критичного аналізу історіографічних джерел.

Виклад основного матеріалу. Вивчення голоду початку 1920-х рр. започаткували очевидці тогочасних подій, що опинилися у вигнанні за межами СРСР. Спираючись на доступне коло джерел – спогади, свідчення працівників іноземних організацій допомоги голодуючим та матеріали тогочасної преси, українські громадські й політичні діячі, що емігрували до США і Канади, намагались відтворити історичну правду. Не заперечуючи неврожай та післявоєнну розруху, безгосподарність більшовиків та реквізиційний характер державних хлібозаготівель, вони вважали головною причиною голоду в Україні політику «єдиної ніділімої» окупаційної влади російських більшовиків, що мала на меті не тільки пограбування продовольчих ресурсів України, а й нищення української нації. Вони стверджували про злочинне використання більшовиками неврожаю з метою придушення повстанського руху українських селян, які як носії української ідентичності боролись не тільки за соціальне, а й національне самовизначення. Методом упокоєння національно-свідомих українців, на їх думку, була «голодова політика», що катастрофічно посилювала продовольчу кризу в Україні й призвела до масового голоду.

Так, ще у 1923 р. лідери Української СДРП І. Мазепа і П. Феденко у брошурі «Голод на Україні», що була опублікована в Берліні німецькою і англійською мовами (нині її текст як додаток опублікований у третій частині монографії І. Мазепа про Українську революцію), звертають увагу на те, що

1 Троян А. Перший радянський голодомор на Україні: історіографія проблеми. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського]. Серія: Історія*. 2002. Вип. 4. С. 240–244; Ліньов А. До історіографії проблеми голоду 1921–1923 років на Миколаївщині. *Українська державність: проблеми історії, права, економіки, мовознавства, філософії, політології та культури: Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 10-й річниці незалежності України*. Миколаїв–Одеса: Вид-во Тетра, 2001. С. 88–90.

2 Михайловський Т. АРА на Півдні України (1921–1923 рр.): історіографія проблеми. *Емінак*. 2009. №1–4. С. 88–94; Михайловський Т. Міжнародні організації на півдні України у 20-х роках ХХ ст.: історіографія питання. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2013. Вип. 3.35. С. 241–247; Погромський В. Сучасні дослідження з історії діяльності «Джойнт» в Україні у вітчизняній та діаспорній історіографії. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2013. Вип. 3.34. С. 272–277; Тригуб О., Михайловський Т. Міжнародні гуманітарні організації на Півдні України у 20-х рр. ХХ ст. Миколаїв: Іліон, 2020. С. 7–23; Шкварець В., Горбунов Є., Горбунов К. Історіософія та історіографія голодоморів–людоморів на Миколаївщині. Миколаїв: Вид-во Шамрай, 2008. 288 с.; Мовчан О. Кампанії з вилучення церковних цінностей 1922 р. в Україні: історіографія проблеми. *Матеріали науково-практичної конференції «Масовий штучний голод 1921–1923 рр. (До 100 роковин)»*, м. Київ, 30 верес. 1930 р. Вишгород: ПП Сергійчук М.І. 2021. С. 69–83.

3 Кириленко В. Історіографія проблеми голоду 1921–1923 рр. на Півдні України. *Аркасівські читання: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квіт. 2012 р.)*. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2012. С. 309–311.

4 Катуніна Е. Проблемы голода в работе Р. Сербина «Голод 1921–1923 и украинская пресса в Канаде». *Культура народов Причерноморья*. 2001. №22. С. 96–100; Марченка А. Шаповал про організацію більшовицьким режимом голодомору в Україні 1921–1923 рр. *Матеріали міжнародної конференції «Штучні голоди в Україні ХХ століття»*. м. Київ, 16 трав. 2018 року. Київ; Дрогобич: Коло, 2018. С. 229–261.

північні губернії України мали достатньо ресурсів, використавши які можна було запобігти масовому вимиранню на її Півдні. Однак цьому, окрім усього іншого, пишуть вони, заважало те, що, «супроти голодуючої південної України була заведена блокада. Населення голодуючих українських губерній не сміє ні купити, ні виміняти збіжжя в північній частині України. Військові відділи російської окупаційної армії замкнули всі шляхи, що ведуть із голодуючих областей України в ліпше забезпечені області». З приводу мети такої політики І. Мазепа і П. Феденко зробили висновок: «Голодова політика більшовиків на Україні має намір ослабити політичну активність українських народних мас в їхній боротьбі проти окупації, хоч би навіть через знищення частини української людності»⁵.

На використанні більшовиками голоду як засобу нищення українців зауважував і автор першої монографії з історії українського голоду початку 1920-х років, громадський діяч та історик І. Герасимович. Характеризуючи поведінку російських окупантів в Україні як варварську, він писав, що «загарбники з Росії не тільки вогнем і мечем, а й голодом нищили український народ у хвилину його нового, кривавого змагання збудувати свою власну хату, незалежну Україну»⁶. Можливість здійснення колоніальної політики в Україні він пояснював «комедією «паперового» договору про військово-політичний союз між РСФРР і УСРР»⁷, а соціально-економічну причинність голоду – негативними економічними наслідками аграрної політики більшовиків через примусову колективізацію селянських господарств і терористичну політику хлібозаготівель⁸.

На свідомому використанні «більшовиками-московинами» неврожаю для нищення українців, насамперед українських селян, наголошує інший історик української діаспори Р. Млиновецький, який в 1950-х рр. продовжив дослідження першого голоду в советській Україні на підставі використання офіційних документів і тогочасної советської преси. Стверджуючи про обізнаність

російських більшовиків із катастрофічною продовольчою ситуацією на півдні України (наводить факти про поінформованість уряду УСРР), він, як й І. Герасименко, доводить, що вони не тільки встановлювали підвищені податкові завдання для українських селян та ввозили хліб до Російської Федерації навіть із неврожайних місцевостей УСРР, а й намагалися втаємничити інформацію про український голод від світової громадськості⁹. Ці факти, на його думку, дозволяють зробити обґрунтований висновок, що голод 1921–1923 рр. в советській Україні був «наслідком планової московської політики», що навмисно спрямовувалася на «вимищення в найбільш дикий, канібальський, нелюдський спосіб коло 6 000 000 українців, переважно селян». Тому для характеристики цього голоду він використовує термін «штучний»¹⁰.

Вітчизняні історики починають згадувати про перший советський голод від другої половини 1950-х рр. Спочатку в контексті советського історичного міфу про шпигунську діяльність Американської адміністрації допомоги на Півдні України «під прапором» допомоги голодуючим, що формувався у зв'язку з посиленням антиамериканських тенденцій у політиці¹¹. Невдовзі в працях із історії відбудови сільського господарства в 1921–1925 рр., які конструювали інший історичний міф про позитивний вплив на стан сільського господарства продподатку 1921 р.¹², якого насправді не було, як і господарської відбудови в 1921–1922 рр.

Проблематика першого советського голоду актуалізувалась в 1960–1980-х роках. Українська советська історіографія ретранслювала міф про голод, що формувався в російській советській історіографії на підставі ідеологічних концептів, накреслених більшовицькими лідерами в 1920-х роках. Вітчизняні історики намагались обґрунтувати ключові положення більшовицького ідеологічного конструкту, що складався з окремих історичних міфологем: про провідну роль партії більшовиків у боротьбі з голодом і врятуванні голодуючих¹³; про підтримку тру-

5 Мазепа І. Україна в огні й бурі революції (1917-1921 рр.). Київ: Темпора, 2003. С. 507.

6 Герасимович І. Голод на Україні. Препринте вид. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2020. С. 3.

7 Ibid. С. 41.

8 Ibid. С. 35-82.

9 Млиновецький Р. Голод в Україні в світлі урядових даних. Б.М.: Б.В., 1958. С.4.

10 Ibid. С. 8.

11 Портной І. Провал антисоветской деятельности АРА на юге Украины (декабрь 1921 г. – июнь 1923 г.): Дис. ... канд. ист. наук. Одесса, 1955. XII, 294 +37 с.

12 Самофалов В. Комуністична партія України в боротьбі за відбудову народного господарства (1921-1925 рр.). Київ: Держполітвидав, 1963. 378 с.

13 Бакуменко П. Борьба партии и советских органов Украины за преодоление продовольственных трудностей (1921-1922). Ученые

дящими «ленінського плану боротьби з голодом», який нібито існував; про «братерську взаємодопомогу» «радянських» республік у боротьбі з голодом¹⁴; про антинародну діяльність внутрішніх і зовнішніх класових ворогів «радянської» влади, які намагались використати голод для її повалення¹⁵; про значну допомогу голодуючим з боку «Міжробдому», розміри якої, нібито, перевершували допомогу решти іноземних гуманітарних організацій¹⁶.

Позитивні зміни у дослідженні проблеми першого советського голоду намітились в умовах «гласності» та «перебудови» й були первісно пов'язані зі зміною ракурсу її розгляду. У цю добу були зроблені й перші спроби переосмислення історії голоду 1921–1923 рр. в УСРР, які, як зазначає дослідник советської продовольчої політики в Україні Б. Хорошун, належали О. Мовчан¹⁷. Він зауважує, що у її статті, що з'явилась тогочас, причинами голоду визнаються «воєнно-адміністративні методи господарювання більшовиків і зверхцентралізовані міжреспубліканські відносини»¹⁸, зумовлені впливом російської історіографії доби «перебудови» на концептуальні уявлення авторки. Зазначимо, що, разом із тим, авторкою ретрансльовано міфи радянської історіографії про «добровільний характер кампанії допомоги голодуючому Поволжю з боку українських робітників і селян» та про зумовленість політики більшовиків в Україні, що призвела до голоду на її території, надзвичайними обставинами в «країні Рад».

На нашу думку, важливим здобутком історіографії голоду 1921–1923 рр. в Україні періоду горбачовської «перебудови» є накопичення фактологічного матеріалу, що

руйнував советській міф про цей голод і підштовхував істориків до необхідності концептуального переосмислення його історії. Мова йде про виявлення фактів грабінницького використання більшовиками продовольчих ресурсів України задля першочергового врятування голодуючих в Росії, що призвели до катастрофічного погіршення наслідків недороду в УСРР¹⁹. На розкритті О. Мовчан «постійного фактору» продзаготівель і політики розрізнення «боротьби з голодом в Росії від боротьби з неврожаю в Україні», що вимагали втаємничення українського голоду, – зауважує В. Гудзь²⁰.

Більш плідно проблематика українського голоду досліджувалась в українській зарубіжній історіографії. Над документальним обґрунтуванням концепції навмисного (інтенціонального) і свідомого голоду в УСРР працювали північно-американські історики українського походження – Р. Сербин і В. Веріга. Р. Сербин, дослідивши схожість і відмінність перших советських голодів, зробив висновок про те, що голод, організований більшовиками в Україні напочатку 1920-х рр., послужив моделлю для наступного злочину проти українців у 1932–1933 рр.²¹

Після проголошення Україною незалежності розпочався сучасний період в історіографії проблеми, що характеризується подальшим переосмисленням причин, перебігу та наслідків голоду в умовах поступової теоретико-світоглядної трансформації історичної науки. Цьому процесу сприяло формування нової концепції політичної та економічної історії УСРР, розуміння з нових науково-теоретичних позицій аграрної історії, характеру компартійно-державного управління; міждержавних відносин між РСФРР і УСРР та

записки. Киевского исторического института, 1958. Вип. 2 С. 87-118; Чупрун О. Борьба одесских коммунистов с голодом 1921–1922 гг. Научные записки Днепропетровского государственного университета. Днепропетровск, 1956. Т. 56. Вып.4. С.63–46; Ланда С. Борьба з голодом на Одещині. 1921-1922 рр. *Український історичний журнал*. 1962. №10. С. 118-120; Хорошун Б. КП(б)У в боротьбі з голодом в 1921-1922 рр. *Український історичний журнал* 1987. №7. С. 98-105;

14 Мовчан О. Трудящиеся УССР в борьбе с продовольственным кризисом при переходе к нэпу. Киев: Наукова думка, 1988. 124 с.

15 Сташевський Д. Експансія США під виглядом «допомоги» (1919-1923). К.: Вид-во АН УРСР. 1960. 310 с.

16 Макаренко А. Могучая сила пролетарской солидарности: Поддержка международным пролетариатом страны Советов в 1921-1925 гг. Москва: Госполитиздат, 1976. 276 с.; Макаренко А. Провал антирадянської політики міжнародного імперіалізму (1917-1924). Київ: Вид-во АН УССР. 1957. 246 с.

17 Мовчан О. Голод 1921-1923 рр. на Україні. *Український історичний журнал*. 1990. №10. С. 38-45; № 12. С. 30-36.

18 Хорошун Б. Продовольча політика в Україні в 1920-1930-х роках: Історія України: автореф. дис. ... д-ра іст. наук. 07.00.01. Київ, 1999. С. 7.

19 Мова йде про інформаційну блокаду голоду в УСРР (до 1922 р. та після жнив того року); ревізії зерна в українських селян у кількості, що порушувала хлібфуражний баланс селянських господарств; надмірне вивезенні українського зерна до РСФРР; а також блокування гуманітарної допомоги голодуючим українцям задля її пріоритетного використання для росіян (до 1922 р.).

20 Гудзь В. Історіографія Голодомору 1932–1933 років в Україні. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. С. 601.

21 Wusyl V. Famine in Ukraine in 1921-1923 and soviet government's countermeasures *Nationalities papers*. 1984. № 2. Pp. 265-285; Serbyn R. Famine in Ukraine 1932-1933. Edmonton. 1986. P. 147-178; Serbyn R. Le premiere famine in Ukraine et o'ccident. *L'eas europeen*. 1987. №. 206 (avril-juin). Pp.31-37; Serbyn R. The first men-maid famine in soviet Ukraine. *Ukrainian weekly (Jersey-city)*. 1988. 6 November; Сербин Р. Протест робітників проти вивозу збіжжя за кордон під час першого голоду в Україні, 1921-1923, документи. *Український історик*. 1989. №4. С. 49-75.

національної політики більшовиків в Україні. Кожен із етапів переосмислення советської історії впливав на розвиток концептуальних уявлень вітчизняних істориків про перший советський голод.

Подальше переосмислення історії голоду 1921–1923 рр. було пов'язано з пошуком і публікацією нових історичних джерел. На початку 1990-х рр. майже одночасно з'явилися дві збірки документів і матеріалів із історії цього лиха. Перша упорядкована вітчизняними істориками і архівістами О. Мовчан, А. Огінською та Л. Яковлевою на базі відбору архівних документів переважно з двох центральних архівосховищ України (Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Центрального державного архіву громадських об'єднань України)²². Друга підготовлена канадським істориком Р. Сербініми на основі відбору тематичних статей і повідомлень із української преси в Канаді²³.

Незважаючи на використання різноманових джерел, автори збірок дійшли до ідентичних висновків щодо визначення географії голодного лиха (локалізації на Півдні України), його хронологічних меж (1921–1923 рр.) і «пускових механізмів» (надмірного вивозу продовольства до РСФРР та на експорт). Разом із тим, їх концептуальні уявлення про голод різнилися. У вступній статті до збірки Р. Сербин визначив першопричиною лиха «колоніальну політику московського уряду», а О. Мовчан і С. Кульчицький зауважили на «хлібозаготівельній політиці [більшовиків] в умовах воєнного комунізму», оскільки «неп в Україні в 1921 р. ще не прийшов»²⁴. Тобто, Р. Сербин розглянув проблему голоду в імперському дискурсі, а С. Кульчицький та О. Мовчан – в тоталітарно-комуністичному.

Напрацювання у вітчизняній історіографії нових концептуальних уявлень про перший советський голод було неможливо без звільнення історичної думки від пут імперської російської ідеології. Перші кроки на шляху до визнання голоду «імперською

зброєю» Кремля С. Кульчицьким і О. Мовчан були зроблені в брошурі «Невідомі сторінки голоду 1921–1923 рр.» (1993 р. видання). Помітивши, що «в умовах голоду політична активність селянства зменшилася практично до нуля», вони підтримали концепт істориків української діаспори про те, що реквізиційна політика хлібозаготівель мала не тільки економічну, а й політичну мету, оскільки здійснювалася не тільки заради продовольчого забезпечення Червоної армії та промисловості, насамперед російської, а й з метою приборкання повстанського руху українських селян, які становили основу української нації і були носіями української ідентичності. Тобто, подібно інституту заручництва або концтаборів, продрозверстка служила інструментом політичного терору більшовиків. Так само як і голод, який вона спричинила²⁵.

Як двоїсту визначив позицію центральної влади щодо українських голодуючих В. Кириленко. Він зауважив, що, з одного боку, вона намагалася здійснити нереальну політику хлібозаготівель, «часто застосовуючи насильницькі методи в поєднанні з офіційним репресивним тиском», а з іншого – прагнула «уникнути значних демографічних втрат». Водночас, «незважаючи на двоїстість у деяких питаннях», позиція влади завжди залишалася однозначною щодо використання голоду як зброї придушення повстанського руху селян і боротьби з церквою²⁶.

На необхідності «систематичного дослідження впливу голоду на селянський рух, який ніхто не проводив», зауважила запорізька історикня Г. Турченко. Вона намагалася довести версію про терор голодом в Україні на підставі документів, що на той час були у розпорядженні істориків²⁷. Іншу спробу підтвердження цієї версії, але в хронологічних межах 1920-х – 1930-х років, зробив В. Улянич²⁸. Надалі, незважаючи на активне вивчення у вітчизняній історіографії повстанського руху селян, ця проблема спеціально не досліджувалася.

22 Голод 1921–1923 років в Україні: збірник док. і матеріалів / упоряд.: О. М. Мовчан, А.П. Огінська, Л.В. Яковлева. Київ: Наук. думка, 1993. 237 с.

23 Сербин Р. Голод 1921–1923 і українська преса в Канаді. Українсько-канадський дослідно-документальний центр. Інститут української археографії Академії наук України, 1993. 704 с.

24 Кульчицький С., Мовчан О. Невідомі сторінки голоду 1921–1923 рр. в Україні. *Історичні зошити*. 1993. С.16.

25 *Ibid.* С.25–31, 63.

26 Кириленко В. Голод 1921–1923 років у південній Україні: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07. 00.01. Миколаїв, 2015. С. 62.

27 Турченко Г. Терор голодом на Півдні України у 1921–1923 рр. /Україна модерна і сучасна (історія, історіографія та джерелознавство): Матеріали наукових читань, присвячених 60-річчю ювілею проф. Г.К. Швидько. Дніпропетровськ: Нац. гірнич. ун-т, 2004. С. 149–155; Турченко Г. Голод 1921–1923 рр. як засіб державного терору радянської влади на Півдні України. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2012. Вип. XXXII.

28 Улянич В. Терор голодом і повстанська боротьба проти геноциду українців у 1921–1933 роках. Київ: МАУП, 2004. 84 с.

З подання В. Сергійчука на початку 2000-х років у вітчизняній історіографії з'явилась оцінка голоду 1921–1923 рр. як штучного або навмисно організованого. В авторській збірці «Як нас морили голодом: 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр.» В. Сергійчук кваліфікує організацію першого советського голоду як складник політики «геноциду українського народу в ХХ ст., ... організованого більшовицькою владою» завдяки окупації УНР²⁹.

Як ланцюжок «перманентного і тоталітарного Голодомору 1921–1933 рр.» розглядає перший советський голод в Україні В. Улянич. Він вважає, що штучні голодомори були «стратегією війни Кремля проти українського народу» з метою «знищення українського селянства»³⁰. Ф. Зубанич в есе «Чорна книга України», що містить документи, архівні матеріали, листи, доповіді та дослідження про злочини советської влади проти української нації, характеризує голодомор 1921–1923 рр. «як прелюдію до ще масштабнішої національної трагедії нашого народу в 1932–1933 рр.»³¹.

На підставі порівняльного аналізу радянських голодоморів 1921–1923 рр. і 1932–1933 рр. намагалася розкрити спільний механізм їх організації О. Мовчан.³² На початку 2000-х рр. вона визнала їх зумовленість не тільки класовою антиселянською, а й національною політикою більшовиків³³.

Погляди С. Кульчицького на причини голоду не змінювалися в процесі вивчення історії формування советського тоталітарного режиму в Україні й советської імперії СРСР. Визначаючи «підвалини трьох українських голодоморів», він зауважив на ставленні правлячої партії до селянства «як до класу ворожого комуністичній доктрині, системі і державі» та «на підведенні під тоталітарний режим адекватної йому директивно-планової економіки»³⁴. Разом із тим, розглядаючи проблему голоду, С. Кульчицький наводив факти що засвідчують ставлення В. Леніна до Укра-

їни як до сировинного та продовольчого придатку Росії³⁵.

У наступних публікаціях із історії голодів в советській Україні він зауважує на принциповій відмінності голодів 1921–1923 рр. і 1946–1947 рр. від Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. Аналізуючи зміст терміну «Голодомор», він наголошує на неприпустимості його застосування щодо характеристики всіх советських голодів, оскільки це знецінює цей термін, винайдений у діаспорі для характеристики трагедії 1932–1933 рр., що зумовлена геноцидом українців як нації, та баналізує саму трагедію. Цей висновок аргументується тим, що «... на відміну від голоду 1932–1933 років, ... голоди 1921–1923 і 1946–1947 років ... були після тривалих війн, супроводжуваних величезними втратами й масштабними міграціями. ... В обох випадках радянська влада визнавала наявність голоду, зумовленого катастрофічною посухою та повоеною розрухою, тобто всім зрозумілими причинами, а тому погоджувалася приймати іноземну гуманітарну допомогу. Американська адміністрація допомоги (АРА) і місія Нансена надали в 1922-му році голодуючим селянам Півдня України 193 млн пайків. Адміністрація допомоги і відбудови при ООН (ЮНРРА) поставила в Україну в 1946–1947 роках 234 тис. т продовольства. За кадром лишилося те, що в голодуючих селян хліб забирали в 1921–1923-му, щоб нагодувати петроградських і московських робітників, а в 1946–1947-му – щоб годувати населення Центрально-Східної Європи й таким чином підтримати місцевих комуністів. Однак цілеспрямованого наміру нищити власне населення голодом у цих випадках у влади не було». Тобто цей голод не мав умисний, тобто штучний характер³⁶.

Аргументуючи цей висновок, С. Кульчицький, на жаль, не згадує про наполегливі спроби Кремля втаємничити інформацію про голод в УСРР від світової громадськості та інші складові його голодотворної політики³⁷

29 Сергійчук В. Як нас морили голодом: 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 рр. Київ: Видавнича Українська спілка, 2003. С. 2.

30 Улянич В. Терор голодом і повстанська боротьба проти геноциду українців у 1921-1933 рр.». Київ: МАУП, 2004. С. 4, 12.

31 Чорна книга України: збірник док., архівних матеріалів, листів, доповідей, досліджень, есе / упоряд. Ф. Зубанич. Київ: Просвіта, 1998. С. 102.

32 Мовчан О. Голодомори в Україні 1921-1923 і 1932-1933 рр.: спільне і відмінне. *Найбільший злочин історії: матеріали науково-практичної конференції "Слобожанщина: Голодомор 1932-1933 рр."*. Київ: Просвіта, 1993, С. 39-42; Мовчан О. З ленінського 1921 р. почався сталінський 1933 р. *Україна*. 1993. № 13. С. 10-13.

33 Мовчан О. Голод 1932-1933 рр. в Україні: причини і наслідки. Київ: Наукова думка, 2003. С. 220-245.

34 Веселова О., Марочко В., Мовчан О. Голодомори в Україні 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Злочини проти народу. Київ ; Нью-Йорк: Вид-во М.П.Коць, 2000. С. 7-14.

35 Кульчицький С., Мовчан О. Невідомі сторінки голоду 1921-1923 рр. в Україні. *Історичні зошити*. К.: Інститут історії України. 1993. 71 с.; Кульчицький С. Комунізм в Україні перше десятиріччя (1919-1928 рр.). Київ: Основи, 1996. С. 55-65.

36 Кульчицький С. Голодомор як геноцид: якою мусить бути доказова база? *Тиждень*. 2013. №47 (471).

37 Політика, що з різних причин призводить до голоду або сприяє його виникненню.

в Україні, що ідентичні «інструментам» організації Голодомору 1932–1933 рр.

На відміну від С. Кульчицького, В. Марочко зауважує на подібності трьох голодів в советській Україні. Намагаючись підкреслити особисту провину В. Леніна за український голод 1921–1923 рр., він навіть називає цей злочин «ленінським людомором» або «ленінським Голодомором», «позаяк Голодомор є наслідком соціально-економічної політики більшовиків, втіленням практикуючого соціал-шовінізму (ленінський термін – В.М.) у формі класової боротьби». Він пише, що причетність більшовицького очільника до організації голоду «постає у його листах, працях, декретах, промовах, у таємних телеграмах до Наркомпрода УСРР» і підкреслює, що «їх достатньо вичерпно показав Микола Сядристий у своїй книжці «Молох ленінізму. Ідеологія державного терору». Більше того, М. Сядристий, як зазначає В. Марочко, вважає керманіча російських більшовиків В. Ульянова (Леніна) автором стратегічного плану всіх масових штучних голодів в Україні, який після його смерті послідовно втілював Й. Сталін³⁸. Всупереч цим твердженням, В. Марочко не вживає поняття «штучний голод» для характеристики голоду 1921–1923 рр., вважаючи його функціональним синонімом Голодомору-геноциду 1932–1933 рр., історичним терміном і явищем, що виникли в 1932 р.³⁹

Визначаючи тенденції розвитку вітчизняної історіографії проблеми масового штучного голоду 1921–1923 рр., зазначимо, що вона певний час розглядалась переважно у дискурсі тоталітарної парадигми. Тобто, домінуючою в пострадянській вітчизняній історіографії першого советського голоду була концепція, запропонована С. Кульчицьким на початку 1990-х рр. Так, автор першої пострадянської дисертації з цієї проблематики Б. Драмарецький писав, що головними причинами голоду 1921–1923 рр. були «позаекономічні методи господарювання, волонтаристське ставлення більшовицького уряду

до розвитку економіки», а також його «акції, спрямовані на упокорення багатомільйонних мас українського селянства, усього українського народу»⁴⁰.

Думки про те, що головною причиною голоду 1921–1923 рр. в Україні була «воєнно-комуністична» продовольча політика більшовиків, дотримується й автор іншої дисертації про перший советський голод В. Кириленко⁴¹. Аналогічні погляди висловлюють П. Брицький та М. Шитюк. Вони, як і С. Кульчицький, і О. Мовчан, зауважують на факті вибіркості політики московського центру щодо різних республік, охоплених голодом, та використанні голоду як терористичної зброї проти повстань українських селян⁴². Як «складову більшовицького терору», спрямованого на «придушення антикомуністичних повстанських рухів», розглядає голод 1921–1923 рр. на Півдні України і Г. Турченко⁴³.

Від розгляду проблеми голоду і продовольчої політики більшовиків суто у руслі тоталітарної концепції одним із перших відійшов дослідник продовольчої політики більшовиків Б. Хорошун. Вважаючи цю політику «складовою державної політики союзного уряду щодо України», що мала антиукраїнську спрямованість «внаслідок колоніальної залежності України від Москви», він показав, що вона використовувалася більшовиками як «інструмент тиску й впливу на українське селянство, зброя терору проти нього», зокрема терору голодом⁴⁴.

В останній час відбуваються суттєві зміни в концептуальних уявленнях українських істориків на проблему голоду. Все більше дослідників приходять до визнання цього лиха наслідком злочинної політики більшовиків, спрямованої на придушення національно-визвольного руху українців. До їх числа належить Б. Драмарецький, який визнав голод методом терористичної політики більшовиків, спрямованої на формування «нового суспільства»⁴⁵.

38 Марочко В. Ленінський людомор 1921–1923 рр.: «братній» розподіл смерті. Слово просвіти. 2018. №16 (954); Сядристий М. Молох ленінізму. Ідеологія державного терору. Київ: ЧП «Фірма «Грандма». 2017. 432 с.

39 Марочко В. Енциклопедія Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Дрогобич: Коло, 2018. С. 552.

40 Драмарецький Б. Голод 1921–1923 років в Україні: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 1997. 23 с.

41 Кириленко В. Голод 1921–1923 років у південній Україні: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Миколаїв, 2015. С. 62.

42 Брицький П. Голодомори в радянській Україні. Чернівці: Черновецький нац. ун-т. 2013. С. 75.; Голодомори ХХ століття на території Миколаївщини: Миколаївщина в голодних 1921–1923 роках. Миколаїв: Вид-во «Шамрай». 2008. С. 28–29.

43 Турченко Г. Голод 1921–1923 рр. як засіб державного терору радянської влади на Півдні України. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2012. Вип. XXXII. С. 206–209.

44 Хорошун Б. Продовольча політика в Україні в 1920–1930-х роках: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.00. К., 1999. 24 с.

45 Драмарецький Б. Голод 1921–1923 рр. в Україні як спосіб формування «нового суспільства». *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Масовий штучний голод 1921–1923 рр.: до сотих роковин»*, м. Київ, 30 вересня 1921 р. Вишгород: ПП Сергійчук. С. 24–31.

Характеристика голоду 1921–1923 рр. в Україні як штучного, тобто навмисно організованого, запропонована Р. Млиновецьким, Р. Сербиним і В. Сергійчуком, поступово перетворюється з неологізму на сталий термін наукової і державної мови. Це засвічує проведення у 2018 р. в Києві міжнародної науково-практичної конференції «Штучні голоди в Україні ХХ ст.»⁴⁶.

Висновок про доцільність застосування терміну «штучний голод» для характеристики цього лиха зроблено у статті С. Маркової і Д. Байкеніча про соціально-економічні причини голоду 1921–1923 рр. в Україні на етапі його виникнення⁴⁷. Підставою для такого висновку є реквізиційний характер хлібозаготівель та надмірне вивезення зерна окупаційною владою до Російської Федерації та тривале невизнання голоду в УСРР. На нашу думку, авторам статті варто було б зауважити і на чиннику обізнаності влади з наслідками своєї політики, що спричинила або сприяла виникненню голоду, оскільки цей чинник допомагає повніше зрозуміти причини продовольчої катастрофи та визначити ступінь провини влади за злочин організації голоду. Бо лихо може статися і через некомпетентність або надзвичайну корумпованість посадовців, чи їх цілковиту байдужість до населення⁴⁸.

В останній час у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників з'явилась і більш розлога характеристика голоду 1921–1923 рр.: не тільки як штучного, а й масового. Це пов'язано з тим, що українські історики виявили документи, що констатують факти голодування українців після виконання так званого «продподатку» не тільки в офіційно голодуючих, а й інших місцевостях⁴⁹. Як масовий штучний голод розглянули це лихо учасники Міжнародної науково-практичної конференції, проведеної у вересні 2021 р. з ініціативи Національного музею Голодомору-геноциду, до сотих роковин цієї трагедії⁵⁰. Проте питання «території голоду» в українській історіографії чекає на дослідження.

У дискурсі про советський геноцид використовує термін «масовий штучний голод» Р. Сербін. Не випадково ілюстрацією до його статті «Масовий штучний голод 1921–1923 рр. в Україні» (опублікована на сайті Інституту Голодомору), є фото відомого науковця-правника Р. Лемкіна, який уперше запровадив термін геноцид як правове поняття та здійснив його наукову розробку, а у підряднику до фото наведено цитату Лемкіна про те, що «Голодомор є класичним прикладом радянського геноциду, найдовшого і наймасштабнішого експерименту з русифікації, а само – винищення української нації».⁵¹ Цьому висловлюванню «співзвучний» епіграф до статті – думка Р. Сербина про те, що «коли настає загроза голоду в колоніях і на материк, тоді імперіалістичні уряди рятують материк коштом колоній. Цей вияв уже 1921 року під час творення так званих соціалістичних радянських республік показує як зливався в одне єство традиційний колоніалізм з інтернаціональним соціалізмом».

Доказова база цього висновку складається з фактів анексії України Росією внаслідок трикратного вторгнення на її територію; встановлення в Україні маріонеткового уряду та контролю Кремля над її економікою, армією, шляхами сполучення та розподілом продовольства; розміщення на території УСРР російських армійських частин і підрозділів ВУЧК, що діяли при підтримці КНС; вилучення продовольчих ресурсів України для забезпечення окупаційної армії, російських промислових центрів і «червоних столиць»; політика розрізнення боротьби з голодом в УСРР і РСФРР; спроби блокування інформації про голод в Україні з метою спрямування гуманітарної допомоги виключно в голодуючі місцевості РСФРР.

Висновки. Підбиваючи підсумки історіографічного огляду, зазначимо, що дослідження голоду 1921–1923 рр. в українській історіографії було започатковано північно-американськими істориками української діаспори в колоніально-імперському дискурсі, згідно з яким голод розглядався як наслі-

46 Штучні голоди в Україні ХХ століття: *матеріали міжнародної конференції*, м. Київ, 16 травня 2018 р. Київ : Дрогобич: Коло, 2018. 368 с.

47 Маркова С., Байкеніч Д. Початок масового штучного голоду 1921–1923 рр. в Україні: суспільно-економічні причини: *матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Масовий штучний голод 1921–1923 рр. До сотих роковин*, м. Київ, 30 верес. 2021 р. Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2021. С. 45–56.

48 Гриневич Л. Голод 1928–1929 рр. в радянській Україні. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. С. 6–8.

49 Васильєв В. Порівняльний аналіз голоду та Голодомору: Вінницька область (1920 - 1940-і рр.). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. 2011. Вип. 3. С. 111–135.

50 *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Масовий штучний голод 1921–1923 рр.: до сотих роковин*, м. Київ, 30 вересня 1921 р. Вишгород: ПП Сергійчук. 135 с.

51 Штучний масовий голод 1921–1923 рр. URL: <https://holodomorinstitute.org.ua/1921-1923/>

док колоніальної політики російського окупаційного уряду, спрямованої на грабунок ресурсів України і денационалізацію українців. На основі такого методологічного підходу було сформовано концепцію зумовленості цього соціального лиха «голодовою політикою» більшовиків, що мала на меті використання неврожаю для придушення повстанського руху українців. Не випадково в 1950-х рр. для характеристики голоду 1921–1923 рр. було використано термін «штучний голод», який раніше використовувався як функціональний синонім Голодомору 1932–1933 рр. З 1980-х рр. ленінська «голодова політика» почала розглядатись як модель організації Й. Сталінін Голодомору 1932–1933 рр., а з 2020-х рр. – як складник політики геноциду українців ленінсько-сталінським керівництвом.

Вітчизняна історіографія проблеми формувалась у межах советського історіографічного процесу. Зasadничі принципи советської концепції голоду закладались у працях партійно-советських діячів початку 1920-х рр. на принципах марксистсько-ленінської методології. Її класовий, партійний та імперський характер методологічно, фактологічно і тематично обмежили дослідження історії голоду. Остаточно советський ідеологічний конструкт історії голоду був сформований російськими істориками в 1970-х рр. із окремих історичних міфологем. Він уявляв ім-

персько-колоніальний міф, який приховував справжню причину голоду в УСРР – антиукраїнську колоніальну політику московського партійно-советського центру. Советській міф голоду служив складовим компонентом ідеологічного колоніалізму в Україні.

Позитивні зміни у вітчизняній історіографії намітились від другої половини 1980-х рр. Українські вчені зробили спроби пошуку нових теоретико-концептуальних засад вивчення історії голоду.

Визначаючи концептуальні засади сучасної вітчизняної історіографії першого масового штучного голоду в советській Україні, зауважимо, що її розвиток розпочався в руслі тоталітарної парадигми, в той час як імперсько-колоніальний дискурс певний час залишався на маргінесі. Намагаючись вирватися з доволі механістичної схеми висвітлення советської історії, дослідники удавались до методологічного досвіду зарубіжної західної історіографії. Вони зробили чимало, щоб очистити історіографічний простір від імперсько-колоніальних міфів російської історіографії. Особливістю розвитку української історіографії першого советського голоду в останній час стало поширення його тлумачення спочатку як штучного або навмисно організованого, а з часом, на підставі виявлення раніше невідомих фактів масового голоду в 1921–1923 рр. не тільки в офіційно голодуючих (південно-східних), а й інших місцевостях – як «масового штучного».

References:

1. Bakumenko, P. (1958). *Borba partii i sovetskikh organov Ukraini za preodolenie prodovol'stvennikh trudnostei (1921-1922)*. [Struggle of the Party and Soviet Organs of Ukraine to Overcome Food Difficulties (1921-1922)]. *Uchenie zapiski Kievskogo istoricheskogo instituta*. [Scientific notes of the Kyiv Historical Institute], 2, 87-118. [in Russian].
2. Brytskyi, P. (2013). *Holodomory v radianskii Ukraini*. [Holodomor in Soviet Ukraine]. Chernivtsi. [in Ukrainian].
3. *Chorna knyha Ukrainy [The Black Book of Ukraine] (1998) (Ed) F. Zubanych*. Kyiv: Prosvita. [in Ukrainian].
4. Chuprun, O. (1956). *Borba odesskikh kommunistov s golodom 1921-1922 gg.* [The struggle of the Odessa communists against the famine in 1921-1922]. *Nauchnie zapiski Dnepropetrovskogo gosudarstvennogo universiteta*. [Scientific notes of the Dnepropetrovsk State University], 4, 63-46. [in Russian].
5. Dramaretskyi, B. (1997). *Holod 1921-1923 rokiv v Ukraini*. [Famine of 1921-1923 in Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv.
6. Dramaretskyi, B. (2021). *Holod 1921-1923 rr. v Ukraini yak sposib formuvannia «novoho suspilstva»*. [Famine of 1921-1923 in Ukraine as a way of forming a "new society"]. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Masovyi shtuchnyi holod 1921-1923 rr.: do sotykh rokovyn»*. [Materials of the international scientific and practical conference "Mass artificial famine of 1921-1923: to the hundredth anniversary"]. Vyshhorod: PP Serhiichuk. [in Ukrainian].
7. Herasymovych, I. (2020). *Holod na Ukraini*. [Famine in Ukraine]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

8. Holod 1921-1923 rokiv v Ukraini [Famine of 1921-1923 in Ukraine]. (1993). (Ed) O. Movchan, A. Ohinska, L. Yakovleva. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
9. *Holodomory KhKh stolittia na terytorii Mykolaivshchyny: Mykolaivshchyna v holodnykh 1921-1923 rokakh. [Holodomors of the 20th century on the territory of Mykolaiv region].* (2008). Mykolaiv: Shamrai. [in Ukrainian].
10. Hrynevych, L. (2013). Holod 1928-1929 rr. vadianskii Ukraini. [Famine of 1928-1929 in Soviet Ukraine]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
11. Hudz, V. (2019). Istoriohrafia Holodomoru 1932–1933 rokiv v Ukraini. [Historiography of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine]. Melitopol: FOP Odnoroh T. V. [in Ukrainian].
12. Katunina, Ye. (2001). Problemi goloda v rabote R. Serbina «Golod 1921–1923 i ukrainskaya pressa v Kanade». [Problems of famine in R. Serbin’s work “The Famine of 1921–1923 and the Ukrainian Press in Canada”]. *Kultura narodov Prichernomorya. [Culture of the peoples of the Black Sea region],* 22, 96–100.
13. Khoroshun, B. (1987). KP(b)U v borotbi z holodom v 1921-1922 rr.[CP(b)U in the fight against hunger in 1921-1922]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. [Ukrainian Historical Journal],* 7, 98-105. [in Ukrainian].
14. Khoroshun, B. (1999). Prodovolcha polityka v Ukraini v 1920-1930-kh rokakh. [Food policy in Ukraine in the 1920s-1930s]. *Extended abstract of doctor’s thesis.* Kyiv. [in Ukrainian].
15. Kulchytskyi, S. & Movchan, O. (1993). Nevidomi storinky holodu 1921-1923 rr. v Ukraini. [Unknown pages of the famine of 1921-1923 in Ukraine]. *Istorychni zoshyty. [Historical notebooks].* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
16. Kulchytskyi, S. (1996). Komunizm v Ukraini pershe desiatyrichchia (1919-1928 rr.). [Communism in Ukraine the first decade (1919-1928)]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
17. Kulchytskyi, S. (2013). Holodomor yak henotsyd: yakoiu musyt buty dokazova baza? [Holodomor as genocide: what should be the evidence base?]. *Tyzhden. [Week],* 47 (471). [in Ukrainian].
18. Kyrylenko, V. (2012). Istoriohrafia problemy holodu 1921–1923 rr. na Pivdni Ukrainy. [Historiography of the famine problem of 1921–1923 in the South of Ukraine]. *Arkasivski chytannia: materialy II mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. [Arkasiv readings: materials of the II international scientific and practical conference].* Mykolaiv : MNU im. V. O. Sukhomlynskoho, 309–311. [in Ukrainian].
19. Kyrylenko, V. (2015). Holod 1921–1923 rokiv u pivdennii Ukraini. [Famine of 1921–1923 in southern Ukraine]. *Extended abstract of candidate’s thesis.* Mykolaiv. [in Ukrainian].
20. Landa, S. (1962). Borotba z holodom na Odeshchyni 1921-1922 rr. [Fight against hunger in Odesa region. 1921-1922]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. [Ukrainian historical magazine],* 10, 118-120. [in Ukrainian].
21. Linov, A. (2001). Do istoriohrafii problemy holodu 1921–1923 rokiv na Mykolaivshchyni. *Ukrainska derzhavnist: problemy istorii, prava, ekonomiky, movoznavstva, filosofii, politolohii ta kultury. [To the historiography of the famine problem of 1921–1923 in the Mykolaiv region. Ukrainian statehood: problems of history, law, economy, linguistics, philosophy, political science and culture].* Vseukrainska naukova konferentsiia, prysviachena 10-y richnytsi nezalezhnosti Ukrainy. [All-Ukrainian scientific conference dedicated to the 10th anniversary of Ukraine’s independence]. Mykolaiv ; Odesa: Tetra. [in Ukrainian].
22. Makarenko, A. (1957). Proval antyradianskoi polityky mizhnarodnoho imperializmu (1917-1924). [The failure of the anti-Soviet policy of international imperialism (1917-1924)]. Kyiv: Vydvo AN USSR. [in Ukrainian].
23. Makarenko, A. (1976). Moguchaya sila proletarskoi solidarnosti: Podderzhka mezhdunarodnim proletariatom strani Sovetov v 1921-1925 gg. [The mighty power of proletarian solidarity: Support by the international proletariat of the country of the Soviets in 1921-1925]. Moskva: Gospolitizdat. [in Russian].
24. Marchenko, A. (2018). Shapoval pro orhanizatsiiu bilshovytskym rezhymom holodomoru v Ukraini 1921–1923 rr. [hapoval on the organization of the Holodomor by the Bolshevik regime in Ukraine in 1921–1923]. *Materialy mizhnarodnoi konferentsii «Shtuchni holody v Ukraini KhKh stolittia». [Materials of the international conference “Artificial Famines in Ukraine of the 20th Century”].* Kyiv; Drohobych: Kolo. [in Ukrainian].
25. Markova, S. & Baikienich, D. (2021). Pochatok masovoho shtuchnoho holodu 1921-1923 rr. v Ukraini: suspilno-ekonomichni prychny. [The beginning of the mass artificial famine of 1921-1923 in Ukraine: socio-economic reasons]. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Masovyi shtuchnyi holod 1921-1923 rr. Do sotykh rokovyn. [materials of the inter-*

national scientific and practical conference “Mass artificial famine of 1921-1923. To the hundredth anniversary]. Vyshhorod: PP Serhiichuk M. I. [in Ukrainian].

26. Marochko, V. (2018). Entsyklopediia Holodomoru 1932-1933 rr. v Ukraini. [Encyclopedia of the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine]. Drohobych: Kolo. [in Ukrainian].

27. Marochko, V. (2018). Lenynskiy liudomor 1921–1923 rr.: «bratnii» rozpodil smerti. [The Lenin genocide of 1921–1923: “fraternal” distribution of death]. *Slovo prosvity*. [The word enlighten], 16 (954). [in Ukrainian].

28. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Masovyi shtuchnyi holod 1921-1923 rr.: do sotykh rokovyn». [Materials of the international scientific and practical conference “Mass artificial famine of 1921-1923: to the hundredth anniversary”]. (1921). Vyshhorod: PP Serhiichuk. [in Ukrainian].

29. Mazepa, I. (2003). Ukraina v ohni y buri revoliutsii (1917-1921 rr.). [Ukraine in the fire and storm of the revolution (1917-1921)]. Kyiv: Tempora, 2003. [in Ukrainian].

30. Mlynovetskyi, R. (1958). Holod v Ukraini v svitli uriadovykh danykh. [Famine in Ukraine in the light of government data]. B.M.: B.V. [in Ukrainian].

31. Movchan, O. (1988). Trudyashchiesya USSR v borbe s prodovolstvennim krizisom pri perekhode k nepu. [Workers of the Ukrainian SSR in the fight against the food crisis in the transition to the New Economic Policy]. Kiev: Naukova dumka. [in Russian].

32. Movchan, O. (1990). Holod 1921-1923 rr. na Ukraini. [Famine of 1921-1923 in Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. [Ukrainian historical journal], 10, 38-45. [in Ukrainian].

33. Movchan, O. (1990). Holod 1921-1923 rr. na Ukraini. [Famine of 1921-1923 in Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. [Ukrainian historical journal], 12, 30-36. [in Ukrainian].

34. Movchan, O. (1993). Holodomory v Ukraini 1921-1923 i 1932-1933 rr.: spilne i vidminne. Naibilshyi zlochyn istorii. [Holodomors in Ukraine 1921-1923 and 1932-1933: common and different. The greatest crime in history]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii “Slobozhanshchyna: Holodomor 1932-1933 r.”*. [Materials of the scientific and practical conference “Slobozhanshchyna: Holodomor 1932-1933”]. Kyiv: Prosvita. [in Ukrainian].

35. Movchan, O. (1993). Z leninskoho 1921 r. pochavsia stalynskiy 1933 r. [From Lenin’s 1921, Stalin’s 1933 began]. *Ukraina*. [Ukraine], 13, 10-13. [in Ukrainian].

36. Movchan, O. (2003). Holod 1932-1933 r. v Ukraini: prychny i naslidky. [Famine of 1932-1933 in Ukraine: causes and consequences]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

37. Movchan, O. (2021). Kampanii z vyluchennia tserkovnykh tsinnosti 1922 r. v Ukraini: istoriografiiia problemy. [Campaigns for the removal of church values in 1922 in Ukraine: historiography of the problem]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Masovyi shtuchnyi holod 1921-1923 rr. (Do 100 rokovyn)*. [Materials of the scientific and practical conference “Mass Artificial Famine 1921-1923 (Up to 100 years)”. Vyshhorod: PP Serhiichuk M.I. [in Ukrainian].

38. Mykhailovskyi, T. (2009). ARA na Pivdni Ukrainy (1921-1923 rr.): istoriografiiia problemy. [ARA in the South of Ukraine (1921-1923): historiography of the problem]. *Eminak*. [Eminak], 1-4, 88-94. [in Ukrainian].

39. Mykhailovskyi, T. (2013). Mizhnarodni orhanizatsii na pivdni Ukrainy u 20-kh rokakh KhKh st.: istoriografiiia pytannia. [International organizations in the south of Ukraine in the 20s of the 20th century: historiography of the issue]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu im. V.O. Sukhomlynskoho. Istorychni nauky*. [Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi. Historical sciences], 3.35, 241-247. [in Ukrainian].

40. Pohromskyi, V. (2013). Suchasni doslidzhennia z istorii diialnosti «Dzhoint» v Ukraini u vitchyzniani ta diasporii istoriografii. [Modern research on the history of the activity of “Joint” in Ukraine in national and diasporic historiography]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu im. V.O. Sukhomlynskoho. Istorychni nauky*. [Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi. Historical sciences], 3.34, 272-277. [in Ukrainian].

41. Portnoi, I. (1955). Proval antisovetskoi deyatelnosti ARA na yuge Ukraini (dekabr 1921 g. – iyun 1923 g.). [The failure of the anti-Soviet activities of the ARA in the south of Ukraine (December 1921 - June 1923)]. *candidate’s thesis*. Odessa. [in Russian].

42. Samofalov, V. (1963). Komunistychna partiia Ukrainy v borotbi za vidbudovu narodnoho gospodarstva (1921-1925 rr.). [The Communist Party of Ukraine in the Struggle for Reconstruction of the National Economy (1921-1925)]. Kyiv: Derzhpolitvydav. [in Ukrainian].

43. Serbyn, R. (1987). Famine in Ukraine 1932-1933. *Edmonton*, 147-178. [in English].

44. Serbyn, R. (1987). Le premiere famine in Ukraine et o’ccident. *L’eas europeen*. 1987, 206 (avril-juin), 31-37. [in English].

45. Serbyn, R. (1989). Protest robotnykiv proty vyvozu zbizhzhia za kordon pid chas pershoho holodu v Ukraini, 1921-1923, dokumenty. [Workers' protest against the export of grain abroad during the first famine in Ukraine, 1921-1923, documents]. *Ukrainskyi istoryk*. [Ukrainian historian], 4, 49-75. [in Ukrainian].
46. Serbyn, R. (1993). Holod 1921-1923 i ukrainska presa v Kanadi. [Famine 1921-1923 and the Ukrainian press in Canada]. *Ukrainsko-kanadskyi doslidno-dokumentalniyi tsestr*. Instytut ukrainskoi arkheohrafiï Akademii nauk Ukrainy. [in Ukrainian].
47. Serbyn, R. [1988]. The first men-maid famine in soviet Ukraine. *Ukrainian weekly (Jersey-city)*, 6. [in English].
48. Serhiichuk, V. (2003). Yak nas moryly holodom: 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 rr. [How we were starved: 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947]. Kyiv: Vydavnycha Ukrainska spilka. [in Ukrainian].
49. Shkvarets, V., Horburov, Ye. & Horburov K. (2008). Istoriosofia ta istoriografia holodomoriv–liudomoriv na Mykolaivshchyni. [Historiosophy and historiography of the Holodomors-Ludomors in the Mykolaiv Region]. Mykolaiv: Shamrai. [in Ukrainian].
50. Shtuchni holody v Ukraini KhKh stolittia. [Artificial famines in Ukraine in the 20th century]. (2018). *Materialy mizhnarodnoi konferentsii*. [Materials of the international conference]. Kyiv ; Drohobych: Kolo. [in Ukrainian].
51. *Shtuchnyi masovyi holod 1921-1923 rr.* [Artificial mass famine of 1921-1923]. Retrieved from <https://holodomorinstitute.org.ua/1921-1923/> [in Ukrainian].
52. Siadrystyi, M. (2017). Molokh leninizmu. Ideolohiia derzhavnoho teroru. [Moloch of Leninism. Ideology of state terror]. Kyiv: ChP «Firma «Hrandma». [in Ukrainian].
53. Stashevskiy, D. (1960). Ekspansiiia SShA pid vyhliadom «dopomohy» (1919-1923). [Expansion of the USA under the guise of “aid” (1919-1923)]. Kyiv: Vyd-vo AN URSS. [in Ukrainian].
54. Troian, A. (2002). Pershyi radianskyi holodomor na Ukraini: istoriografia problemy. [The first Soviet famine in Ukraine: historiography of the problem]. *Naukovi zapysky [Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Kotsiubynskoho]. Serii: Istoriiia*. [Scientific notes [Vinnytsia State Pedagogical University named after M. Kotsyubynskiy]. Series: History], 4, 240–244. [in Ukrainian].
55. Tryhub, O. & Mykhailovskyi, T. (2020). Mizhnarodni humanitarni orhanizatsii na Pivdni Ukrainy u 20-kh rr. [International humanitarian organizations in the South of Ukraine in the 20s of the 20th century]. Mykolaiv: Ilion. [in Ukrainian].
56. Turchenko, H. (2012). Holod 1921-1923 rr. yak zasib derzhavnoho teroru radianskoi vlady na Pivdni Ukrainy. [Famine of 1921-1923 as a means of state terror of the Soviet government in the South of Ukraine]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. [Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhya National University], XXXII, 206-209. [in Ukrainian].
57. Ukraina moderna i suchasna (istoriia, istoriografia ta dzhereloznavstvo) [Modern and contemporary Ukraine (history, historiography and source studies)]. (2004). *Materialy naukovykh chytan, prysviachenykh 60-richnomu yuvileiu prof. H. K. Shvydko*. [Materials of scientific readings dedicated to the 60th anniversary of prof. H. K. Shvydko]. Dnipropetrovsk: Natsionalnyi hirnychi universytet, 149–155. [in Ukrainian].
58. Ulianych, V. (2004). Teror holodom i povstanska borotba proty henotsydu ukraintsiv u 1921–1933 rokakh. [Terror by hunger and the insurgent struggle against the genocide of Ukrainians in 1921–1933]. Kyiv: MAUP.
59. Vasylev, V. (2011). Porivnialnyi analiz holodu ta Holodomoru: Vinnytska oblast (1920 - 1940-i rr.). [Comparative analysis of famine and Holodomor: Vinnytsia region (1920 - 1940s)]. *Istoriiia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty*. [History of Ukraine. Little-known names, events, facts], 3, 111-135. [in Ukrainian].
60. Veselova, O., Marochko, V. & Movchan O. (2000). Holodomory v Ukraini 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Zlochyny proty narodu. [Holodomors in Ukraine 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Crimes against the people]. Kyiv ; Niu-York: M.P.Kots, 2000. [in Ukrainian].
61. Wusyl, V. (1984). Famine in Ukraine in 1921-1923 and soviet government's countermeasures *Nationalities papers*, 2, 265-285. [in English].

Надійшла до редакції / Received: 27.10.2022

Схвалено до друку / Accepted: 16.11.2022

Методологія, історіографія та джерелознавство аграрної історії

Methodology, historiography and source studies of agrarian history

UDC 94:[323.27:63]](477)«1917/1920»

DOI: 10.31651/2413-8142-2022-28-Kovalova

Nataliia Kovalova

*PhD hab. (History), Associate Professor, Professor of Department of Philosophy and Ukrainian Studies of SHEI
«Ukrainian State University of Chemical Technology», Dnipro, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6192-9532>

e-mail: boriss2002@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Kovalova, N. (2022). «The chronicle of the red guelder rose» as a source from the history of the peasant revolution in Dnipro Ukraine (1917–1920). *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 28, 54-63. (In English). doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Kovalova

«THE CHRONICLE OF THE RED GUELDER ROSE» AS A SOURCE FROM THE HISTORY OF THE PEASANT REVOLUTION IN DNIPRO UKRAINE (1917–1920)

Abstract. Purpose. The purpose of the research is to find out the source-scientific potential of publications on peasant topics in «The Chervona Kalyna Chronicle» magazine (1929–1939).

Scientific novelty. It is for the first time that the author of the article analyzed the source value of the periodical for the study of the peasant revolution in Naddniprovyanshchyna in 1917–1920.

Conclusion. The article has defined the circle of authors of the «The Chervona Kalyna Chronicle», who included materials on peasant topics in their posts, and classified these publications. The following types of «The Chervona Kalyna Chronicle» publications have been distinguished by genre and species: memories (war memoirs), diaries, and historical and military essays (short historical articles). According to the origin of the authors and their affiliation to certain military formations, three groups of works have been distinguished: posts of war prisoners (of the Austrian army, Legion of Ukrainian Sich Riflemen); memories of direct participants of the peasant revolution, natives of Naddniprovyanshchyna; works of soldiers of the Sich Riflemen, Ukrainian Galician Army and the Ukrainian People's Republic army (the last group is the most numerous).

It has been established that the chronological boundaries of «The Chervona Kalyna Chronicle» publications on peasant topics, as well as the territorial localization of the covered events, are determined by the author's time and place of stay on the territory of Naddniprovyanshchyna. The period of the second half of 1919 – early 1920 was reproduced in more detail through the efforts of the soldiers of the UGA. In the territorial dimension, «The Chervona Kalyna Chronicle» publications presented certain aspects of the history of the peasant revolution in certain localities of almost the entire Naddniprovyanshchyna.

It has been found that the authors of the memoirs revealed many aspects of the peasant revolution: pogroms by peasants of landlord estates, the nature of the policy of reconciliation with landlords, the phenomenon of peasant republics, features of national and cultural life and peasant attitudes in different regions. The most informative sources for the study of the peasant revolution in certain regions for a long time have been the memoirs of M. Mykhailuk, F. Meleshko, and the article of K. Ario. It has been concluded that the publications of the magazine can serve as an additional source for the study of insufficiently researched pages of the peasant revolution in Naddniprovyanshchyna of the period 1917–1920, in particular, its social and political aspects (clarification of the attitudes of the peasantry, its relations with the military).

Keywords: magazine, «The Chervona Kalyna Chronicle», memories, peasant revolution, peasants, Galician soldiers, historical source.

Наталія Ковальова

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри філософії та українознавства, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», м. Дніпро, Україна
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6192-9532>
 e-mail: boriss2002@ukr.net

Бібліографічний опис для цитування: Ковальова Н. «Літопис Червоної Калини» як джерело з історії селянської революції у Наддніпрянській Україні (1917–1920 рр.). *Український селянин*. 2022. Вип. 28. С. 54-63. doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Kovalova

«ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ» ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1917–1920 РР.)

Анотація. *Мета* дослідження полягає у з'ясуванні джерелознавчого потенціалу публікацій з селянської тематики часопису «Літопис Червоної Калини» (1929–1939).

Наукова новизна. Авторкою статті уперше проаналізовано джерельну цінність часопису для вивчення селянської революції у Наддніпрянській Україні в 1917–1920 рр.

Висновки. У статті визначено коло авторів «Літопису Червоної Калини», які вміщували у своїх дописах матеріали з селянської тематики та здійснено класифікацію цих публікацій. За жанрово-видовими ознаками виокремлено такі види публікацій: спогади (воєнні мемуари), щоденники, історико-воєнні нариси (короткі історичні статті). За походженням авторів і їх належністю до певних військових формувань виокремлено три групи творів: дописи військовополонених (австрійського війська, Легіону УСС); спогади безпосередніх учасників селянської революції, уродженців Наддніпрянищини; праці вояків УСС, УГА та армії УНР (остання група є найчисельнішою).

Встановлено, що хронологічні межі публікацій з селянської тематики, як і територіальна локалізація висвітлених подій, зумовлені часом і місцем перебування авторів на території Наддніпрянищини. Найдетальніше стараннями вояків УГА відтворено період другої половини 1919 – початку 1920 рр. У територіальному вимірі публікації «Літопису Червоної Калини» презентують ті чи інші аспекти з історії селянської революції в окремих місцевостях майже всієї Наддніпрянської України.

З'ясовано, що авторами спогадів розкрито багато аспектів селянської революції: погроми селянами поміщицьких маєтків, характер політики «примирення» з поміщиками, феномен селянських республік, особливості національно-культурного життя та селянських настроїв у різних регіонах. Найбільш інформативними джерелами з вивчення селянської революції в окремих регіонах протягом тривалого часу визначено спогади М. Михайлика, Ф. Мелешка і статтю К. Аріо. Зроблено висновок, що публікації часопису можуть слугувати додатковим джерелом для вивчення недостатньо досліджених сторінок селянської революції у Наддніпрянській Україні періоду 1917–1920 рр., зокрема, її суспільно-політичних аспектів (з'ясування настроїв селянства, його відносин із військовими).

Ключові слова: часопис, «Літопис Червоної Калини», спогади, селянська революція, селяни, військові-галичани, історичне джерело.

Problem statement. The journal «The Chronicle of the Red Guelder Rose» was published in 1929–1939 in Lviv by members of the publishing cooperative «The Red Guelder Rose». The first publishing project of the cooperative, founded in 1921, was the «Historical Calendar-Almanac of the Red Guelder Rose». Time passed, dates, titles and names were erased from memory, the participants of the liberation struggles emigrated abroad, or, as the obituaries testify, they often died of diseases at a young age. In order to preserve the historical memory of the events of the liberation struggle of 1914–

1921, the directorate of the cooperative decided in 1929 to establish the journal «The Chronicle of the Red Guelder Rose» (hereinafter – CRGR). It was positioned as a military-historical monthly, the main genre of publications was memoirs. Peasant issues received cursory coverage on the pages of the journal. Source-based analysis of the publications of the CRGR allows to clarify certain aspects of the course of the peasant revolution in Dnipro Ukraine.

Research analysis. Researchers of the Ukrainian revolution have prepared a significant set of works on the history of the creation and

military activity of the formations of the USSR¹, UGA on the territory of the Dnipro Ukraine². At the same time, the source value of the periodicals of that time, in particular the «The Chronicle of the Red Guelder Rose», has not been revealed by researchers in such detail. I. Khoma analysed individual publications of the CRGR dedicated to the activities of the USSR in the Dnipro Ukraine³. V. Peredyriy gave a general assessment of the publications of the CRGR as a source for the history of the liberation struggles of 1914–1921 and prepared valuable recommendations for researchers of the journal's heritage⁴. Peasant issues of CRGR publications have not yet become the object of research. The analysis of these publications will allow to expand the source base of the peasant revolution in Dnipro Ukraine of the first decades of the 20th century, to clarify its individual aspects.

The purpose of our research is to clarify the source-scientific potential of publications on peasant topics of the journal «The Chronicle of the Red Guelder Rose» (1929–1939). The tasks of the research are to determine the circle of authors of publications, to clarify the chronological and territorial limits of their interaction with the peasantry of the Dnipro Ukraine, to analyse the content and informativeness of the materials of the CRGR. In the interpretation of the peasant revolution, we base ourselves on the theoretical and methodological work of scientists of the Research Institute of Peasantry and Agrarian History Studies of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy⁵. The chronological boundaries of our research – 1917–1920 – are due to the time spent by the military servicemen from Galicia in the Dnipro Ukraine.

The statement of the basic material. The publishers saw the purpose of the journal «The Chronicle of the Red Guelder Rose» as preserving the memory of the historical past of the Ukrainian liberation movement through the publication of sources scattered in private collections: «The purpose of our journal is to

awaken and nurture respect for our historical past, consolidate traditions, preserve historical materials that could be used in the future of our historiography»⁶. The publishers identified three categories of readers to whom the journal's publications were addressed: the participants of those events can restore in their memory «experienced moments of our history», future generations – «understand all the greatness and tragedy of our past»; historians – to get «a little raw unprocessed material» for their research⁷. Therefore, the publishers of the journal pursued the goal of turning it into a valuable source resource for historical science. Ten years later, the editors stated that this goal had been achieved: «Now you will not find a single historical essay or a single historical source work from the time of our recent liberation struggles that would not refer to the materials included in «The Chronicle of the Red Guelder Rose»⁸.

The editorial board of CRGR did not develop and did not demand adherence to a clear methodology for writing memoirs, although it formulated certain tips for their preparation. 69 topics were recommended for the sample, but the authors were offered to describe their personal participation in military actions, their field of activity, their military unit or individual important events, illustrating the articles with drawings and photos. The authors could record both personal memories and information heard from eyewitnesses of the events. Posts were advised to be drawn up also in the form of a novel, sketch, or poem. All participants of the liberation struggle were invited to the circle of authors: «Anyone who knows how to write can write memoirs»⁹. The result of such a careless attitude towards the sources was the low informativeness of many memories, caused by the absence of dates, or the vague territorial localization of certain events. On the other hand, the CRGR publishers provided an opportunity for anyone to publish comments, clarifications, or even refute information. From today's perspec-

1 Хома І. *Історія військового формування Січових стрільців (1917–1919 роки)*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 240 с.

2 Завальнюк, О., Олійник С. *Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.)*. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. 292 с.

3 Хома І. Збереження та популяризація історичної пам'яті про діяльність української армії 1917–1921 рр. (на прикладі військового формування Січових стрільців). *Historical and Cultural Studies*. 2014. Vol. 1, no. 1. С. 107–111.

4 Передирий В. *Видання «Червоної Калини» (1922–1939): історико-бібліографічне дослідження*. Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, 2004. 357 с.

5 Корновенко С. Селянська революція в Україні початку ХХ ст.: хронологія і внутрішня періодизація. *Український селянин*. 2017. Вип. 17. С. 48–56; Корновенко С., Глібшук М., Ільницький В., Компанієць О., Лозовий В., Пасічна Ю., Тельвак В. *Селяноцентричний феномен Української революції 1917–1921 рр.: аграризм*. Черкаси, 2021. 244 с.

6 Від редакції. *Літопис Червоної Калини*. 1929. № 1. С. 2.

7 З Новим Роком. *Літопис Червоної Калини*. 1932. № 1. С. 2.

8 Від Видавництва. *Літопис Червоної Калини*. 1938. № 1. С. 3.

9 Зберігаймо історичні цінності. *Літопис Червоної Калини*. 1930. № 10. С. 2–3.

tive, we note that the journal practiced oral history approaches.

By genre, we can single out the following forms of works: memories (war memoirs), diaries (some of their fragments have been made public), historical and military essays (short historical articles). Their authors were not professional writers, but ordinary citizens – participants in the military operations of 1914–1921. According to the origin of the authors and their affiliation to certain military formations, we propose to single out three groups of works on peasant topics: the posts of prisoners of war of the Austrian army or the USR Legion; memories of direct participants of the peasant revolution, natives of Dnipro Ukraine; the work of soldiers of the USR, UGA and the army of the Ukrainian People's Republic. In terms of content and issues, the military memoirs of the CRGR provide, first of all, coverage of the military career of the author or his military unit, while the peasant theme is of a secondary nature. The reproduction of this background allows us to reconstruct the fragments of the course of the peasant revolution in the Dnipro Ukraine through the eyes of the military: their contacts with the peasantry, the description of peasant attitudes, the characteristics of the peasant republics and the situation in the countryside.

The first group of memoirs – testimonies of prisoners of war about their stay in Dnieper Ukraine and relations with the peasantry – is represented by the works of two authors. Stepan Stechyshyn in the post «From the Memories of a Prisoner of War» characterized the state of the Ukrainian movement and the mood of the peasants of the Pyryatyn county of the Poltava governorate in 1916–1917. He met Ye. Chykalenko and, together with other prisoners of war from Galicia, actively participated in educational work in the county, and witnessed the destruction of landlord estates by peasants (he considered Bolshevik propaganda to be the reason for this)¹⁰. Lieutenant Volodymyr Struts of the USR in his memoirs «Bandit» revealed the situation in the villages of the Verkhniodniprovsk county of the Katerynoslav governorate in the second half of 1917. There he spent four months after escaping from captivity as a representative of

the Central Council for food work. The author witnessed the robbery of the landlord's economy by the peasants¹¹.

The second group of materials on peasant topics was created by the Ukrainian military – direct participants of the peasant revolution, natives of the Dnipro Ukraine. In their memoirs, Mykhailo Mykhaylyk and Fotii Meleshko recreated a comprehensive picture of the course of the peasant revolution within the village of Glodosy in the Kherson region. M. Mykhailik was a participant in the World War I, the battle near Kruty, personal adjutant of the Lypovets starost during the Hetmanate period, and under the Directory – a lieutenant in the army of the Ukrainian People's Republic. He died in exile in 1924, and numerous memories were scattered: some were confiscated by the police, others were dismantled by private individuals¹². It is because of this that the memoirs «Ukrainian Village in the Times of the National Revolution (Memories from the Struggle for the Liberation of One Village)», published in 1934, did not have an end. M. Mykhailik's manuscript is very informative in terms of content: the author described the cultural life in Glodosy before the February Revolution of 1917, the socio-political activation of the village community, the national-cultural and land initiatives of its members, clarified the circle of organizers of the peasant revolution in the village and its course at different stages (1917–1920)¹³.

Six months after the publication of M. Mykhailik's memoirs, the publishers of the CRGR published the memoirs of his fellow countryman and associate F. Meleshko, «Glodosy in the Time of the National Revolution», written in Prague in 1934. The author, an organizer of the Free Cossacks in Glodosy, criticized some of the statements of the late M. Mykhailik and presented his version of the course of the peasant revolution within this village. F. Meleshko deepened the information about the participants of the Ukrainian movement, the foundation and activities of the Free Cossacks¹⁴. In other memoirs – «Nestor Makhno and his Anarchy» (written in Prague in 1934 and published in Nos. 1–4 for 1935)¹⁵, F. Meleshko reflected on his impressions of the short-term cooperation of the Glo-

10 Стечишин С. Зі споминів полоненого. *Літопис Червоної Калини*. 1932. № 7–8. С. 17–21.

11 Струць В. Бандит. *Літопис Червоної Калини*. 1933. № 3. С. 17–22; № 4. С. 9–10.

12 Михайлик М. День 16 січня 1918 р. (ст. ст.). *Літопис Червоної Калини*. 1932. № 2. С. 11.

13 Михайлик М. Українське село в часи національної революції (Спомин з часів боротьби за визволення одного села). *Літопис Червоної Калини*. 1934. № 1. С. 10–14; № 2. С. 5–9.

14 Мелешко Ф. Глодоси в часи національної революції. *Літопис Червоної Калини*. 1934. № 7–8. С. 20–24.

15 Мелешко Ф. Нестор Махно та його анархія. *Літопис Червоної Калини*. 1935. № 1. С. 10–14; № 2. С. 12–14; № 3. С. 9–11; № 4. С. 14–17.

dosy rebels with N. Makhno in the summer of 1919. It consisted in an attempt to organize cultural and educational work among the Makhno army: staging performances, reading essays, creating a hiking library¹⁶. The author described the attitude of N. Makhno and his rebels towards the peasants, the situation in the villages during the military-political confrontation of various military formations (robbing of the peasants, destruction of the remnants of the landowners' estates). The chieftain himself and his army received a negative assessment from F. Meleshko.

The third group of materials on peasant topics, published in the columns of the CRGR, consists of the memories of soldiers, representatives of the formations of the USSR and the UGA. This group is the most numerous and diverse in content and issues. A different body of sources consists of the memories of the Ukrainian Sich Riflemen dedicated to the Hetmanate period. In his memoirs «16 months in the ranks of the Kyiv Sich Riflemen» Ivan Vyslotsky, a standard-bearer of the USSR regiment, described his unsuccessful campaigning for the Central Rada in the village of Shkarivka near Bila Tserkva in the Kyiv region in the summer of 1918¹⁷.

The memories of Vasyly Ben, S. Petliura's assistant in the All-Ukrainian Union of Zemstvos, contain references to the atrocities committed by punitive squads during the time of the Hetmanate of P. Skoropadsky¹⁸. General and rather indirect information about the reaction of the Ukrainian countryside to punitive actions can be found in the memoirs of the USSR sotnyk Yevhen Zyblykevych¹⁹.

The posts of Ivan Andrukh, Nykyfor Avramenko, Zenon Stefaniv allow us to compare the vision of riflemen who served in the Zaporizhzhia Corps of General O. Natiyev with the situation in the border villages of Kharkiv and Chernihiv governorates. The memoirs of USSR sotnyk I. Andrukh were written on October 15, 1919 in the village of Zelenche (now Ternopil Oblast) under the impression of fighting (the author himself was shot by the Bolsheviks in 1921). He mentioned the disarmament and arrest by shooters of the punitive squad, which took

away the peasants' property and at the same time abused it in the village Buchky in Chernihiv region²⁰. After the publication of these memoirs, N. Avramenko issued critical remarks in which he refuted his compatriot's accusation that the soldiers of the 2nd Zaporizhzhia Regiment had robbed Ukrainian peasants (in his opinion, the soldiers requisitioned landowner's cattle from the peasants to feed the regiment), clarified the differences in attitude to the national issue of the Dnipro and Galician starshyna²¹. Another soldier of the 2nd Zaporizhzhia Regiment – Zenon Stefaniv (later a lieutenant of the UGA) described the mood and daily life of the peasantry in the border counties of the Chernihiv governorate: «the peasants are dark, unconscious», did not follow cleanliness and were under «Moscow influence»²². The presence of Ukrainian soldiers in this region contributed to the national awareness of the peasantry.

The second corpus of memoirs was created by the soldiers of the UGA about their stay in «Greater Ukraine», which lasted from July 1919 to the beginning of 1920. One of the first publications on peasant topics and a valuable source on the history of the peasant revolution was the article by Lieutenant Carl Ario «Essay on History of 14th brigade of UGA» (the author was the chief of staff of this brigade). The article was published in 10 issues of the CRGR for 1930²³, it contains maps-schemes of military actions, photos of UGA soldiers. By genre, it is a historical-military essay with minor autobiographical elements. The chronological boundaries of this work cover a long period – from the crossing of Zbruch in mid-July 1919 to the beginning of April 1920. The author uses the term «Great Ukraine» used in the orders of the UGA²⁴. K. Ario described the peculiarities of the UGA's relations with the peasantry of the Dnipro Ukraine (the route of the 14th Brigade passed through the territory of Podillia and Kherson regions): the peasants' perception of the Galician soldiers, assistance of military to the peasants during harvesting, food relations, and the political attitudes of the peasants. The situation in the German colonies of the Kherson governorate,

16 Мелешко Ф. Нестор Махно та його анархія. *Літопис Червоної Калини*. 1935. № 3. С. 9.

17 Вислоцький І. 16 місяців у рядах київських Січових Стрільців. *Літопис Червоної Калини*. 1935. № 9. С. 16.

18 Бень В. Чия вина? *Літопис Червоної Калини*. 1929. № 2. С. 19.

19 Зибликевич Е. Листопадові події на Великій Україні в 1918 р. *Літопис Червоної Калини*. 1929. № 3. С. 7.

20 Андрух І. Січові Стрільці у корпусі ген. Нагіїва. *Літопис Червоної Калини*. 1930. № 5. С. 17.

21 Авраменко Н. Причинки до споминів бл. п. сот. Івана Андруха: «Січові Стрільці в Запорожській дивізії Отамана Нагіїва». *Літопис Червоної Калини*. 1931. № 3. С. 8–10.

22 Стефанів З. Два роки в Українській Армії (Спомини 17-літнього підхорунжого). *Літопис Червоної Калини*. 1932. № 10. С. 9–10.

23 Аріо К. Нарис історії XIV бригади УГА. *Літопис Червоної Калини*. 1930. № 1. С. 16–18; № 2. С. 18–19; № 3. С. 19–20; № 4. С. 20–22; № 5. С. 19–21; № 6. С. 20–22; № 7–8. С. 25–29; № 9. С. 16–18; № 10. С. 19–20.

24 Аріо К. Нарис історії XIV бригади УГА. *Літопис Червоної Калини*. 1930. № 1. С. 16, 18.

to whose territory the remnants of A. Denikin's allied UGA formations were moved in January 1920, and the attitude of the colonists towards the Galician soldiers are described in detail. The author critically evaluated the results of his observations regarding the attitude of the peasants to the UGA, because the military unit was constantly moving, the soldiers stayed in the villages for 2-3 days: «The average population, since it was Ukrainian, was quite conscious and treated it, if not favourably, but still not hostile»²⁵.

The military memoirs of other Galician soldiers allow us to compare, verify and supplement the information given by K. Ario, in particular the memoirs of corporal Yaroslav Hrynevych «With the 14th Brigade in Great Ukraine» (a description of the Voroshilivka Peasant Republic and German colonies in the Kherson region)²⁶, the memoirs of Rifleman Bekalenko about the stay of the 3rd Brigade of RUGA in the German colony of Kolosovo (Bergdorf, now Transnistria) (a description of the street, village, and a typical German farm was made)²⁷, a post by subchief Denys Onyshchuk about the stay of the 2nd artillery division of the 3rd brigade of the RUGA in the wealthy German colony of Tsebrykovo in the Kherson region in the spring 1920 (disarmament by the Bolsheviks and assistance to Galicians by wealthy peasants during their escape)²⁸.

Volodymyr Marak described his military career and interaction with the peasantry in the work «A Brief History of the 9th Artillery Regiment of the UGA». This military unit marched on Kyiv, from where it was forced to retreat and wintered in Podillia. The author noted the consistent support of the Galician military by the peasants: during the typhus epidemic, the Christmas celebration, the regiment's performance against the Bolsheviks in April 1920²⁹.

The memoirs of lieutenant Petro Mygovych «At the 7th Lviv Brigade in Great Ukraine» shed light on the perception of the Galician army by the peasants of Podillia and Kyiv region, the cultural and educational activities of the soldiers, and the food condition of both the soldiers and the peasants. The military unit led an offensive on Kyiv in the summer of 1919, and the Galician

soldiers felt the difference in the attitudes of the peasantry – inhospitable attitude in the Podillia governorate devastated by military actions and support in the still prosperous villages of the Kyiv governorate at that time³⁰.

The author of the post «The Path of the 1st Galician Corps on the Campaign to Kyiv» was Mykhailo Skydan (a native of Kyiv region) – a member of the Labour Congress, a representative of the State Inspectorate, appointed to the headquarters of the 1st Corps of the UGA as a mediator between the population and the army³¹. The author analysed in detail the change in the attitudes of the peasantry and the organization of interaction with them as parts of the UGA advanced through the territory of the Dnipro Ukraine: the indifferent attitude of the nationally ignorant and war-weary population of the border strip, establishing contacts and communication with the Podillia peasants, conducting explanatory work among the peasants and organizing cultural events; establishment of food supply, assistance to peasants in collecting bread³². Galicians drew attention to the reluctance of the local peasant youth to fight: «Why are they at home and not fighting? Why do we have to fight, and they no?»³³.

Myroslav Kapii added a small fragment to the mosaic of attitudes of the peasantry, which had a changing character: in the village Letava in Podillia, he met sympathizers of the Central Rada (she gave the peasants land, then there was still kerosene and salt), and in general the peasants were indifferent to other short-lived political regimes and expressed the desire to establish a strong government³⁴. Such attitudes were popular in connection with the spread of destructive phenomena of the revolutionary era: in the spring of 1919, peasants robbed military trains with food, stole other military property, did not show empathy for wounded and sick riflemen, etc.

Memoirs dedicated to the events of the fall of 1919 have a typical character – each author faced a typhus epidemic and described the difficulties of overcoming the disease. In particular, lieutenant Pavlo Magas recalled the placement

25 Аріо К. Нарис історії XIV бригади УГА. *Літопис Червоної Калини*. 1930. № 9. С. 18.

26 Гриневич Я. З XIV Бригадою на Великій Україні. *Літопис Червоної Калини*. 1935. № 7–8. С. 2, 5–6.

27 Бекаленко. З днів УГА. Картки із денника 17-літнього учасника визвольних змагань. *Літопис Червоної Калини*. 1929. № 3. С. 10.

28 Онищук Д. Останній акт: (Уривок зі споминів 2-го тяжкого дивізіону 3 бригади ЧУГА). *Літопис Червоної Калини*. 1931. № 9. С. 4, 10.

29 Марак В. Коротка історія 9 гарматного полку УГА. *Літопис Червоної Калини*. 1932. № 1. С. 17–21.

30 Мигович П. При VII-й Львівській Бригаді на Великій Україні. *Літопис Червоної Калини*. 1938. № 3. С. 16.

31 Скидан М. Шлях I-го Галицького Корпусу в поході на Київ. *Літопис Червоної Калини*. 1936. № 2. С. 7.

32 Ibid. С. 7–8.

33 Ibid. С. 10.

34 Капій М. За Збручем: Уривок із споминів. *Літопис Червоної Калини*. 1933. № 7–8. С. 12.

of his unit in dirty houses in the impoverished, pro-Russian village of Kanava near Nemyriv³⁵. The Christmas Eve among the inhospitable peasants of Podillia of the military, weakened by the typhus epidemic of the UGA, was described by gunner Stepan Vengrynovych («Christ is Born»)³⁶. In total, CRGR published three of his posts, designed as excerpts from a diary. In the second post «From the Memories of a Gunner», standard-bearer S. Vengrynovych described the villages through which his military unit passed in early January 1920 to their destination in the Kherson governorate, described the German colonies of Kassel and Neudorf (the economy, life and customs of the German colonists)³⁷.

The third post by S. Vengrynovych «Spring of 1920 in Ukraine» covers the period from April 11, 1920 (Military Galicians celebrated Easter in Birczula) to May 8, 1920 (the author was traveling from Vapnyarka to Zhmerynka to join the troops of S. Petliura). S. Vengrynovych told about the assistance of the Galician military in running the household to the local peasants and their support to the Galicians who opposed the Bolsheviks – the author himself found shelter with the peasants and worked on the hamlet³⁸.

Sotnyk Mykola Alyskevych in his memoirs «Half a Year under the Bolsheviks» described the long epic of the return of riflemen from Podillia to Galicia³⁹: treatment for typhus in Balta (beginning of February 1920), hiding together with other officers in the village of Popova Hrebliia (Olgopil County, Podillia Governorate), unsuccessful attempt to cross to Romania, further journeys in Podillia, and support of 18 fugitives from Galicia by the community of the village of Labushne of the Balta County.

Hospitable attitude of residents of the Babushky village in April 1920 (Zhytomyr region), in the last days of the UGA's stay in Dnipro Ukraine was described by Osyp Nimylovych: «... the houses in Dnipro Ukraine were not poor at that time, there was enough to eat and drink in each»⁴⁰.

Galician soldiers dressed in peasant clothes and helped the peasants work in the fields. The

peasants provided them with food, certificates and warned them of danger. The memoirs of UGA soldiers allow us to determine the social basis of this support and to find out the motivation of those people who hid Galician soldiers.

A lot of information about the peasant republics is provided as for the military-historical journal in the «The Chronicle of the Red Guelder Rose». Lieutenant K. Ario and standard-bearer Ya. Hrynevych cite the example of the «Voroshilivka Republic» in Podilla, which united three villages (Voroshilivka, Vytava, Selishche), resisted all armies and took care of its own economic interests. The authors gave a negative description of this republic – a «bandit and robbery organization»⁴¹. Pavlo Selezion («a resident of the Sarny region and a witness to all those sad events») in two small posts characterized the two Bolshevik republics in Volyn: Prigorynska (the city of Dubrovysia with the Dubrovysia Volost)⁴² and Dermanska (which existed for a few days)⁴³. Both posts have a small volume and are not very informative in terms of content. Features of the Chyhyryn and Kholodny Yar republics were characterized by Yuriy Gorlis-Gorsky: principles of self-organization of the peasants, slogans and motives of their struggle, leaders⁴⁴.

The conclusions. The circle of authors of «The Chronicle of the Red Guelder Rose», who included materials on peasant topics in their posts, is quite wide. Both officers and riflemen, participants in the military operations of 1914–1921, recorded their experience of being in the Dnipro Ukraine («Greater Ukraine»). According to the genre and species characteristics of the publication of the CRGR, it can be classified as memoirs (war memoirs), diaries, historical and military essays (short historical articles). Based on the origin of the authors and their affiliation to certain military formations, we have distinguished three groups of works: posts of prisoners of war (of the Austrian army, USSR Legion); memories of direct participants of the peasant revolution, natives of Dnipro Ukraine; works of soldiers of the USSR, UGA and the army of the Ukrainian People's Republic (the last group is

35 Магас П. В обіймах тифозної горячки. *Літопис Червоної Калини*. 1933. № 10. С. 4.

36 Венгринович С. Христос Раждається. *Літопис Червоної Калини*. 1932. № 1. С. 14.

37 Венгринович С. Зі споминів гарматчика. *Літопис Червоної Калини*. 1932. № 2. С. 14–16.

38 Венгринович С. Весна 1920 р. на Україні. *Літопис Червоної Калини*. 1932. № 5. С. 6–8.

39 Аліськевич М. Пів року під більшовиками. *Літопис Червоної Калини*. 1933. № 9. С. 21–23; № 10. С. 10–13; № 11. С. 20–22; № 12. С. 20–24.

40 Німилевич О. Спомини про останні дні 3-го полку I-ої бригади УСС. *Літопис Червоної Калини*. 1936. № 5. С. 20.

41 Аріо К. Нарис історії XIV бригади УГА. *Літопис Червоної Калини*. 1930. № 9. С. 16; Гриневич Я. З XIV Бригадою на Великій Україні. *Літопис Червоної Калини*. 1935. № 7–8. С. 2.

42 Селезіон П. «Прігорінская Советская Соціалістическая Республіка». *Літопис Червоної Калини*. 1931. № 6. С. 10.

43 Селезіон П. «Дерманська Республіка». *Літопис Червоної Калини*. 1931. № 7–8. С. 14.

44 Горліс-Горський. Холодний яр. *Літопис Червоної Калини*. 1932. № 10. С. 6–8.

the most numerous). The intensity of the preparation of publications on peasant topics falls on the first half of the 1930s.

The chronological limits of the CRGR publications on peasant topics, as well as the territorial localization of the events covered, are determined by the time and place of stay of the authors in the territory of the Dnipro Ukraine (within the periodical, this is the period 1917–1920). The period of the second half of 1919 – the beginning of 1920 was recreated in the most detailed way by the efforts of the soldiers of the UGA. Territorially, the publications of the CRGR present certain aspects of history of peasant revolution in some localities of almost the entire Dnipro Ukraine.

The authors of the memoirs revealed many aspects of the peasant revolution: pogroms by peasants of landlord estates, the nature of the policy of «reconciliation» with landlords, the phenomenon of peasant republics, the peculiarities of national and cultural life and peasant attitudes in different regions. For a long time, we consider the memoirs of M. Mykhailiuk, F. Melshko and the article of K. Ario to be the most informative sources for the study of the peasant revolution in certain regions. The lack of meth-

odology for writing memoirs, the shortcomings of narrative sources (subjectivity, factual errors) significantly reduce the scientific value of the materials of the CRGR. Publications of the journal can serve as an additional source for the study of under-researched pages of the peasant revolution in Dnipro Ukraine of the period 1917–1920, in particular, its social and political aspects (clarification of the attitudes of the peasantry, its relations with the military).

Acknowledgements. The author of the article is sincerely grateful to the head of the Department of Ukrainian Studies of the V. Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine, candidate of historical sciences Kostyantyn Kurylyshyn for his help in the selection of literature, as well as to all members of the editorial board for their advice during the research and writing of the article.

Financing. The article was prepared based on the results of the research residency «The City, Citizens and Military Armies of the Ukrainian People's Republic: Perception of the Peasant Revolution in Ukraine and the Experience of Interaction (1917-1920)» at the Centre for Urban History of Central-Eastern Europe (Lviv, January 2022).

References:

1. Alyskevych, M. (1933). Piv roku pid bilshovykamy [Half a year under the Bolsheviks]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. No. 9, 21–23; No. 10, 10–13; No. 11, 20–22; No. 12, 20–24. [in Ukrainian].
2. Andruk, I. (1930). Sichovi Striltsi u korpusi hen. Natiiva [The Sich Riflemen in the corps of Gen. Natiiv]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. No. 4, 5–8; No. 5, 15–17. [in Ukrainian].
3. Ario, K. (1930). Narys istorii XIV bryhady UHA [Essay on the history of the 14th Brigade of the UGA]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. No. 1, 16–18; No. 2, 18–19; No. 3, 19–20; No. 4, 20–22; No. 5, 19–21; No. 6, 20–22; No. 7–8, 25–29; No. 9, 16–18; No. 10, 19–20. [in Ukrainian].
4. Avramenko, N. (1931). Prychynky do spomyniv bl. p. sot. Ivana Andrukha: «Sichovi Striltsi v Zaporozhskii dyvizii Otamana Natiiva» [Reasons for commemorating the blessed memory of centurion Ivan Andrukha: «Sich Riflemen in Otaman Natiiv's Zaporizhia Division»]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 3, 8–10. [in Ukrainian].
5. Bekalenko. (1929). Z dniv UHA. Kartky iz dennyka 17-litnoho uchasnyka vyzvolnykh zmahan [Since the days of UGA. Cards from the diary of a 17-year-old participant in the liberation struggle]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*, 3, 9–10. [in Ukrainian].
6. Ben, V. (1929). Chyia vyna? [Whose fault?]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 2, 19. [in Ukrainian].
7. Horlis-Horskyi. (1932). Kholodnyi yar [The Cold Ravine]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 10, 6–8. [in Ukrainian].
8. Hrynevych, Ya. (1935). Z XIV Bryhadoiu na Velykii Ukraini [With the 14th Brigade in Greater Ukraine]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 7–8, 2–6. [in Ukrainian].
9. Kapii, M. (1933). Za Zbruchem: Uryvok iz spomyniv [Beyond Zbruch. Excerpt from memoirs]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 7–8, 11–13. [in Ukrainian].

10. Khoma, I. (2014). Zberezhennia ta populiaryzatsiia istorichnoi pam'iaty pro diialnist ukrainskoi armii 1917–1921 rr. (na prykladi viiskovoho formuvannia Sichovykh striltsiv) [Preservation and promotion of historical memory of the activities of the Ukrainian Army 1917–1921 (on the example of the military formation of Sichovykh Stril'tsiv)]. *Historical and Cultural Studies*. Vol. 1, no. 1, 107–111. [in Ukrainian].
11. Khoma, I. (2016). *Istoriia viiskovoho formuvannia Sichovykh striltsiv (1917–1919 roky) [History of the military formation of the Sich Riflemen (1917–1919)]*. Lviv : Publishing House of Lviv Polytechnic. [in Ukrainian].
12. Kornovenko, S. (2017). Selianska revoliutsiia v Ukraini pochatku XX st.: khronolohiia i vnutrishnia periodyzatsiia [The Ukrainian Peasant Revolution in the Early XXth Century: Chronology and Autonomie Periodicity]. *Ukrainskyi selianyn [Ukrainian Peasant]*. 17, 48–56. [in Ukrainian].
13. Kornovenko, S., Hlibishchuk, M., Ilytskyi, V. et al. (2021). *Selianotsentrychnyi fenomen Ukrainiskoi revoliutsii 1917–1921 rr.: ahraryzm [The peasant-centric phenomenon of the Ukrainian revolution of 1917–1921: agrarianism]*. Cherkasy. [in Ukrainian].
14. Mahas, P. (1933). V obiimakh tyfoznoi horiachky [In the grip of typhoid fever]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 10, 4–5. [in Ukrainian].
15. Marak, V. (1932). Korotka istoriia 9 harmatnoho polku UHA [A brief history of the 9th artillery regiment of the UGA]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 1, 17–21. [in Ukrainian].
16. Meleshko, F. (1934). Hlodosy v chasi natsionalnoi revoliutsii [Hlodosy in the times of the national revolution]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 7–8, 20–24. [in Ukrainian].
17. Meleshko, F. (1935). Nestor Makhno ta yoho anarkhiia [Nestor Makhno and his anarchy]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. No. 1, 10–14; No. 2, 12–14; No. 3, 9–11; No. 4, 14–17. [in Ukrainian].
18. Myhovych, P. (1938). Pry VII-ii Lvivskii Bryhadi na Velykii Ukraini [With the 7th Lviv Brigade in Greater Ukraine. Chronological course of events]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. No. 2, 5–8; No. 3, 13–16; No. 4, 5–8; No. 5, 14–17; No. 6, 15–18; No. 7–8, 25–29. [in Ukrainian].
19. Mykhailyk, M. (1932). Den 16 sichnia 1918 r. (st. st.) [Day of January 16, 1918 (old style)]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 2, 11–13. [in Ukrainian].
20. Mykhailyk, M. (1934). Ukrainske selo v chasy natsionalnoi revoliutsii (Spomyn z chasiv borotby za vyzvolennia odnogo sela) [Ukrainian countryside in the times of the national revolution (Memories from the times of the struggle for the liberation of one village)]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. No. 1, 10–14; No. 2, 5–9. [in Ukrainian].
21. Nimylovych, O. (1936). Spomyny pro ostanni dni 3-ho polku I-oi bryhady USS [Memories of the last days of the 3rd regiment of the 1st brigade of the USSR]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 5, 20–21. [in Ukrainian].
22. Onyshchuk, D. (1931). Ostannii akt: (Uryvok zi spomyniv 2-ho tiazhkoho dyvizionu 3 bryhady ChUHA) [The last act (excerpt from the memoirs of the 2nd heavy division of the 3rd brigade of the Red UGA)]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 9, 4–10. [in Ukrainian].
23. Peredyrii, V. (2004). *Vydannia «Chervonoi Kalyny» (1922–1939): istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia [«The Chervona Kalyna Chronicle» (1922–1939): historical and bibliographical research]*. Lviv : Lviv V. Stefanyk Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
24. Selezion, P. (1931). «Dermanska Respublyka» [«Derman Republic»]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 7–8, 14. [in Ukrainian].
25. Selezion, P. (1931). «Prihorinskaia Sovietskaia Sotsiialisticheskaia Respublika» [«Prihorinskaya Soviet Socialist Republic»]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. 6, 10. [in Ukrainian].
26. Skydan, M. (1936). Shliakh I-ho Halytskoho Korpusu v pokhodi na Kyiv [The path of the 1st Galician corps in the campaign on Kyiv]. *Litopys Chervonoi Kalyny [The Chervona Kalyna Chronicle]*. No. 2, 7–10; No. 3, 14–19; No. 4, 10–14; No. 5, 9–13. [in Ukrainian].

27. Stefaniv, Z. (1932). Dva roky v Ukrainiskii Armii (Spomyny 17-litnoho pidkhorunzhoho) [Two years in the Ukrainian Army (Memoirs of a 17-year-old conscript)]. *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. No. 9, 8–10; No. 10, 9–13. [in Ukrainian].
28. Stechyshyn, S. (1932). Zi spomyniv polonenoho [From the memories of a prisoner of war]. *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. 7–8, 17–21. [in Ukrainian].
29. Struts, V. (1933). Bandyt [Bandit]. *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. No. 3, 17–22; No. 4, 9–10. [in Ukrainian].
30. Venhrynovych, S. (1932). Khrystos Razhdaietsia [Christ Is Bourn]. *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. 1, 14–15. [in Ukrainian].
31. Venhrynovych, S. (1932). Vesna 1920 r. na Ukraini [Spring of 1920 in Ukraine]. *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. 5, 6–8. [in Ukrainian].
32. Venhrynovych, S. (1932). Zi spomyniv harmatchyka [From the memories of a gunner]. *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. 2, 14–16. [in Ukrainian].
33. Vid redaktsii [From the editorial office] (1929). *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. 1, 2. [in Ukrainian].
34. Vid Vydavnytstva [From the Publishing House]. (1938). *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. 1, 3. [in Ukrainian].
35. Vyslotskyi, I. (1935). 16 misiatsiv u riadakh kyivskykh Sichovykh Striltsiv [16 months in the ranks of the Kyiv Sich Riflemen (1918–1919)]. *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. No. 7–8, 29–34; No. 9, 14–18; No. 10, 6–7; No. 11, 20–22; No. 12, 9–12. [in Ukrainian].
36. Z Novym Rokom [Happy New Year]. (1932). *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. 1, 2. [in Ukrainian].
37. Zavalniuk, O., & Oliinyk S. (2013). *Ukrainska Halytska armiia na Podilli (lypen 1919 – traven 1920 rr.)* [The Ukrainian Galician Army in Podilla (July 1919 – May 1920)]. Kam'ianets-Podilskyi : Medobory-2006. [in Ukrainian].
38. Zberihaimo istorychni tsinnosti [Let's preserve historical values]. (1930). *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. 10, 2–3. [in Ukrainian].
39. Zyblykevych, E. (1929). Lystopadovi podii na Velykii Ukraini v 1918 r. [November events in Great Ukraine in 1918]. *Litopys Chervonoi Kalyny* [The Chervona Kalyna Chronicle]. 3, 6–9. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 09.10.2022

Схвалено до друку / Accepted: 25.11.2022

Yuriy Prysiazhniuk

*PhD hab. (History), Professor of the Department of History of Ukraine,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy. Cherkasy. Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>

e-mail: yu-prysyazhnyuk@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Prysiazhniuk, Yu. (2022). Methodical recommendations for teaching the agrarian history of Ukraine in the second half of the 19th – first third of the 20th century in secondary school. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 28, 64-71. (In English). doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Prysiazhniuk

METHODICAL RECOMMENDATIONS FOR TEACHING THE AGRARIAN HISTORY OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19th – FIRST THIRD OF THE 20th CENTURY IN SECONDARY SCHOOL

Abstract. *The purpose of the research is to analyze and synthesize the problems of modern methodical support in the process of teaching the agrarian history of Ukraine in the second half of the 19th – the beginning (first third) of the 20th century in the ninth and tenth grades of secondary schools.*

Scientific novelty. *The author's previous publication, which concerned the teaching of the history of Ukraine in the first half of the 19th century about the dominance of the agrarian (agricultural) way of life of the peasantry, has not lost its relevance in the future¹. A special place here belongs to the period, which is usually described as «the beginning of the 20th century». The author proposes to expand it and define it as «the first third of the 20th century», based on the results of research recorded in modern Ukrainian historiography. Rejection of the stereotypes of political history in favor of a more productive socio-cultural (mental) paradigm seems fully justified. The factual material proposed by the author is also a novelty, which proves the methodical readiness of the historian teacher to form students' mathematical, social and civic competence.*

Methodology. *New approaches will be proposed to solving the didactic tasks of teaching the history of Ukraine in secondary school, due to the possibility of involving more empirical facts and a steady trend towards a higher level of their generalization.*

Conclusions. *Thinking in two directions – scientific and methodical, the author directly and indirectly argues his idea that it is extremely appropriate to add more «agrarian content» to curricula on the history of Ukraine or an integrated course on history in school education.*

The past of Ukraine in the second half of the 19th and the beginning (first third) of the 20th centuries belongs to the «traditional» subjects of the academic discipline «History of Ukraine». Today, its teaching is organizationally divided between the 9th and 10th grades, which creates additional difficulties in its study by students. At first glance, it seems that the situation is hopeless and it is impossible for the teacher to violate these established norms and prescriptions.

The state of affairs has changed noticeably recently, this is primarily due to the spread of digital technologies in the educational space, as well as the reform of the educational sector (transition to the New Ukrainian School). The conducted research convincingly proves the need to make several important variations in didactics. Also, in addition to the above-mentioned need to expand the chronology of the teaching of the topic of the first third of the 20th century, attention is drawn to highlighting the problems of socio-economic modernization of peasants, which during the study it is advisable for the practicing teacher to return to economic (mathematical) calculations, which will make it possible to avoid excessive politicization of the educational material. It is worth remembering that the social and economic aspects of life remained dominant for the inhabitants of the traditional village. Regarding the first third of the 20th century, the teacher should pay attention not to the factual material itself (besides, it is properly presented in textbooks for students), but to the formation of social and civic competence. It can be achieved on the basis of education (meth-

¹Присяжнюк Ю. Методичні аспекти викладання аграрної історії кінця XVIII – першої половини XIX ст. у ЗЗСО. *Український селянин*. 2022. Вип. 27. С. 61–66. doi: 10.31651/2413-8142-2022-27-Prysiazhniuk

odological variation) of the complex evolution of the Ukrainian peasantry, which at that time was simultaneously involved in several historical processes.

Key words: village, peasantry, peasant nation, agrarian society, agriculture, test, method.

Юрій Присяжнюк

доктор історичних наук, професор кафедри історії України,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>

e-mail: yu-prysyazhnyuk@ukr.net

Бібліографічний опис для цитування: Присяжнюк Ю. Методичні рекомендації викладання аграрної історії України другої половини XIX – першої третини XX ст. учням середніх шкіл. *Український селянин*. 2022. Вип. 28. С. 64-71. doi: 10.31651/2413-8142-2022-28-Prysyazhnyuk

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИКЛАДАННЯ АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТ. УЧНЯМ СЕРЕДНІХ ШКІЛ

Анотація. *Мета* розвідки – проаналізувати та синтезувати проблеми сучасного методичного забезпечення викладання аграрних аспектів історії України другої половини XIX – початку (першої третини) XX ст. у дев'ятих і десятих класах ЗЗСО.

Наукова новизна. Згадане в попередній авторській публікації, яка стосувалася викладання історії України в першій половині XIX ст., домінування аграрного (сільськогосподарського) способу життєдіяльності населення (селянства), не втратило своєї актуальності й надалі. Особливе місце тут належить періоду, який прийнято окреслювати як «початок XX ст.». Спираючись на отримані результати досліджень, які зафіксовані в сучасній українській історіографії (селянства й не лише), автор пропонує розширити його й надалі визначити «першою третьою XX ст.». Відмова від стереотипів політичної історії на користь більш продуктивної соціокультурної (ментальної) парадигми видається вповні обґрунтованою. Новизною позначається і пропонований автором фактологічний матеріал, який засвідчує методичну готовність учителя-історика формувати в учнів математичну, також соціальну та громадянську компетентності.

Висновки. Розмірковуючи водночас у двох пізнавальних площинах – науковій (методологічній) і методичній – автор статті безпосередньо й опосередковано аргументує свою ідею про те, що порівняно більше наповнення навчальних програм із історії України (або, за потреби, інтегрованого курсу з історії) «аграрним змістом» у шкільному курсі вкрай доцільне.

Минушина України другої половини XIX – початку (першої третини) XX ст. належить до «традиційних» тем навчальної дисципліни «історія України». Ба більше, на сьогодні її викладання організаційно поділено між 9-им і 10-им класами, що створює додаткові труднощі в її вивченні учнями. На перший погляд здається, що вчителю неможливо порушити ці усталені норми й приписи.

В останній час ситуація помітно змінюється, що насамперед пов'язано з поширенням в освітньому просторі цифрових (інформаційних) технологій, а також з реформою освітньої галузі (переходом до Нової української школи). Проведене дослідження переконливо засвідчує потребу внесення кількох важливих варіацій у дидактику. Окрім згаданої вище потреби розширити хронологію викладання теми до першої третини XX ст., звертаємо увагу на таке: при висвітленні проблем соціально-економічної модернізації села (його людності) сьогодні вчителю-практику доцільно повернутися до економічних (математичних) розрахунків, що дасть змогу уникати надмірної політизації («націоналізації») навчального матеріалу. Варто пам'ятати, що соціальна й господарська сторони життя лишалися для мешканців традиційного села домінуючими. Натомість, що стосується власне першої третини XX ст., то особливу увагу вчителю виправдано приділити не самому фактологічному матеріалу (до того ж він належно представлений у пропонованих до використання підручниках), а формуванню соціальної та громадянської компетентності. Досягнути цього можна на основі

онаучнення (методологічного варіювання) складної еволюції українського селянства, яке в той період перебувало водночас у кількох історичних процесах (експериментах).

Ключові слова: село, селянство, селянська нація, аграрне суспільство, сільське господарство, тест, методика.

Problem statement. Study of agrarian aspects, peasant studies, landlord studies, etc. are extremely important for understanding the history of Ukraine in general. The period of the second half of the 19th – beginning of the 20th century is no exception. This period requires the increased attention of scientists and teachers, because revolutionary changes were taking place in the village at that time. We call them modernization, but such a characteristic requires careful analysis and clarification. This process was not universal and, one might say, «linear». This did not mean a simultaneous rejection of «relics». Modernization of the village could not take place only «from below», through changes in the peasant environment itself, but needed influence «from above». In other words, someone had to guide, define, facilitate, evaluate and even name these changes, the role of historiography should be emphasized separately¹. Therefore, the vocation of the teacher is to offer students a much higher level of synthesis of the village and the city, because without this it will be impossible to explain the complex processes of the agrarian history of Ukraine at the level of the achievements of modern historiography².

In order to achieve the goal and cope with the set tasks, the author offers a unique structure for the presentation of the results of his research: on the one hand, attention is paid to the formation of students' mathematical competence, on the other, social and civic competence. As a result, students should better operate with textual and numerical information, acquire skills in establishing the relationship between real objects of historical reality and knowledge (interpretive models), learn to use mathematical methods in life situations. They will also improve the ability to express their own opinion, listen and hear others, evaluate arguments and change their opinion based on evidence; argue and defend their position³.

It is appropriate to once again emphasize the importance of solving the issue of choice, which

is constantly faced by the history teacher. General approaches to solving the issue of choice were discussed in the above-mentioned author's publication, therefore we will pay attention to the following aspects: 1) problematic presentation of the thematic material of the second half of the 19th – the beginning (first third) of the 20th century should be provided on a comparatively more thorough scientific or historiographical basis; 2) the terminological or conceptual analysis should refer to changes in society, testify to a much more powerful modernization effect on the traditional life of the village, especially regarding the first decades of the 20th century; 3) it is expedient to expand the personified vision of historical eras (cultures) – from a better representation of the peasant environment to the intelligentsia, which was influenced by this «manly» world. Moreover, it is worth taking into account not only the still powerful neo-populist tradition, but also the obvious modernist tendency, as well as statesmen and regional officials. It is recommended to take into account a number of important aspects of the post-reform transformation, many of which are not sufficiently represented in the curriculum and textbooks, such as the financial situation (well-being level), specialization (economic, professional, gender, regional), migration, urbanization, social stratification, and more deeply – mental worldview evolution, etc. Micro-historical plots remain important, because they allow students to bring their ideas and knowledge as close as possible to the historical realities of the period they are studying. Also, the task of forming competences is gaining significant importance.

Research analysis. The problem proposed for analysis has received wide coverage in the scientific literature. Achievements can be conditionally divided into two parts. The first includes the works of philosophers, ethnologists, sociologists, economists, linguists, and religious scholars. These are the conceptual works of such well-known scientists as M. Weber,

1 Нечитайло В. Селянство як природне явище. *Український селянин*. 2005. Вип. 9. С. 10.

2 Михайлюк О. Соціокультурний аспект дослідження історії селянства України революційного періоду. *Питання аграрної історії України та Росії. Матеріали п'ятих наукових читань, присвячених пам'яті професора Д. Пойди*. Дніпропетровськ, 2004. С. 110.

3 Ключові компетентності здобувачів освіти 5–11 (12)-х класів (груп). URL : <https://sites.google.com/site/school105kr/prozorist/osvitna-programa/3-klucovi-kompetentnosti/3-2-klucovi-kompetentnosti-zdobuvaciv-osviti-5-11-12--h-klasiv-grup>

E. Tylor, E. Gellner, M. Eliade, L. Levy-Bruhl, A. Gurevich, Yu. Lotman, etc. The second part should include theoretical and case studies by D. Bairau, E. Carr, M. Levin, T. Shanin, V. Danilov, A. Graziosi, D. Beauvois, P. Trygub, O. Mykhailiuk, A. Zayarniuk, N. Temirova, V. Nechytaylo, S. Kornovenko, I. Farenii, R. Orishchenko, Ya. Platmir, Yu. Prysiashniuk. Most of the useful ideas, propositions and critically elaborated results, which are borrowed from the reasoning of these authors and used in the article, serve as the material for generalized conclusions⁴.

The purpose of the article: to propose and optimize a modern method of teaching the history of Ukraine in the second half of the 19th – the beginning (first decades) of the 20th century taking into account its agrarian nature. This need is motivated by several factors, two of which seem the most compelling. Firstly, it is the dominance of the agrarian (agricultural) way of life of the majority of the population, preservation of the foundations of traditional society. Secondly, there is a level of modern historiography that singles out the problem of the peasant nation, which requires a more attentive attitude to the synchronicity of the historical process than was previously thought.

The statement of the basic material. The author does not set a goal to teach a student or a novice teacher the methods of teaching (learning) the history of Ukraine. He sees his task in the optimization of work to ensure the formation of specific competencies in students of the 9th and 10th grades. The need to understand the general nature and specifics of the peasant reforms of the 1860s, primarily the Great Reform of 1861, which significantly accelerated the modernization (market transformation) of the village of Naddnipyrianshchyna, is dictated by many circumstances, and first of all, the mission of forming mathematical competence. This significantly actualizes the need to return to the advantages of socio-economic history, which has lost its attractiveness in recent decades. This happened because it stopped satisfying the demand for modern and postmodern paradigms in the conditions of the crisis of the «Marxist-Leninist» methodology. It is important to note that here we are not quite returning to

the Marxist understanding of history, with its rigid economic determinism. Modern scientific and cognitive models provide an opportunity to avoid the «traps» of the vulgar materialistic concept. Those models that suggest considering the economy as only one of the «subjects» of the historical process. That is, not all historical phenomena are derived from productive forces and production relations⁵. We leave only those calculations that proved the financial side in all respects of the purchase operation, which was difficult for the peasants. Thus, we deprive it of any attachment to the theory of class struggle. There is a better opportunity to imagine and understand the real situation of yesterday's landlords because of this and to determine the basis for creating a more perfect socio-cultural (or mental) synthesis. Such a step is due to didactic tasks that secondary education institutions must solve in a complex manner. So, it is important to calculate the financial component for a deeper understanding by students of the nature of the reforms, the starting conditions for the transformation of peasants into market relations, and a comprehensive analysis of their situation in the post-reform period.

The teacher should tell the students that in 1861 serfs were freed from personal (legal) dependence, but on the condition of buying the land. That's what the teacher's words should be. The analysis of land provision conditions requires a separate explanation. The serf was necessarily obliged to buy back the territory of land established by the state, the size of which differed in different regions of Naddnipyrianshchyna. The price of the land was calculated by 6 percent capitalization of the former annual rent. Pupils should know the conditions of the reform, as well as understand what the capitalization of the economy and all spheres of life and activity of a rural person is⁶. Pupils should acquire basic knowledge about the annual rent of a serf, a bank account, a loan, annual interest on invested or borrowed capital; in what way all these indicators worked in the conditions of the reform of the village. Regional peculiarities regarding the conditions of the reform and alternative options for the redemption operation provided by the royal legislation were important.

4 Фареній І. Про правомірність концепції «Великої селянської революції» В. П. Данилова. *Український селянин*. 2014. Вип. 14. С. 162–166.

5 Відділ рукописів Російської національної бібліотеки у м. Санкт-Петербурзі. Ф. 600. Ревізія сенатора О. О. Половцева Київської і Чернігівської губерній. Од. зб. 623. Записка о приобретении имений в Юго-Западном крае лицами русского происхождения (главным образом крестьянами) (после 1875 г.). Арк. 5–6.

6 Лохматова А. І. Прийом селян до громади як функція органів сільського самоврядування в пореформеній Україні. *Питання аграрної історії України та Росії. Матеріали п'ятих наукових читань, присвячених пам'яті професора Д. Пойди*. Дніпропетровськ, 2004. С. 55.

The peasant was given the right to choose, but usually it had to be made between «bad» and «very bad». «Nothing came out of that will... the will is not real, the popes and lords hid the will, tore out the main pages in the manifesto» as the character of the famous work of art said⁷.

A typical version of the peasant's financial calculations for the land looks like this: former annual rent – 10 rubles, bank interest – 6 rubles. The peasant bought a full part of the land, so the bank provided him with 80% credit support. He had to pay the rest himself (x^2), and repay the loan (x^1) annually at the same bank interest rate, but from the loan amount itself (x^3).

So, the price of the plot of land that was to be purchased (x) was calculated as follows:

Conditions: $x = 100\%$, 10 rubles = 6%.

Calculation: $x = 100\% \cdot 10 \text{ rubles} : 6\% = 166.67$ rubles. This means that the peasant had to pay almost 17 annual rents to buy the land.

The bank provided a loan. It was calculated as follows:

$x^1 = 166.67 \text{ rubles} : 100\% \cdot 80\% = 133.34$ rubles.

$x^2 = 33.33$ rubles.

The peasant or his direct heirs were obliged to repay the loan amount every year for 49 years, based on the same 6% per annum:

$x^3 = 133.34 \text{ rubles} : 100\% \cdot 6\% = 8$ rubles.

49 years old $\cdot 8$ rubles = 392 rubles.

So, the total (maximum possible) amount of payments (Σ) could be:

$\Sigma = 392 \text{ rubles} + 33.33 \text{ rubles} = 425.33$ rubles.

Peasants significantly overpaid for allotments, judging by market prices for land in that period. The fact that they did it in installments made the situation a little better, besides, with the beginning of the revolution of 1905–1907, a small part of the debt obligations will be repaid at the expense of the budget.

The teacher can make the task more difficult for the students by offering them several options. The teacher can change the size of the annual fee in the range from 6 to 15 rubles. It is also possible to vary whether the entire allotment should have been redeemed or not. In this case, the calculation should be made based not on 80%, but on 75%. For a general understanding of the price of freedom received by the

peasants, it would be appropriate for students to emphasize several additional circumstances, at least roughly name and compare market prices for land. Another fact is «land hunger» and financial difficulties, which immediately worsened life, it forced people to urgently look for additional sources of livelihood.

The author will try to demonstrate the formation of social and civic competence. This can be done on the basis of the hypothesis of isolation into a separate stage of the transformation of the Ukrainian village in the first decades of the 20th century. Changes during the period of the peasant revolution from 1902 were really noticeable. Fundamental thematic studies of Ukrainian colleagues, which have been observed over the past decades, prove this quite convincingly.

There was a noticeable expansion and deepening of the historiography of the peasantry, as well as related topics (development of agriculture, education, cooperation, church life, transformation of worldview and religiosity)⁸. Based on the creation of qualitatively new syntheses, a number of publications are devoted to the development of new knowledge⁹. The methodology of scientific research has also undergone significant improvement. Summarizing the ideas and approaches proposed by the authors, we can conclude that the Ukrainian peasant as a «hero of history» is, probably, the ethical maximum to which a modern researcher can afford to rise, as long as he determines the status of an average villager, its place and role in history as an object of research. However, this «hero» was not abstracted from an infinitely large number of «secondary actors» (landlords, etc.) who helped him to take place as a subject of history¹⁰. The results of the studies of many foreign colleagues, attract the attention of Ukrainian researchers which contributed to the depoliticization of the narratives offered in this field of knowledge. In recent decades, many monographs, articles and defended theses have appeared¹¹. A detailed acquaintance with this work gives us grounds for generalizing that a modern historian should not limit «his» history to knowledge of factual material. The historian's duty is to help pupils (students) understand the context of this era better. Also to attract and elaborate the socio-cultural essence and historical «dynamics» of such

7 Данилевский Г. П. Беглые в Новороссии ; Воля (Беглые воротились) : романы. Москва : Худ. лит-ра, 1984. С. 17.

8 Корновенко С., Глібшук М., Ільницький В., Компанієць О., Лозовий В., Пасічна Ю., Тельвак В. Український аграризм: революційний феномен 1917–1921 рр. : методичні рекомендації для викладачів історії. Черкаси, 2021. 120 с.

9 Орищенко Р. Релігійний світ українських селян другої половини XIX – першої третини XX ст. Черкаси: Вертикаль, 2019. 80 с.

10 Ibid. С. 23–24; Темірова Н. Р. Матеріально-технічне забезпечення поміщицьких господарств України наприкінці XIX – на початку XX ст. *Наукові праці*. Вип. 4. Історичні науки, 2002. С. 87.

11 Ibid.

terms as cooperation with the district, provincial and local administration, courts, banks, land purchase, cooperation, revolution, eviction to farms, distribution of servitudes, service «in the soldiers» (participation in the war)¹².

Another general consideration involves strengthening the integrative component of the interpretation of historical phenomena and processes, in particular in the agrarian sphere. A complete rejection of the theory of «class struggle», including the division of the population into workers and peasants (those who were «unfortunately exploited») and landlords and the bourgeoisie («exploiters») can become a kind of «marker of perfection». Politicization was based on the social stratification of the peasantry into the rich, the middle peasants, and the poor¹³. This makes it possible to abandon the myths of the agrarian past in understanding the priority of the social factor of history. It is about eliminating political motives for actions and explanations and, as a result, systematic propaganda for the people by cultivating radical left ideology.

The author would like to note that the first decades of the 20th century went down in history as a period of socialism and nationalism. Nationalism meant a fairly stable and essentially unalternative perspective at that time. Western Europe went through this period earlier. Socialism, in contrast, claimed to solve long-overdue socio-economic and cultural-educational problems. This opinion is confirmed by the lessons of the practical use of socialism and nationalism. The teacher should emphasize that nationalism was transformed by various forms of modification, the most unacceptable of which was National Socialism (fascism). The civilized part of humanity relatively quickly found an «antidote» against it, but paid a high price for it.

Regarding socialism. Its radicalization in the form of communism (Bolshevism) invented bigger traps for humanity. Many of them have not been overcome even to our time.

In the end, the teacher should formulate and try to solve the question of the identification of the villagers with the participation of the students. The first task does not require much effort:

which is the correct concept to imagine, think and use – «peasants of Ukraine» or «Ukrainian peasants»?¹⁴ Historical and historiographical aspects of the problem are worth attention. Also tracing the meaning of the words «breadwinner» and «cossack». It is appropriate to pay attention to the terminology that has already appeared in the scientific literature, but has not yet received a proper explanation – «farmers», «ideomaniacs», «new peasants». These concepts were continued later, when the peasants «received the prospect» of becoming Ukrainians, but things turned out differently and several generations of these «Ukrainians» had to experience the status of «Soviet collective farm workers»¹⁵. This period will be studied by 10th grade students. The solution to the problem of national identity will be transferred to a generation ahead in the post-modern age of history which will be studied by students of the 11th grade.

The conclusions. The past of Ukraine in the second half of the 19th and early 20th centuries belongs to the traditional topics of Ukrainian history. It would seem that it is difficult for a teacher to break this established norm. However, the situation has changed noticeably recently, which is connected with the development of digital technologies and the reform of the educational sector (transition to the New Ukrainian School). The research that was done proved the need to make several important changes in didactic history. First, there is an obvious need to abandon the concept of «the beginning of the 20th century» and expand the chronology of teaching the topic to the first third of the 20th century. Secondly, it makes sense to return to economic calculations, which will help avoid the politicization of educational material. Thirdly, pay special attention to the formation of social and civic competence. This can be achieved on the basis of studying the complex evolution of the Ukrainian peasantry, which was in several historical processes at the same time.

Acknowledgement. The author is sincerely grateful to the editorial board for their assistance in publishing the results of the research.

12 Лохматова А. І. Прийом селян до громади як функція органів сільського самоврядування в пореформеній Україні. *Питання аграрної історії України та Росії*. Матеріали п'ятих наукових читань, присвячених пам'яті професора Д. Пойди. Дніпропетровськ, 2004. С. 55; Фареній І. Про правомірність концепції «Великої селянської революції» В. П. Данилова. *Український селянин*. 2014. Вип. 14. С. 162–166.

13 Тригуб П. Селянство Миколаївщини у кінці XVIII – на початку XX ст. *Селянство Півдня України : історія і сучасність : збірка доповідей Всеукраїнської наукової конференції*. Миколаїв : МДУ, 2003. С. 64.

14 Присяжнюк Ю. Українське селянство Наддніпрянської України : соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. : моногр. Черкаси : «Вертикаль», вид. ПП Кандич С.Г., 2007. 640 с.; Михайлюк О. Селянство України в перші десятиліття XX ст. : Соціокультурні процеси : моногр. Дніпропетровськ : Інновація, 2007. 456 с.

15 Вілсон Е. Українці : несподівана нація / пер. з англ. Київ : К. І. С., 2004. С. 219–233; Платмір Я. «Селяни стають українцями» : процеси модернізації українського села в інтерпретації Ендрю Вілсона. *Український селянин*. 2018. Вип. 19. С. 109–110.

Financing. The author did not receive any financial support for writing the article.

References:

1. Viddil rukopysiv Rosiiskoi natsionalnoi biblioteki v m. Sankt-Peterbursi. F. 600. Revisiia senatora O. O. Polovtseva Kyivskoi i Chernihivskoi hubernii. Od. zb. 623. Sapiska o priobretenii imenii v Yugo-Zapadnom krae litsami russkogo proischozhdenniia (glavnym obrazom krestianamy) (posle 1875 g.). [Department of Manuscripts of the Russian National Library in St. Petersburg. Audit of Senator O. O. Polovtsev of the Kyiv and Chernihiv provinces. Unit coll. 623. Note on the acquisition of estates in the South-Western region by persons of Russian origin (mainly peasants) (after 1875)]. 10 ark. [in Russian].
2. Danilevskii, G. (1984). Beglye v Novorossii ; Volia (Beglye vorotilis) [Runaways in New Russia; The Will (The Runaways Returned)]. Moskva : Chud. lit-ra. [in Russian].
3. Kornovenko, S., Hlibishchuk, M., Ilnytskyi, V., Kompaniets, O., Losovyi, V., Pasichna, Yu. & Telvak, V. (2021). Ukrainskyi ahrarizm : revoliutsiinyi fenomen 1917–1921 rr. [Ukrainian agrarianism : the revolutionary phenomenon of 1917–1921]. Cherkasy. [in Ukrainian].
4. Kliuchovi kompetentnosti zdobuvachiv osvity 5–11 (12)-ch klasiv (hrup) [Key competencies of students of 5–11 (12) grades (groups)]. URL : <https://sites.google.com/site/school105kr/prozorist/osvitna-programa/3-klucovi-kompetentnosti/3-2-klucovi-kompetentnosti-zdobuvaci-osviti-5-11-12--h-klasiv-grup>
5. Lokmatova, A. (2004). Pryiom selian do hromady yak funktsiia orhaniv silskoho samovriaduvannia v poreformennii Ukraini [Admission of peasants to the community as a function of rural self-government bodies in post-reform Ukraine]. *Pytannia ahrarnoi istorii Ukrainy ta rosii. Materialy piatykh naukovykh chytan, prysviachenykh pamiati profesora D. Poidy. [Issues of agrarian history of Ukraine and Russia. Materials of the fifth scientific readings dedicated to the memory of Professor D. Poyda].* Dnipropetrovsk, 53–58. [in Ukrainian].
6. Mychailiuk, O. (2007). Selianstvo Ukrainy v pershi desiatylittia XX st. : Sotsiokulturni protsesy [The peasantry of Ukraine in the first decades of the 20th century: Sociocultural processes]. Dnipropetrovsk : Innovatsiia. [in Ukrainian].
7. Mychailiuk, O. (2004). Sotsiokulturnyi aspekt doslidzhennia istorii selianstva Ukrainy revoliutsiinoho periodu [Sociocultural aspect of the study of the history of the peasantry of Ukraine during the revolutionary period]. *Pytannia ahrarnoi istorii Ukrainy ta rosii. Materialy piatykh naukovykh chytan, prysviachenykh pamiati profesora D. Poidy. [Issues of agrarian history of Ukraine and Russia. Materials of the fifth scientific readings dedicated to the memory of Professor D. Poyda].* Dnipropetrovsk, 108–114. [in Ukrainian].
8. Nechytailo, V. (2005). Selianstvo yak pryrodne yavyshe [The peasantry as a natural phenomenon]. *Ukrainskyi selianyn. [Ukrainian peasant]*, 9, 9–11. [in Ukrainian].
9. Oryshchenko, R. (2019). Relihiinyi svit ukrainskykh selian druhoi polovyny XIX – pershoi tretyny XX st. [The religious world of Ukrainian peasants in the second half of the 19th – the first third of the 20th century]. Cherkasy : Vertykal, vyd. PP Kandych S. H. [in Ukrainian].
10. Platmir, Ya. (2018). «Seliany staiut ukrainsiamy» : protsesy modernisatsii ukrainskoho sela v interpyratsii Endriu Vilsona). [«Peasants become Ukrainians» : processes of modernization of the Ukrainian village in the interpretation of Andrew Wilson]. *Ukrainskyi selianyn. [Ukrainian peasant]*, 19, 108–110. [in Ukrainian].
11. Prysiazhniuk, Yu. (2007). Ukrainske selianstvo Naddnyprianskoi Ukrainy : sotsiamentalna istoriia druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [The Ukrainian peasantry of Naddnipyrianshchyna : socio-mental history of the second half of the 19th and early 20th centuries]. Cherkasy : Vertykal. [in Ukrainian].
12. Prysiazhniuk, Y. (2022). Metodychni aspekty vykladannia ahrarnoi istorii kintsia KhVIII – pershoi polovyny KhIX st. u ZZSO [Methodical aspects of teaching agricultural history (in the late 18th – early 19th century) in general secondary education institutions]. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 27, 61-66. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2022-27-Prysiazhniuk. [in Ukrainian].
13. Temirova, N. (2002). Materialno-tekhniche zabezpechennia pomishchyskykh gospodarstv Ukrainy naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [Material and technical support of landlord farms of Ukraine at the end of the 19th – at the beginning of the 20th century]. *Naukovi pratsi. [Scientific works.]*, 4. Istorychni nauky, 83–87. [in Ukrainian].

14. Tryhub, P. (2003). Selianstvo Mykolaivshchyny v kintsi XVIII – na pochatku XX st. [The peasantry of the Mykolaiv region at the end of the 18th - at the beginning of the 20th century]. *Seliansstvo Pivdnia Ukrainy : istoriia i suchasnist. Zbirka dopovidei Vseukrainskoi naukovoï konferentsii. [The peasantry of Southern Ukraine: history and modernity: a collection of reports of the All-Ukrainian Scientific Conference]*. Mykolaiv : MDHU imeni Petra Mohyly, 57–65. [in Ukrainian].

15. Farenii, I. (2014). Pro pravomirnist kontseptsii «Velykoi selianskoi revoliutsii» V. P. Danylova. [On the legitimacy of the concept of «Great Peasant Revolution» V. P. Danilova]. *Ukrainskyi selianyn . [Ukrainian peasant]*, 14, 162–166. [in Ukrainian].

16. Wilson, E. (2004). Ukraintsi : nespodivana natsiia. [The Ukrainians : Unexpected Nation]. Kyiv : K. I. S. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 02.10.2022

Схвалено до друку / Accepted: 16.11.2022

Рецензії

Reviews

UDC 94(477.46-22-Деньги «.../312»

DOI: 10.31651/2413-8142-2022-28-Kornovenko

Serhii Kornovenko

PhD hab. (History), Professor, Director of the Research Institute of Peasant History and Agrarian History, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6268-2321>

e-mail: s-kornovenko@ukr.net

THE CHRONICLE OF THE VILLAGE THAT REFLECTS UKRAINIAN HISTORY
(review of the monograph: Golysh, H., Voropai, A. & Lysytsia, L. (2022). The village of Dengy in Ukrainian history from ancient times to the present: people and events: a historical and local history essay. Cherkasy)

Сергій Корновенко

доктор історичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту селянства та вивчення аграрної історії, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6268-2321>

e-mail: s-kornovenko@ukr.net

ЛІТОПИС СЕЛА, ЩО ВІДДЗЕРКАЛЮЄ УКРАЇНСЬКУ ІСТОРІЮ
(рецензія на монографію: Голиш Г., Воропай А., Лисиця Л. Село Деньги в українській історії від давнини до сьогодення: люди і події : історико-краєзнавчий нарис. Черкаси : Вертикаль, 2022. 328 с.)

Nowadays, in the great trials for the Ukrainian people caused by large-scale aggression of the Russian Federation, the importance of local lore studies is increasing, which allow to understand the events of our national history more substantively and serve patriotic upbringing of

Ukrainians. In this connection, publication of the revised book is quite timely and socially significant.

It was authored by the director of the M. Maksymovych Scientific Library of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,

Associate Professor H. M. Holysh (head of the author's collective and editor), associate professor of the Department of Archaeology and Special Branches of Historical Science L. H. Lysytsia and local studies historian A. Yu. Voropay. Such a combination of research efforts of scientists and enthusiast-searcher and ensured the proper result of the creative efforts of this authors team.

The proposed edition is complex scientific-popular research of the history and present of the village of Denhy of Zolotonosha district of Cherkasy region. The information presented in the book is based primarily on the various documentary sources and heritage of «oral» history collected by authors over many years. In particular, the materials of the Central State Historical Archives (Kyiv), the State Archives of Poltava and Cherkasy Regions, the current archive of the local economy and the rural community have been used quite productively. Many facts to reconstruct the history of the said settlement are taken from published documents. Information, drawn from the newspaper fund and the collection of old printed books of the V. Vernadsky National Scientific Library (Kyiv), funds of Cherkasy regional and Zolotonosha local lore museums became useful. The prominent place in the source database also belongs to narrative sources: the memories of participants of events, the results of interviewing and interviewing the Denhy inhabitants.

The proposed edition consists of two books: the first of which contains basic information and the second is an appendix. The composition of the main information content consists of 5 large sections, which in turn are divided into 28 subdivisions. It draws attention to the logic, the unity of the structural parts of the publication and the versatility of their content.

At the beginning of the local history narrative, a socio-demographic portrait of this Ukrainian village was presented, and the origin of toponym «Denhy» was convincingly interpreted. Geographic information about this settlement: relief, geological structure, climate, flora, fauna, natural resources, etc. are also fully represented. The undisputed advantage of the publication is a professional author's analysis of more than 90 local microtoponyms: old names of streets, corners, mounds and graves. It is quite appropriate to provide in the text of several local legends related to individual microtoponyms.

The most detailed and meaningful saturated is the section dedicated to the past of the village. Its chronological coverage – from the beginning

of the first millennium, which dates from the first monuments of life on these lands to the present. However, the authors quite rightly consider ancient times only as a prehistory of Denhy, and according to the established tradition of historicism associate the initial stage with the first written mention of the village in historical documents (the first third of the seventeenth century).

All events of the 400-year-old past of the village are presented in the context of Ukrainian history with their clear correlation with the current chronological periodization and consistent compliance with the established concepts of domestic historiography. The authors emphasize that Denhy is one of the oldest Cossack settlements of the Left Bank of Cherkasy region, at one time the sotnia centre of the Kropyvnya Regiment, whose Cossacks created immortal Ukrainian glory in the Khmelnytsky era, fought against enemies, and their descendants opposed the social injustice, created the wealth of native Ukraine during tireless work. The authors do not miss the tragic pages of rural history of the Soviet era: famine, political repressions and more. The present pages of the life of rural residents, including the current challenges of martial law, are also fully written. The leitmotif of the publication is the idea that the pages of the history of the simple Ukrainian village are completely filled with both incredible drama of rural everyday life, and vivid examples of combat prowess, labour and spiritual achievements.

From the textual analysis of the reviewed work, it follows that its authors in the composing of empirical material serve the concept of «total history», which was formulated by the founders of the French Annales School by L. Febvre and M. Bloch. After all, the object of coverage was all without exception of the field of rural existence, presented through the prism of historical time: socio-economic relations, spiritual and ecclesiastical life, everyday life, natural environment, mentality, etc. Such microhistorical sections have ensured the thoroughness and persuasiveness of the information content.

The obvious positive feature of this edition is its consistent anthropocentricity and compliance with the traditions of humanistic historiography. Exactly the people – the main actors of the historical process are at the epicentre of all events covered in the book. Persons are tightly accompanied the event narrative; they are specifically devoted to two structural parts of the publication. In particular, the section «Envoys of the Native Village» contains short stories about nearly 100 inhabitants of Denhy, who

were worthy of representing their native village in various fields: they became well-known managers, engineers, agrarians, educators, doctors, culture, journalists, artists, public figures. The final section contains the detailed biographies of the most famous inhabitants of Denhy, who have achieved truly all-Ukrainian glory. In particular, it is a great Ukrainian state-builder of the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921 Serhii Shelukhin, prominent Ukrainian and Turkmen artist Ivan Cherinko, Shevchenko Laureate, People's Artist of Ukraine Andriy Gonchar, Honored Professor of St. Volodymyr University Vasyl Demchenko, Academician, laureate of the State Prize of the USSR Andriy Shevchenko, famous folklorist Yakiv Demchenko and others.

The testimony of the research thoroughness of authors is a bibliographic list of sources and literature used, which is represented by more than 320 positions. For a more convenient orientation of readers in the text of the book, its structure contains nominal and geographical indexes, and for the sake of summarizing information in terms of time is offered a chronological table of the most important events of the village history. The publication is summed up by thorough abstracts in Ukrainian and English. The above scientific-reference apparatus of the publication increases its informative level.

The narrative is accompanied by more than 500 photographs, illustrations, maps of both archival origin and modern production. They illustrate different pages of the history and present of the village, present its recreational objects and famous people.

The materials of the book-appendix significantly complement and specify the main text. It contains 14 rather volumetric tables of participants in various historical events or awarded with combat and labour awards. For example, the register of the Denhy Cossack Sotnia, detailed information about the participants of the World War I and World War II, lists of victims of Holodomor and political repression, mothers with many children from the eighteenth century etc. Of course, these materials, along with their self-sufficiency, have a great source of source. In this connection, the memories of the Denhy inhabitants about the events of World War II, collected by the authors and included as the individual section, are noteworthy.

We should also mention the stylistic features of the reviewed edition. Its text is presented in a lively and coming for the general public language, which makes it readable and attractive. With certain caveats, the journalistic style of this

story seems quite justified in publications of local lore studies. The headings of the structural parts are selected quite successfully, organically inscribed in the text canvas and accompanying by epigraphs. Numerically relevant are numerous subordinate explanations of individual anachronistic definitions, as well as ranks, titles, social statuses, incomprehensible concepts, etc.

The high printing level of edition, which is made on high-quality chalk paper, also deserves an approval. The illustrations to the main sections presented in the decorative genre are skillfully created by the famous Cherkasy artist Olga Kurska.

Of course, the reviewed edition is not devoid of some shortcomings. Obviously, given the lack of sources, some periods of village history are outlined only schematically, without proper factual filling. This applies, in particular, to the events of the Hetmanate, the beginning of the twentieth century, NEP era and more. In places, the authors are too fond of the literary style of information. The author's conclusions and generalizations are deserved to greater depth.

Despite the above, we state the general level of publication, which significantly fills the gaps of study of local history. It can be useful not only to scientists and local lore specialists, but also to the general reading community, interested in the knowledge of the past and modern native land and can be used for both cognitive and educational purposes.

Надійшла до редакції / Received: 25.11.2022

Схвалено до друку / Accepted: 07.12.2022

УДК 94 (477) (08)
У – 45

ISSN 2413-8142 (Print)
ISSN 2788-5364 (Online)
DOI: 10.31651/2413-8142-2022-28

Наукове видання
УКРАЇНСЬКИЙ СЕЛЯНИН

ВИПУСК 28
(Збірник наукових праць)

Відповідальна за випуск – *Ю. Г. Пасічна*
Комп'ютерна верстка – *А. І. Берестовий*

Український селянин: зб. наук. праць / За ред. С.В. Корновенка. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2022. – Вип. 28. – 75 с.

Матеріали пропонованого увазі читачів збірника наукових праць охоплюють широке коло питань із аграрної історії. Авторами статей розкрито різні аспекти з історії селянства за умов соціокультурних, соціально-економічних та суспільно-політичних трансформацій другої половини XIX – XX ст., Голодомору-геноциду 1932 – 1933 рр., належну увагу приділено методичним аспектам викладання історії у закладах загальної середньої освіти.

У рецензії проаналізовано монографію Г. Голиша, А. Воропая, Л. Лисиці, присвячену селу Деньги в українській історії від давнини до сьогодення.

Видання збірника наукових праць сприяє ґрунтовному вивченню аграрної історії.

Для науковців, викладачів, здобувачів освіти, широкого кола фахівців гуманітарного профілю і всіх, хто цікавиться аграрною історією.

Підписано до друку 16.12.2022. Формат 84x108/16. Гарнітура Таймс.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 8,8. Тираж 300 прим.
Надруковано з оригінал-макету:
ПП Чабаненко Ю.А. Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру видавців серія ДК № 1898 від 11.08.2004 р.
Черкаси, вул. О. Дашкевича, 39; тел.: (0472) 45-99-84; E-mail: office@2uppost.com